

TIINA LAANSALU

Kesk-Harjumaa kohanime
kujunemine ja nimesiire

TIINA LAANSALU

Kesk-Harjumaa kohanime
kujunemine ja nimesiire

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 5. novembril 2019.

Juhendajad: akadeemik professor Karl Pajusalu
(Tartu Ülikool)

dr Marja Kallasmaa
(Eesti Keele Instituut)

Oponent: professor Janne Saarikivi
(Helsingi Ülikool)

Kaitsmine toimub 24. jaanuaril 2020 kell 12.15 Tartu Ülikooli senati saalis.

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool, rahastanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt PER ASPERA ja Eesti Keele Instituudi projekt EKI-ASTRA).

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

ISSN 1406-1325
ISBN 978-9949-03-257-0 (trükk)
ISBN 978-9949-03-258-7 (pdf)

Autoriõigus: Tiina Laansalu, 2020

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

Kaksteist aastat – see on aeg, mil ma olen tegelenud nimeuurimisega. See on ka aeg, mida mööda on üha süvenenud esiteks minu huvi ja kiindumus nimesesse, teiseks arusaam, et nimeteema on miski, mis kõnetab igaüht, kui keeleteadusekauge ta ka ei oleks. Ikka huvitatakse sellest, mida mingi nimi tähendab, miks seda kirjutatakse nii- või naamoodi, ja suhtutakse nimesse emotsionaalselt, isegi kirglikult. Et nimeküsimatele adekvaatselt vastata, nimesest iseenda ja oma rahva kohta võimalikult palju teada saada ja nimesid ka õigesti korraldada, ongi vaja nimeuurimusi. Loodan, et käesolev töö vastab mõnele seni vastuseta küsimusele ja ühtlasi tekitab uusi teadahahtmisi. Soovin siinkohal tänada kõiki neid, kes mind selle töö kirjutamisel on toetanud.

Kõigepealt – tänusõnad mu armsale kolleegile ja juhendajale Marja Kallasmaale, kes ei ole väsinud toetamast ja kinnitamast, et olen õigel teel. Marja on olnud minu suurim teejuht nimeteaduse maailmas oma suuna leidmisel. Hindan väga tema tolerantset, juhendatava ideid austavat ning ühtlasi asjatundlikku ja selgeplaanilist juhendamisstiili. Südamlik tänu ka minu teisele juhendajale Karl Pajusalule kõigi tulusate nõuannete ja positiivsete tõugete eest. Karli heasoovlik julgustus on doktorantuuri mõnel roiumal hetkel olnud vajalikuks väetiseks ja tema väärt nõuga vastuskirjad saabusid alati imekspandavalt kiiresti. Hindan kõrgelt ka retsensentide Janne Saarikivi ja Mari Uusküla tagasisidet minu väitekirjale. Eraldi tahaksin esile tõsta Janne Saarikivi, kelle põhjalikud kommentaarid ja tähelepanekud aitasid muuta väitekirja sisuliselt terviklikumaks.

Veel tahan tänada kolleeg Peeter Pälli, kes on mind kõik need aastad lahkesti toetanud. Peeter oli üks mu magistritöö juhendajaist ning on ka doktoritöö kirjutamisel alati vajadusel aega leidnud minuga kaasa mõelda. Tänu olen võlgu ka Annika Hussarile, kelle juhendamisel kirjutatud proseminaritöö selle onomastilise teekonna tosin aastat tagasi algatas.

Nimeraamatute („Eesti kohanimeraamat“ ja „Eesti perekonnanimeraamat“) ühe autorina olen saanud viibida tõeliselt inspireerivas nimeuurijatest, ajaloolastest, folkloristidest ja teistegi erialade esindajatest koosnevas tööseltskonnas. See on olnud huvitav ja hariv, eriti on marjaks ära kulunud mitmed edasiviivad arutelud ja mõttevahetused Evar Saarega Võru Instituudist. Mitme vajaliku allika leidmisel on abiks olnud Fred Puss. Tänuväärset küünarnukitunnet on pakkunud kaasdoktorandist saatusekaaslane Mariko FASTER. Aitäh ka teistele kaasteelistele Eesti Keele Instituudi doktorikoolist ning kõigile mu headele EKI kolleegidele, eriti Tiina Paetile ja Hille Pajupuule, samuti Marit Alasele, kellega koos kirjutatud artiklid ja külastatud konverentsid saavad tulevikus kindlasti põnevat lisa. „Eesti murrete sõnaraamatu“ tööühma töökad kaaslased Mari Kendla ja Mari-Liis Kalvik – suur tänu teile toe ja kannatlikkuse eest! Aitäh ka Tiia Margusele Tartu Ülikoolist kiire ja igati tänuväärse abi eest doktorantuuriga seotud asjaajamistel ning Juta Ristsoole ja Sirje Ainsaarele ingliskeelsete tekstide tõlkimisel-toimetamisel.

Ühtlasi soovin tänada oma tööandjat Eesti Keele Instituuti baasfinantseerimisrahast eraldatud doktorantide tegevustoetuse eest. Töö valmimist on toetanud ka eesti keele ja kultuurimälu programmi projektid „Eesti kohanimeraamat“ ja „Eesti kohanimede etümoloogilise sõnaraamatu toimetamine“.

Ja muidugi tuline tänu minu perele, eriti abikaasale Andreasele ja poegadele Anderile ja Raimondile, kes on mind alati kõigis mu töistes ettevõtmistes toetanud, sealjuures iseoma kannatlikku meelt arendades.

Ilma teie kõigi mõistva suhtumise ja tugeva toeta ei oleks seda tööd saanud sündida. Sügavalt südamest – aitäh!

SISUKORD

VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVATE PUBLIKATSIOONIDE LOEND	8
1. SISSEJUHATUS	9
1.1. Väitekirja fookus ja eesmärgid	9
1.2. Väitekirja ülesehitus	11
1.3. Töös kasutatud termineid	12
1.4. Lühikokkuvõtte publikatsioonidest	16
2. LÄHEMALT KESK-HARJUMAAST	17
2.1. Ülevaade Kesk-Harjumaa ajaloost, maastikust ja haldusjaotusest	17
2.1.1. Kose kihelkond	21
2.1.2. Jüri kihelkond	22
2.2. Kesk-Harjumaa murdekeel	23
3. TEOREETILINE TAUST	25
3.1. Teoreetilised lähtekohad	25
3.1.1. Traditsiooniline nimeuurimine	25
3.1.2. Hilisemaid suundi nimeuurimises	30
3.1.3. Kesk-Harjumaa kohanimedele varasemad uurimused	33
3.2. Nimesiire	35
4. ANDMESTIK JA MEETODID	41
5. TULEMUSED JA ARUTELU	47
5.1. Kesk-Harjumaa kohanimedele diakrooniline analüüs	47
5.2. Nimesiire ja siirdnimed Kesk-Harjumaa kohanimistuses	54
6. KOKKUVÕTE	59
KIHELKONDADE LÜHENDID	63
KASUTATUD ALLIKAD	64
LISA 1. Kose kihelkonna kohanimed „Eesti kohanimeraamatus“	76
PUBLIKATSIOONID	103
<i>SUMMARY</i>	204
ELULOOKIRJELDUS	211
<i>CURRICULUM VITAE</i>	213

VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVATE PUBLIKATSIOONIDE LOEND

- P1** Laansalu, Tiina 2012. Specific developments in Kiili place names. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3 (1), 173–187.
- P2** Laansalu, Tiina 2014. Kohanimede eriarengutest Kose kihelkonna asustusunimede põhjal. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59 (2013), 127–138.
- P3** Laansalu, Tiina 2015. Kose kihelkonna põliste asustusunimede vanus ja päritolu. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60 (2014), 101–126.
- P4** Laansalu, Tiina 2018. Nimesiire ja selle käsitus Eesti toponomastikas. – *Keel ja Kirjandus* 10, 747–763.
- P5** Laansalu, Tiina 2019. Transferred Place Names in Central Harjumaa. – *Linguistica Uralica* 2, 109–125.

*Me liigume nimede keskel iga päev,
suhtleme nende abil, elame neis, tarbime neid.
Nimed ammutavad neist igapäevarituaalidest oma jõu.*
(S. M. Vanguri)

1. SISSEJUHATUS

1.1. Väitekirja fookus ja eesmärgid

Nimedel on inimeste omavahelises suhtluses ja maailma mõtestamises olnud silmapaistvalt oluline roll. Seetõttu on nad olnud keelehuviliste huviobjektiks lausa aastatuhandeid, arutlesid ju juba Vana-Kreeka filosoofidki nimede olemuse üle. Nimedeta oleks infoedastus tunduvalt raskem – kuidas teisiti saaks soovitud isikuid, asulaid, riike, linnu, tänavaid ja muid viitamist vajavaid objekte vestluspartnerile kiiresti selgeks teha? Nõnda on nimed tõhusaks suhtlemiseks hädavajalikud ja asendamatud.

Nimesid uuriv keeleteaduse suund onomastika on küllaltki noor, olles iseseisva teadusvaldkonnana välja kujunenud alles 20. sajandi alguseks. Kaks põhilist onomastikaharu läbi aegade on olnud kohanimeuurimine ehk toponomastika ja isikunimeuurimine ehk antroponomastika. Käesolev uurimus kuulub toponomastika valdkonda, jätkates Eesti kohanimede piirkondliku uurimise¹ suunda (vt P1–P3; P5), nii seostub valmiv töö juba tehtud uurimustega ning nende ühisosa annab tööle lisaväärtuse. Uudse aspektina on uurimusse kaasatud ühe omanäolise onomastilise nähtuse – nimesiirde – põhjalikum kirjeldus ja analüüs (vt P4; P5). Nimesiire on laialt levinud nimeloomemethod, mistõttu olen pidanud sobivaks esitada see siinse kohanimede kujunemist käsitleva uurimuse ühe fookuspunktina. Eestis ei ole nimesiirde teemat varem niisugusel kujul lahti kirjutatud.

Koha ja selle nime vahel on (olnud) põhjuslik seos ja selle seose väljaselgitamine kuulub toponomastika ülesannete hulka. Kohanimede kujunemise uurimine annab meile teadmised nimede ajaloost, nende esialgsest tähendusest ja tähenduse muutumisest ajas, nimemallidest ja -muustritest, nimeandjate elust ja ümbritsevast loodusest ning paljust muust. Nõnda loob toponomastika teatud pildi mingi paikkonna aja- ja kultuuriloost, kommetest ja keskkonnast ning loomulikult keelest. Nimed on olemuselt konservatiivsemad kui muu sõnavara ning neis on võinud säilida tänapäevaks üldkeelest kadunud elemente. Nimed peegeldavad ka keelekontakte, nad võivad olla migratsiooni jälgedeks ning kajastada mitmeid sotsiokultuurilisi aspekte.

¹ Piirkondliku kohanimeuurimise vajalikkust on rõhutanud ja seda uurimislaadi viljelenud enamik Eesti olulisemaid kohanimeurijaid: Põhja-Tartumaa kohanimedid uurinud Valdek Pall (1969, 1977), Võnnu kihelkonna asustusnimesid vaadelnud Jaak Simm (1973), Saaremaa ja Hiiumaa kohanimedega süvitsi tegeleenud Marja Kallasmaa (1996, 2000, 2010) ning Võrumaa kohanimedid analüüsinud Evar Saar (2008). Mitmeid areaalmonograafiaid on koostatud ka näiteks Soomes (Kepsu 1981; Lehikoinen 1988; Pitkänen 1985 jt) ning see asetab käesoleva töö laiemasse läänemeresoome kohanimeuurimise konteksti.

Siinne piirkondlik uurimus keskendub Harjumaa keskosas paiknevate Jüri (vt P1; P5) ja Kose kihelkonna aladel esinevatele kohanimedele, täpsemalt peamiselt asustusnimedele, kusjuures põhifookus on suunatud Kose kihelkonnale (vt P2; P3; P5). Uurimus on välja kasvanud Jüri kihelkonna Kiili valla toponüüme analüüsinud bakalaureuse- ja magistritööst (Tärk 2009, 2010). Miks olen valinud just selle ala? Initsiatiiv uurida Kiili valla kohanimedele tuli aastal 2008 Kiili vallavalitsuse enda poolt. Tallinnaga külgnev üha enam urbaniseeruv piirkond vajab järjest rohkem uusi ametlikke kohanimedele, mis tingiski vajaduse kohalike toponüümide käsitluse järele. Doktoritöö tarvis olen käsitletavat piirkonda laiendanud, kaasates ka naaberkihelkonna Kose. Kose poole laienemise tingis omakorda praktiline vajadus uurida selle piirkonna nimesid „Eesti kohanimeraamatu“ (2016)² tarvis – minu koostatud on kohanimeraamatu Kose kihelkonna nimede osa (Lisa 1). Kose toponüümide analüüs sai ühtlasi ka minu doktoritöö üheks ülesandeks ja nõnda ongi Kose kihelkonna kohanimede märksõnaartiklid „Eesti kohanimeraamatus“ seotud tihedalt käesoleva uurimusega, moodustades sisuliselt ühe osa sellest.

Seni Põhja-Eesti mandriosast põhjalikum kohanimeuurimus puudub. Ühtlasi seisneb uuritava piirkonna uudsus juba mainitud linnaläheduses, mistõttu on sellele kohati omased linnastumise jooned. See tähendab omakorda arvukamaid muutusi kohanimistuses (nt vajadus uute urbonüümide järele, referentide-kohanimede kiire muutumine jne), sagedasemat sekundaarnimede ja nende hulgas ka siirdnimede teket.

Nimesiiret käsitan oma uurimuses uudsel, laiemal viisil, mille järgi nimesiire on olemasoleva nime kandumine ehk siirdumine uue objekti nimeks ning traditsiooniliselt *siirdnimedeks* nimetatud migratsioonist lähtunud siirdnimed on üks nimesiirde alaliike. Selle lähenemise kasuks otsustamist on tagant tõuganud mitmed olulised rahvusvahelised käsitused, millega olen käesolevat tööd püüdnud suhestada, esitades ülevaate muist vaadetest ning selgitades võimalusi ja praktikat meil (vt P4).

Väitekiri jagunebki kahte mõttelisse ossa. Esimese osa (P1–P3) eesmärk on traditsioonilise piirkondliku kohanimeuurimise võtmes anda ülevaade Kesk-Harjumaa kohanimedest, kaardistades nimede analüüsi ning lingvistilise töötluse najal suundumusi kohanimistu kujunemisel, pearõhuga põlistel asustusnimedel. Eesmärgi saavutamiseks on uurimuses analüüsitud üksiknimede ajalugu, varieerumist ja muutusi, sealhulgas toponüümilisi eriarenguid, rahvaetümoloogiat ja analoogiat, ning iseloomustatud nimede eri tekkeperioode. Töö teise sisupoole (P4; P5) eesmärk on kirjeldada seni Eesti onomastikas eraldi käsitlemata nähtuse – nimesiirde kui onomastilise nimeloomemeetodi interpretatsiooni eri käsitlustes ning välja selgitada, milline käsitlus kohaldub Eesti kohanimestuse puhul; samuti teha kindlaks, mis on iseloomulik Kesk-Harjumaa kohanimistuse esinevatele

² Aastal 2018 ilmus veebis „Eesti kohanimeraamatu“ uuendatud ja täiendatud versioon (EKNR 2018), milles on arvesse võetud 2017. aastal Eestis läbi viidud haldusreformi muudatusi.

siirdnimedele. Seega võib töö eesmärgiseade taandada kahele põhilisele uurimisküsimusele:

1. Mis iseloomustab Kesk-Harjumaa asustusnimede kujunemist?
2. Kuidas klassifitseerida siirdnimesid ja millised siirdnimed esinevad Kesk-Harjumaa kohanimistus?

Töö teoreetiliseks põhialuseks ja suureks eeskujuks on Eesti diakroonilise onomastika koolkonna viimase umbes viiekümne aasta olulisemad tööd. Ühtlasi olen teooriaosas paralleele tõmmanud mitmete Soome uurimustega, aga ka töödega mujalt maailmast.

Tänu uurimistöö esialgseks päästikuks olnud koostööle Kiili vallaga on uurimisel olnud algusest peale ka rakenduslik mõõde, mis tõtt öelda laieneb kõigile piirkondlikele kohanimeuurimustele. Ümbruskonna kohanimed uurimisega saab pakkuda toetavat materjali tiheneva asustusega linnalähedastes valdades uute kohanimed määrämisel, päästes nii hääbumisest põliseid kohanimesid ning ühtlasi soodustades piirkonnale omaste võrsnimede ja nimekobarate teket.

Konkreetses paikkonna nimede lingvistiline ja onomastiline analüüs annab meile uue kogumi läbitöötatud nimematerjali, mis olemasolevatele teadmistele lisandudes toetab või täiendab seniseid seisukohti Eesti toponomastikas. Läbitöötatud kohanimematerjali olemasolu on eelduseks nimede tekke ja arengu seaduspärasuste ning nimede omavaheliste suhete ja erinevuste kindlakstegemisele, samuti koha- ja üldnimede suhete vaatlusele. Kindlasti väärrib rõhutamist, et lisaks nimede (ja seeläbi elanikkonna) ajaloo paremale mõistmisele annab kohanimed uurimine ka aluse teha põhjendatud nimekorraldusotsuseid.

1.2. Väitekirja ülesehitus

Väitekirja koosneb ülevaateosast ja viiest publikatsioonist (vt P1; P2; P3; P4; P5), mis on kirjutatud aastatel 2012–2019. Ülevaateosa jaguneb kuude peatükki. Esiimeses, sissejuhatavas peatükis tutvustan uurimuse fookust ja eesmäärke, väitekirja ülesehitust ning töös kasutatud termineid. Peatüki lõpetab lühikokkuvõtte väitekirja aluseks olevatest publikatsioonidest. Teine peatükk avab lähemalt uuritava piirkonna tausta, andes ülevaate Kesk-Harjumaa ajaloost, maastikust ja haldusjaotusest, Kose ja Jüri kihelkonnast ning piirkonnas kõneldud murdekeele erijoontest. Kolmas peatükk selgitab väitekirja teoreetilisi aluseid. Kõigepealt tutvustan traditsioonilise nimeuurimise lähtekohti, misjärel põgusamalt ka hilisemaid uurimissuundi, ühtlasi käsitlen varasemaid Kesk-Harjumaa piirkonna toponüümide teemal kirjutatud töid. Eraldi alapeatüki olen pühendanud nimesiirdeteooria tutvustamisele. Neljanda peatüki keskmes on väitekirja andmestik ja meetodid. Annan selles ülevaate uurimuse alusandmestikust ja nimematerjali analüüsi- ning töötlusviisidest. Viies, tulemuste ja arutelu peatükk teeb kokkuvõtte väitekirja aluseks olnud publikatsioonide P1–P5 raames saadud tulemustest ning pakub vastused töö alguses püstitatud uurimisküsimustele, kirjeldades ühtlasi

edasise uurimistöö perspektiive. Kuuendast ehk kokkuvõttepeatükist selgub ülevaatlukult doktoritöö peamine panus. Viimasele peatükile järgneb väitekirja ülevaateosas kasutatud kihelkonnalühendite nimistu ning loetelu kasutatud kirjandusest jm alusmaterjalidest, millele on ülevaateosas viidatud. Seejärel on esitatud lisa 1 (koondab „Eesti kohanimeraamatus“ ilmunud Kose kihelkonna kohanimeartiklid), väitekirja aluseks olevad publikatsioonid ja töö ingliskeelne kokkuvõte.

1.3. Töös kasutatud termineid

Lähemaks avamiseks on valitud need terminid, mis on väitekirja seisukohalt olulisemad ning mille tähendus on võinud varasemas erialakirjanduses varieeruda. Mõne termini tähendust on senisest erineva lähenemise tõttu veidi laiendatud (nt *pühendusnimi*, *siirdnimi*). Võimalusel on esitatud ka termini inglis- ja soomekeelne vaste, allikateks: Eesti Nimeseltsi terminiloend „Onomastika termineid“ (OT), „Eesti kohanimeraamatu“ lühike seletussõnastik (EKNR 2016: 18–19), raamat „Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforsknin-gen“ (Kiviniemi jt 1974), Rahvusvahelise Onomastikateaduste Nõukogu termini-loend „List of Key Onomastic Terms“ (LKOT), Soome Rahvusraamatukogu välja antud keeleteaduse ontoloogia (KTO) ning Soome Akadeemia ja Helsingi Ülikooli teadusterminipank (TT). Kui eelmainitud allikates termin puudub, on võimaluse korral esitatud vasted, mida on kasutatud artiklites P1–P5.

Aluskääne (ingl *basic case*) – diakroonilise nimeuurimise termin, mis viitab kohanime ennisvormi käändele (Päll 2018: 273). Termin võttis Eesti onomastikas esmakordselt kasutusele Valdek Pall (1968: 155). Eesti kohanimede aluskääneteks on põhiliselt ainsuse nimetav (nt *Emajõgi*, *Tallinn*), ainsuse omastav (nt *Nõmme*, *Suuremõisa*) ja ka mitmuse omastav (nt *Kallaste*, *Mägede*).

Asulanimi – talukohast suurema asustatud koha nimi, näiteks küla-, linna-, alevi(ku)- või mõisanimi. Eksitavana võib mõjuda asjaolu, et eesti keeles on sõna *asula* tähendanud ka eluaset. Eesti Nimeseltsi loendis „Onomastika termineid“ (OT) *asulanimi* puudub, kuid termini *asustusnimi* seletus, et see on „asula, st linna, alevi, küla, talu vms nimi“, näitab selgelt, et asulaks loetakse ka talusid. Uusimad tänapäeva eesti keele sõnaraamatud (nt EKS 2019; ÕS 2018) toetavad aga arusaama, et praegusaja keelekasutuse seisukohalt on *asula* ühest talust suurem asustatud koht. ÕS 2018 järgi tähendab märksõna *asula* kas linna, alevit, alevikku või küla, vanamoelises kasutuses ka eluaset. EKS 2019 järgi on *asula* „paljude eluhoonetega koht, kus inimesed rohkem või vähem tihedalt koos elavad (nt linn, alev, küla)“. Termin *asulanimi* kasutamine on olnud vajalik asustusnimede jagamisel talunimedeks ja asulate nimedeks, milleks siinse uurimuse puhul on valdavalt olnud külanimed ja mõisanimed. Samasugust jaotust on kasutatud ka raamatus „Eesti murded ja kohanimed“ (2018). Vrd *asustusnimi*.

Asustusnimi (ingl *settlement name*; sm *asutusnimi*) – igasuguse asustatud koha ehk elukoha (küla, talu, saunakoha jne) nimi. Vrd *asulanimi*.

Ebareeglipärane lühenemine (ingl *irregular shortening*) – vanadele kohanimele iseloomulik tugev, üldsõnavaras toimunud palju ulatuslikum lühenemine, mis ei vasta üldistele seaduspärastele häälikumuutustele. Lühenemine on saanud toimuda eeskätt sekundaarnimeses, sest side pärisnime ja aluseks oleva üldnime vahel on nõrgenenud (Pall 1977: 40–41). Valdavalt on lühenenud liitväliliste nimede teine komponent, kus kahe- või kolmesilbilisest sõnast on sageli säilinud ainult mõni häälik. Samas esineb ebareeglipärasest lühenemist ka liitnimede esimeses komponendis ja elliptilistes nimedes. Näide Kose külanimest, millel on lühenenud nii esimene kui ka teine komponent: *Vetla* < *Vetevilja* (1379 *Vettevilge*, 1694 *Wetla*). Inglisekeelses pruugis on sarnase nähtuse kirjeldamisel kasutatud ka terminit *deety-mologization*, mis viitab sellele, et nime formaalse struktuuri teisenemine muudab ühtlasi nime semantilist struktuuri, muutes nime vähem läbipaistvamaks (vt nt Tóth 2005: 137).

Eriarengud ~ toponüümilised eriarengud (ingl *specific (toponymic) developments*) – terminit on töös kasutatud kohanimeses aset leidvate üldsõnavarast erinevate arengute ehk ebareeglipärase muutuste üldnimetusena. Mõiste koondab järgmisi põhilisi eriarengutüüpe: ebareeglipärane lühenemine, rahvaetümoloogia ja mугanemine ning sarjasiirdumine. Eriarenguteks on niisuguseid muutusi hakanud nimetama Valdek Pall (vt nt 1976: 96; 1977: 37). Vrd *ebareeglipärane lühenemine, rahvaetümoloogia, sarjasiirdumine*.

Lisanimi (ingl *by-name, cognomen*; sm *lisanimi*) – tavaliselt eesnimelisele liituv, nimekandjat iseloomustav ja eristav väljend, milleks võib olla päritav sugunimi, talunimi, isanimi jne. Perekonnanimese eelsel ajal on lisanimed võinud muutuda ka püsivaks talu ehk peretähistavaks nimeks. Mõned uurijad on niisuguseid püsivaid lisanimesid nimetanud perenimedeks (nt Palli 1959: 605; Troska 1995), kuid parem on siiski jääda termini *lisanimi* juurde, kuna *perenimi* on tänapäeva keelekasutuses mitmetähenduslik, märkides mõnikord ka perekonnanime. Terminit *lisanimi* kasutatakse Eesti onomastikas üldiselt vaid kitsas ajaloolises tähenduses. Näiteid: Nabalas 1662 *Rattasep Matzs*, 1782 *Rattaseppa Hans* – ametinimetusest lähtunud lisanimi *Ratassepa*; Sookaeras 1687 *Casber Jüri*, 1782 *Kespre Thomas* – isanimest lähtunud lisanimi *Käspre*; Voosel 1694 *Palliapeh Michel*, 1782 *Pallaspea Tönno* – nimekandja välimusest lähtunud lisanimi *Paljaspea*.

Majandinimi – koondtermin nõukogudeaegsete põllumajandusettevõtete (kolhooside, sovhooside) nimede tähistamiseks.

Metafoorne siirdnimi – vt *võrdlev siirdnimi*.

Metonüümne nimi (ingl *metonymic name, metonymically transferred name, name of metonymic transference*; sm *metonyyminen, metonyyminen siirrynäinen*) – nimi, mis on tekkinud metonüümia teel, kusjuures nimealis paikneb primaarnime kandva objekti läheduses. Kasutatud on ka terminit *metonüümne siirdnimi* (nt Ainiala jt 2012; Dalberg 2008; Kiviniemi jt 1974; Saar 2008), Eesti nimeteaduse vaatevinklist sisaldub selles aga vastuolu. Et seda selgitada,

tsiteerin kõigepealt Evar Saare definitsiooni metonüümsete siirdnimede kohta: „nimi siirdub uuele kohale asukohaseose kaudu, näiteks mets *Pringilump*, põld *Neimanipiir*“ (Saar 2008: 43). See kattub Soome käsitusega: „*metonyyminen – nimestä, joka perustuu kosketusassosiaatioon*“ (Kiviniemi jt 1974: 29). Seega, metonüümsed siirdnimed eeldaksid tekketingimusena nimeobjektide külgnevussuhet. Asukohaseose põhjal tekkinud nimed liigituvad Eesti onomastikas aga võrsnimedeks, mitte siirdnimedeks. Seetõttu olen loobunud täiendist *siird-* ning kasutan terminit *metonüümne nimi*. Metonüümne nimi võib lähtuda nii üld- kui ka pärisnimest, käesolevas töös leiavad lähemat käsitlemist aga vaid onomastiliselt tasandilt lähtunud metonüümsed nimed (nt *Kuivajõgi* > *Kuivajõe küla*, aga mitte *kask* > *Kase talu*).

Metonüümne siirdnimi – vt *metonüümne nimi*.

Migratsiooniline siirdnimi – vt *rändesiirdnimi*.

Nimesiire (ingl *name transfer*) – pärisnime siirdumine edasi mingile teisele nimeobjektile, ühelt kohalt teisele. Termin hõlmab kaht tähendusmahtu: 1) laiem tähendus: olemasoleva nime alusel moodustatud ehk ühelt kohalt teisele siirdunud kohanime tekkemehhanism, mille tulemusena tekivad sekundaarnimed (nii siirdnimed kui ka näiteks võrsnimed); 2) kitsam tähendus: siirdnimede (rändesiirdnimede ja võrdlevate siirdnimede) teke. Laiemas tähenduses nimesiirde puhul on ingliskeelses kirjanduses kasutatud ka terminit (*name*) *shift* (vt Tent, Blair 2011; Tent 2015: 71) ning tarvitatud terminit *transfer* selle alaliigina, nimetatud kitsamas tähenduses. Samas on terminit *shift name* kasutatud ka vaid võrsnime tähenduses (vt Stewart 2012 [1954]: 52). Laiemas tähenduses nimesiirde kohta on mõnikord kasutatud veel terminit *transonymization* (vt nt Tóth 2005: 136). Selgitada tuleks ka mõistet *transmission of names*, mis eesti keeles oleks *nimede ülekanne* ja millega on tähistatud nimede liikumist onomastiliselt tasandil laiemalt, pidades silmas nii nimesiiret kui ka laennimede teket (vt Pedersen 2018: 24). Vrd *rändesiirdnimi*, *võrdlev siirdnimi*, *võrsnimi*.

Perenimi – vt *lisanimi*.

Põlisnimi (ingl *ancient name, indigenous name*) – põlisnimed on nimekiht, mis hõlmab vanimaid, piirkonnas põliseid kohanimesid. Käesolevas uurimuses on põlisnimedena käsitletud neid nimesid, mis on piirkonnas esinenud juba enne Põhjasõda (õigemini – mille kohta leidub jälg vastava perioodi üleskirjutustes). Seega on põlisnimed hiljemalt 17. sajandi lõpust pärinevates arhiivaalides leiduvad nimed.

Pühendusnimi (ingl *commemorative name*; sm *muistonimi*) – mingi koha, isiku või sündmuse mälestuseks ja meenutuseks antud kohanimi. Eestis on pühendusnimedena käsitletud eeskätt kohanimesid, mis on ametlikult mingi isiku mälestuseks või austuseks määratud (nt *Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tänav*, *Juhan Smuuli tee*, *Nikolai von Glehni põik*). Siinses töös on pühendusnimed käsitletud veidi laiemalt ja loetud pühendusnimede hulka võimalusel kõik kohanimed, mille eesmärk on teatud kohti, isikuid või sündmusi mälestada (nt katastriüksuse nimi *Jüriöö*). Mõnikord on pühendusnime tähenduses kasutatud ka terminit *eponym* (nt Brink 2016: 160–161; Strandberg 2016: 105;

Tent, Blair 2011; Tent 2015: 71), kuid eesti keeles on eponüümideks nimetatud pigem isikunime järgi loodud mõistenimetusi (nt *Tourette'i sündroom*). Ühtlasi on pühendusnime mõistet võidud tähistada terminiga *honorific name* (nt David 2011; Vaculík 2013).

Rahvaetümoloogia (ingl *folk etymology, popular etymology*; sm *kansanetymologia*) – võõrakujulise või läbipaistmatuks muutunud kohanime rahvapärane samastamine mingi tuttava keelilise väljendiga. Rahvaetümoloogilistes reinterpreteeringutes leiab sageli aset nime mugandamine, seda nii laennimede (nt *Kaarepere* < *Scharenberg*), aga ka omanimede puhul (nt *Rägapardi* < *Reigi-Pärtli*). Nimesid on võidud ümber mõtestada ka ebareeglipärase lühenemise käigus (nt *Heebrea* < *Hiiepere*; *Karjatüma* < *Karja-Tooma*; *Vahiaugu* < *Vahi-Jaagu*).

Rändesiirdnimi ~ **migratsiooniline siirdnimi** (ingl *migratory transferred name*) – kohanimi, mis on ühest kohast teise siirdunud inimeste elukohamuutuse tõttu. Rändesiirdnimi saab olla kas ühest paigast teise siirdunu antud kohanimi või siirdunule antud lisanime kaudu tekkinud kohanimi. Varasemates käsitlustes on samas tähenduses kasutatud ka üksnes terminit *siirdnimi* või *siirik* (ka nt EKNR 2016: 18), käesoleva töö seisukohast on see mõiste aga üks siirdnimede alaliike.

Sarjasiirdumine (ingl *group transition*) – kohanimede liikumine ühest nimesarjast teise (Pall 1977: 41). Tegu on nähtusega, kus sarnase häälikulise kujuga nimeosised võivad varieerumisel üksteist asendada. Levinumaid sarjasiirdumisi on *mäe-* ja *maa-*sarjade vaheline, mida saab jälgida väga paljude kohanimede kirjapanekutes. Näiteks: *Ellamaa* – 1500. a-tel *Hellema*, 1567 *Ellemeggi*, 1624 *Hellema*; *Kuremaa* – 1582 *Korymek*, 1627 *Kurromeggi* (EKNR 2018).

Siirdnimi ~ **siirik** (ingl *transferred name*; sm *siirrynnäisnimi, siirrynnäinen*) – nimesiirde (kitsamas tähenduses, vt *nimesiire*) teel tekkinud nimi. Vrd *rändesiirdnimi*, *võrdlev siirdnimi*.

Toponüümilised eriarengud – vt *eriarengud*.

Võrdlev siirdnimi (ingl *comparative transferred name, name of comparative transference*; sm *vertaileva siirrynnäinen*) – kohale mingi teise teadaoleva koha nime järgi, nii-öelda võrdluse alusel pandud nimi (näiteks *Siberiküla*, mis on saanud nime perifeerse asukoha tõttu). Kasutatud on ka terminit *metafoorne siirdnimi* (nt Ainiala jt 2012; Brink 2016; Kiviniemi jt 1974) ning *võrdnimi* (Pae 2012; Pae, Rimmel 2006).

Võrdnimi – vt *võrdlev siirdnimi*.

Võrsnimi (ingl *annex(e)*; sm *liitynnäinen*) – asukohaseose põhjal tekkinud kohanimi ehk nimi, mis on saadud lähedal või samas asuva teise koha nime põhjal. Näiteks heinamaanimest *Tade väli* saadud võrsnimi *Tadevälja* (talu) või külanimest *Paunküla* saadud võrsnimi *Paunküla jõgi* (Paunkülast läbi-voolava Pirita jõe kohta). Inglise keeles on kasutatud ka terminit *shift name* (vt Stewart 2012 [1954]: 52). Vrd *nimesiire*.

1.4. Lühikokkuvõte publikatsioonidest

Väitekirja aluseks olevad viis publikatsiooni jagunevad sisu põhjal kaheks. Ühe osa moodustavad artiklid P1, P2 ja P3, mis käsitlevad Kesk-Harjumaa kohanimedid ja rakendavad põhilise meetodina traditsioonilist diakroonilist nimeanalüüsi. Selle teemaga liitub ka käesoleva ülevaateosa lõpus esitatud lisa 1 – „Eesti kohanimeraamatu“ väljavõte, mis koondab minu koostatud kohanimed-artiklid. Töö teise ossa kuuluvad artiklid P4 ja P5, mis uudse suunana käsitlevad nimesiiret. Kuna mõned väitekirja aluseks olevatest publikatsioonidest käsitlevad lähedast temaatikat, esineb neis teatud määral korduvusi ja kattuvusi.

P1 tutvustab lähemalt kohanimedes aja jooksul aset leidnud eriarengute põhitüüpe ning esitab Kiili valla (Jür) asustusnimistust valiku nimeartikleid iga eriarengutüübi kohta. Artikkel on ingliskeelne.

P2 esitab taas, seekord eesti keeles, lühiülevaate eriarengutüüpidest, et seejärel põhjalikumalt käsitleda vastava muutuse läbi teinud asustusnimesid juba Kose kihelkonna alalt.

P3 fookuses on Kose kihelkonna põliste asustusnimede vanus ja päritolu. Eestikeelse artikli tuumosa moodustab 119 nimeartiklist koosnev kohanimeloend, kus on esitatud iga põlisnime vanim tuvastatud kirjapanek ja teave nime (tõenäolise) päritolu kohta. Artikli lõpus on kokkuvõtte nimeartiklite põhjal tehtud tähelepanekutest ja üldistustest. Artiklit P3 täiendab lisa 1, mis koondab „Eesti kohanimeraamatu“ veebiversioonis (2018) leiduvad Kose kihelkonna kohanimed-artiklid, mille autoriks ma olen. Kohanimeraamat sisaldab kokku 6216 kohanimed-artiklit, mis on koostatud 16 eri autori poolt. Veebiväljaande aluseks on aastal 2016 trükitud „Eesti kohanimeraamat“, mis hõlmab 6211 kohanimed-artiklit. Raamatus esitatud andmed on veebiversioonis 2017. aastal aset leidnud Eesti omavalitsuste haldusreformi järel ajakohastatud. Kose kihelkonna kohanimed-artikleid on raamatus 89, neist 87 on minu koostatud (ülejäänud kaks on jöenimed, mis kuuluvad peale Kose veel mõne teise kihelkonna alale, ühtlasi on ka minu koostatud kohanimed-artiklite hulgas mitme kihelkonna alale jäävate objektide nimesid). Valdavalt on tegu asustusnimedega, vaid neli (s.o 5%) on loodusnimed. Mitmete nimeartiklite etümoloogiaosa kattub suuresti P3 nimeartiklite omaga, kuna P3s esitasin kõik Kose põlised asustusnimed ja tegin seda samuti sõnastiku kujul. Lisas 1 esitatud kohanimeraamatuartiklid on aga mahukamad, neile on lisatud andmeid asustusloost, folkloorist, haldusmuudatustest jne.

P4 kirjeldab kõigepealt nimesiirde kui onomastilise nimeloomemeeodi olemust ja interpretatsiooni eri (rahvusvahelistes) käsitlustes ning selgitab seejärel, milline käsitlusviis kohaldub Eesti kohanimedüsteemi puhul. Publikatsioon on eestikeelne.

P5 uurib lähemalt Kesk-Harjumaa (Jür, Kos) kohanimistust esinevaid siirdnimesid ja nende erinevaid alajaotusi, milleks on rändesiirdnimed, võrdlevad siirdnimed ning pühendusnimed. Publikatsioon on ingliskeelne.

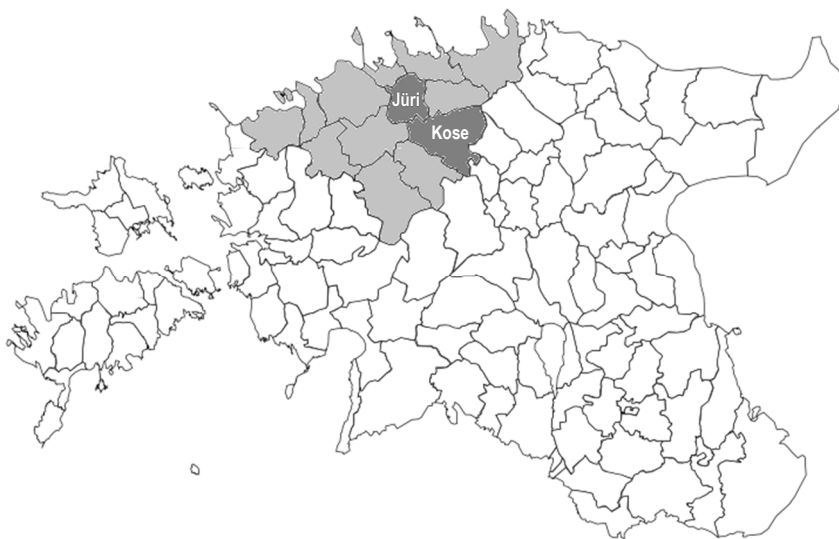
2. LÄHEMALT KESK-HARJUMAAST

2.1. Ülevaade Kesk-Harjumaa ajaloo, maastikust ja haldusjaotusest

Iga regiooni kohanimistu on otseses vastavussuhtes selle paiga maastikugeograafilise olemusega. Kohanimed peegeldavad maastikku. Nii on siinkohal asjakohane anda ülevaade Kesk-Harjumaa looduslikest oludest, ajaloo ning ühtlasi haldusjaotusest ja muudestki kohalikest nähtustest.

Enne kui minna mõiste *Kesk-Harjumaa* juurde, tuleb selgitada, mis on *Harjumaa*. Soome lahe rannikuga piirnev Harjumaa on Eesti suuremaid maakondi. Tänapäevase Harjumaa piirid kattuvad suuresti Muinas-Eesti Revala maakonna piiridega, samas kui muistne Harjumaa paiknes valdavalt praeguse Raplamaa aladel. Muistsed Revala ja Harjumaa ühendati Harjumaa nime alla 13. sajandil (Kaljusaar 1990: 5; Vahtre 1980: 27). Tekkinud piirkonda nimetatakse tänapäeval ajalooliseks Harjumaaks, eristamaks seda tänapäevasest Harjumaast. Ajalooline Harjumaa jagunes 12 kihelkonnaks: Hageri, Harju-Jaani, Harju-Madise, Juuru, Jõelähtme, Jüri, Keila, Kose, Kuusalu, Nissi, Rapla ja Risti (vt lisaks Eesti mõisa-portal).

Käesoleva töö fookuses on naaberkihelkonnad Jüri ja Kose. Piirkonna ühtseks nimetuseks on valitud *Kesk-Harjumaa*, sest kihelkonnad asuvad Harjumaa keskosas, seda nii ajaloolise kui ka tänapäevase haldusjaotuse seisukohast (vt joonist 1).

Joonis 1. Jüri ja Kose kihelkond ajaloolisel Harjumaal

Maastikugeograafilises mõttes kuulub Harjumaa Madal-Eesti³ alale ning oli jääajajärgsel ajal kaetud Balti jääpaisjärve ja hilisemate Läänemere arengujärkude vetega. Ala on suhteliselt lauge pinnavormiga, mistõttu vete äravool on raskendatud ja esineb rohkesti soid, rabasid ning soostunud metsi (Ristikivi 1955: 87–88). Vaadeldav osa Harjumaast jääb kahe maastikurajooni – Harju lavamaa ja Kõrvemaa – aladele.

Harju lavamaad ääristab põhjaservas Põhja-Eesti klint. Lavamaa on paene ja maastikuliselt üsna üheplaaneline, esineb kühme ja vallseljakuid. Järvi on suhteliselt vähe, samas kui läbi voolavad mitme jõe ülem- ja keskjooksud, neist tähtsamad on Keila, Vääna, Pirita ja Jägala jõgi. Jõed on kiviajal olnud praegusest tunduvalt veerikkamad, kuid nende äravool on maakerke (ja seeläbi suudmete kerkimise) tõttu vähenenud (Arold 2005: 236; Lõugas, Selirand 1989: 124; Varep 1974b: 122).

Põhiline maastikutüüp on puisniit ning olulisemaks elatusallikaks on olnud põllundus koos karjandusega. 20. sajandi keskpaigas oli asulastik tihedaim paikonna lõunaosas, põhjuseks sealne viljakam mullapind (Ristikivi 1955: 89). Praeguseks on viimastel kümnenditel üha hoogustunud linnastumine seda suhet muutnud, raskuseks on nihkunud Tallinna külje alla.

Et piirkonna aluspõhjaks on valdavalt paas, esineb Harjumaal palju karstivorme, nagu salajõed, langatuslehtid, kurisud jne (Varep 1974b: 122). Olulised loodusmälestised on Tuhala, Nabala ja Kuivajõe karstiala (Kink 2011: 5–9). Tuntumaid karstinähtusi on Kose kihelkonna mail asuv Tuhala Nõiakaev (ka Sulu Nõiakaev), omanäoline veerohke tõusuallikas, millest aastas paari nädala jooksul vett välja pulbitseb. Karstumise tunnuseid leiab ka jõgede käitumisest, näiteks on Pirita lisajõel Kuivajõel 2 km pikkune maa-alune salajõgi ja ka Tuhala ehk Kata jõgi voolab ajutiselt maa all. Tuhala maa-alust jõge on kirjeldanud juba August Wilhelm Hupel 1782. aastal (Kink 2011: 7).

Kõrvemaa (ka Vahe-Eesti madalik) on Harju- ja Järvamaa piiril paiknev metsane ja soine ala. See kujutab endast lamedat nõgu, mis jääb Pandivere kõrgustiku ja Harju lavamaa vahele (Arold 2005: 368; Ristikivi 1955: 89; Varep 1974b: 123). Kõrvemaa soostumus on ulatuslik ja metsade osatähtsus suur, asustus aga sellest lähtuvalt hõre (Ristikivi 1955: 89). Nõnda ongi Kõrvemaa tähendanud põlismetsa või asustamata laant ning piirkonnas leidub arvukalt Kõrve-nimelisi talusid ja külasid. Kõrvemaale kuulub ka Kose kihelkonna lõunaosa, endise Kõue valla territoorium, mis paikneb Kõrvemaa kesk- ja lääneosas ning mille silmapaistvamateks pinnavormideks on näiteks Paunküla oosid (Kink 2004: 5). Kõrvemaalt voolab läbi mitu suuremat jõge (Pirita, Jägala, Valgejõgi jne), kuid ometi on piirkonnas palju liigvett. Põhjaosas leidub rohkesti pisikesi järvi, pindalalt suurim on Pirita jõest ülespaisutatud Paunküla veehoidla. Sootasandikku liigendavad arvukad mandrijää servakuhjatised – esilekerkivad oosid, kuplid-seljakud, samuti okasmetsaga kaetud nõmmed. Soosaartel paiknevad

³ Nii nimetatakse Lääne- ja Põhja-Eesti tasaseid ning soiseid alasid, mis jäid pärast jääaja lõppemist veel pikaks ajaks vee alla.

Kõrvemaa väikekülad ja hajatalud, Kõrvemaa asustus on tihedam ida- ja põhjaosas, kus asuvad ka linnad (Arold 2005: 375; Varep 1974b: 124).

Maakondade ja kihelkondade piirid, sealhulgas Jüri ja Kose kihelkonna piirid, on muinasajast peale olnud põhiliselt looduslikud, asustusüksusi on eraldanud jõed, sood ja metsad. Asustus Jüri kihelkonnas oli muinasajal suisa tihe – tänu sealsetele kergesti haritavatele heade muldadega aladele ning rohumaadele, mis tagasid tõhusad karjakasvatustingimused ja ulatusid sügavale sisemaale (Lõugas, Selirand 1989: 131; Põldmäe 1991: 5). Kose kihelkonna piirimail asuvad ulatuslikud metsaalad pakkusid aga võimaluse asustuse laienemiseks sisekolonisatsiooni teel (Lõugas, Selirand 1989: 131), sealsed alad olid juba Muinas-Eesti ajal tihedalt asustatud, mida tõendab arheoloogiliste leidude rohkus (P3; vt ka Tärk 2010: 9). Kesk-Harjumaa asustustihedust on tõenäoliselt mõjutanud ka juba muinasajal olulise keskuse Revala lähedus (vt ka Frog, Saarikivi 2015: 86–87).

13. sajandi alguses vallutasid maa taanlased, algas maade läänistamine feodaalidele ja mõisate rajamine, kusjuures lisaks mõisatele asuti kohe ehitama ka kirikuid⁴, mis rajati sageli kohalikesse muinaseestlaste pühapaikadesse (P3; Praust 2019: 5; Põldmäe 1991: 16; Varep 1974a: 163). Järgnevatel aegadel on piirkonnas võimu võtnud veel palju vallutajaid: 1227–1237 Mõõgavendade Ordu, 1237–1238 Liivimaa Ordu, 1238–1346 taas Taani, 1346–1347 Saksa Ordu, 1347–1561 Liivi Ordu, 1561–1710 Rootsi ja 1710–1917 Venemaa (Kaljusaar 1990: 6; vt ka Vainu 1990: 11). Talupoegkond suruti raskesse orjusse – algul kehtis pärisorjus, hiljem teoorjus. Protestiks talupoegade ebaõiglase kohtlemise ja raske elujärje vastu on Harjumaa ajaloos leidnud aset silmapaistvalt palju vastuhakke ja talurahvarahutusi, tuntumad neist Jüriöö ülestõus, Kose-Uuemõisa ülestõus ja Mahtra sõda (Kaljusaar 1990: 6). See asjaolu peegeldub ka kohanimedes, nii nende päris- kui ka rahvaetümoloogias.

Vanimad asulad, milleks on põliskülad, on maastikuga hästi kohastunud ning seotud eelkõige viljakamate põllualadega. Suur osa neist on olnud kompaktsed rida- ja tänavkülad, paiknedes sageli mõne veekogu läheduses (Varep 1974a: 160). Esimesed mõisad tekkisid suhteliselt kohe pärast vallutajate tulekut ja peamiselt rajati need põlispõldudele. Herbert Ligi (1974: 218) andmetel on enne Jüriöö ülestõusu Harjumaal teateid kümnest mõisast, nendest kaks jäävad Kesk-Harjumaale – Vaskjala mõis (Jür) ja Kose-Uuemõisa mõis (Kos), peale selle oli vaadeldavas paikkonnas selleks ajaks kindlalt olemas Kose mõis (Kos) ning tõenäoliselt ka Triigi mõis (Kos).

Mõisatevõrk kujunes põhijoontes välja 15. sajandi lõpuks, vaadeldava piirkonna mõisatest leiavad mainimist järgmised: Harmi, Nabala, Paunküla, Pikavere, Ravila, Sausti, Tuhala (Ligi 1974: 219; vt ka EKNR 2018). Intensiivse mõisate asutamise käigus hävitati terveid külasid ja asustati elanikud ümber kehvemale aladele (Vainu 1990: 13; Varep 1974a: 160). Näiteks lasi parun C. Ungern-Sternberg hävitada viis suurt juba Taani hindamisraamatus („Liber Census Daniae“, edaspidi LCD) kirjas olnud küla ja ümber asustada ligi tuhat inimest.

⁴ Ka Jüri ja Kose kirik kuuluvad Harjumaa vanimate kirikute hulka, mis rajati kohe pärast taanlaste vallutust (vt Varep 1974a: 163).

Osa küladest taastus hiljem 1920ndatel asundustena, kuid oli neid, mis kadusid ühes oma nimedega (nt Alavere mõisa küla **Korjakivi*, mille kohale tuli Mõisa-aseme karjamõis). Põlisküladest kadus Harjumaal ligikaudu 35%. Osa neist kadus ka seoses mõisate ja külade ühinemisega, nii juhtus LCDs märgitud *Rauelik*’u ja *Maechius*’ega, kusjuures saksa keeles nimetati tekkinud mõisa ja küla viimase nime järgi *Meks*’iks, eesti keeles aga esimese järgi Ravilaks (Vainu 1990: 14). Nõnda säilisid mõned külanimed mõisanimedena, mõned siirdati küla uude asupaika, paljud kadusid aga mõisapõldudeks muudetud küladega täiesti. Mõned külanimed on talletunud kas talunimena või siis mikrotoponüümides, näiteks põldude ja karjamaade nimedes. Näiteks saab siin tuua Kose kihelkonna külanime Hiiepere, mis on säilinud põllunimes *Heebrea väli* (P5; KN).

Harju administratiivne jaotus püsis aastasadu oluliste muutusteta, kuniks 19. sajandi algul seoses talurahva pärisorjusest vabastamisega tekkisid väiksemad administratiivüksused – vallad (Vainu 1990: 11). 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses, mil valdavaks said eraomandil põhinevad ja turumajanduslikud tootmissuhted, hakkasid toimuma suuremad muutused asulastiku arengus. Nendeks olid talumaade kruntimine, talude päriseksmüümimine, vanade külade hajutamine, saunaküladega ja mõisatöölise asulate rajamine ning alevike tekkimine kirikute ja raudteejaamade juurde (Varep 1974a: 166; vt ka Troska 1987).

Järgmine oluline muudatus leidis aset Eesti Vabariigi loomise järgse agraarreformiga: 1919. aastal võeti vastu maaseadus, millega võõrandati kõik Eestis asuvad mõisad ja maad riigi omandusse, misjärel võõrandatud maa 1920. aastate alguses asundustaludeks jagati. Nõnda tekkisid vanade külade kõrvale uued asundused, valdavalt hajatuüpi asustusega (vt ka Praust 2019: 12–13; Varep 1974a: 166–167).

Jõulisem sajaditepikkuse administratiivsüsteemi segiajamine toimus mõni aasta pärast Nõukogude okupatsiooni algust. Juba 1950. aastate lõpul oli hakatud looma külanõukogusid ning 1950. aastal, mil Eesti NSVs moodustati maa-rajoonid, likvideeriti maa jaotus maakondadesse ja valdadesse (vt ka Vainu 1990: 15). Rajoonide otsealluvuses jäid tööle külanõukogud. Järgnevatel kümnenditel järgnes mitmeid reorganiseerimisi, pealesunnitult Nõukogude korra ajal toimus ebaloomulikke nihkeid ka toponüümias – tavapärane areng sai rikutud, nimeprintsipiibid muudetud. Uus võim soovis end kohanimedes põlistada. Seni valitsenud nimemallide kõrvale, neid taandades ja ka juba eksisteerinud nimesid muutes, toodi Nõukogude ideoloogiast tulenevad pühendusnimed. Tekkis ka täiesti uus liik nimesid: majandanimed, mis tungisid vanade asulanimede kõrvale nii kõnekeeles kui kohati ka ametlikel siltidel, näiteks Tartu maanteel paiknenud bussipeatus Sommerlingi, mitte koha-, vaid sovhoosinime järgi (näite on esitanud Vainu 1990: 16).

Nõukogude aja alguses loodi sõjajärgse põllumajanduse korraldamisel esimese asjana riiklikud majandid – sovhoosid (vn *совхоз* < *советское* ‘nõukogude, nõukogulik’ + *хозяйство* ‘majand’). Näiteks asutati Jüri kihelkonnas esimene sovhoos 2. oktoobril 1946. aastal, mil Vaida mõisa baasil organiseeriti Rae sovhoos. Kurna mõis muudeti 6. septembril 1948 Kurna sovhoosiks. Lehmja

mõis muudeti samal kuupäeval Lehmja sovhoosiks, kuid nimetati 2. oktoobril 1948 ümber Arnold Sommerlingi nimeliseks sovhoosiks (Põldmäe 1991: 52).

Riigimajandite ehk sovhooside kõrvale hakati 1947. aastal moodustama väiksemaid ühismajandeid – kolhoose (vn *колхоз* < *коллективное хозяйство* ‘ühismajand’). Kolhooside loomine edenes esialgselt, algusaastail ei kippunud rahvas kolhoose rajama, esimese paari aasta jooksul (1946–1948) loodi Harjumaal vaid umbes 30 kolhoosi. Sellele järgnes aga plahvatuslik kasv: kui 18 kuu jooksul oli Eestis kokku loodud 641 kolhoosi, siis 21. märtsist kuni 20. aprillini 1949 rajati 2112 kolhoosi. Leitud „stiimul“, märtsiküüditamine, oli olnud äärmiselt tõhus. 1. juuliks 1949 oli Harjumaal juba 308 kolhoosi (Põldmäe 1990: 60–62; Põldmäe 1991: 52).

Asutatud kolhoosid olid enamasti väga väikesed, hõlmates sageli vaid ühe küla talusid (Neve 2008: 108). Kõik kolhoosid olid loomulikult saanud ka nime, enamiku eluiga jäi aga lühikeseks, sest kolhooside elukäik oli väga ebapüsiv. Väikekolhooside ühendamine ja suurmajandite väljakujunemine aastail 1965–1972 muutis tunduvalt põllumajandusettevõtete koosseisu (Põldmäe 1991: 54). 1988. aasta lõpuks oli Harju rajoonis 27 majandit, sealhulgas 9 kolhoosi: Alavere (Kos), Aruküla (HJn, Jür), Haiba (Hag), Koidula (HMD), Kungla (HMD), Kuusalu (Kuu), Lauristini-nimeline (Kos), Loksa (Kuu) ja Rahva Võit (Jür) (Põldmäe 1990: 64). Järgneval kümnendil aga ühismajandid reorganiseeriti ning likvideeriti.

1990. aastatel võeti taas suund valdade taastamisele. Praeguse, 2019. aasta seisuga on Harjumaal 7 linna (Kehra, Keila, Loksa, Maardu, Paldiski, Saue, Tallinn) ja 12 valda (ametlike haldusüksustena 4 linna, kuna Kehra kuulub Anija valla, Paldiski Lääne-Harju valla ja Saue linn Saue valla koosseisu) (vt Asustusüksuste nimistu, 2017. aastal kinnitatud haldusreformijärgne seis).

2.1.1. Kose kihelkond

Kose kirikukihelkond asutati 13. sajandi alguses arvatavasti samu või lähedasi alasid hõlmanud muinaskihelkonna põhjal. Kose kihelkonnal on selged looduslikud piirid, mis ei ole viimase tuhande aasta jooksul eriti muutunud. Kihelkond on loogilise tervikuna kujunenud välja muinasajal, oletatavalt 9.–11. sajandil; endist muinaskihelkonna nime ei ole teada (EKNR 2018; Roots, Russak 2012: 6–8). Pole leitud, et Kose kihelkonna alal oleks asunud suuremaid linnuseid – võimalikuks põhjuseks on pakutud, et piirkonda kaitses välise ohu eest rahvarohke ja mere poolt tugeva Tallinna linnusega kaitstud Jüri kihelkond (Lõugas, Selirand 1989: 131). Kirikukihelkond asutati enne 1240. aastat, kirik rajati Kosele juba 1220. aasta paiku. Kose kirikukihelkond hõlmas tänapäevase Kose valla ala ning osa Anija ja Raasiku vallast (EKNR 2018; Roots, Russak 2012: 6–8).

Kose nime on esmakordselt mainitud külana (*Cosius*) ca 1241. aastal LCDs (vt Johansen 1933: 449). Juba siis olid olemas kirik ja kihelkond, orduajal ning hiljemgi ka mõis ja veski. Alevik kujunes kiriku juurde kihelkonnakeskusesse 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses (Klaas 1974: 372). Nime lähtekohaks on

tõenäoliselt sõna *kosk* : *kose*, samas on Lauri Kettunen pidanud võimalikuks lähtealuseks ka isikunime *Kosk(i)* (vt ka P3; Lisa 1).

Kihelkond oli suur ning selle territoorium jaguneb tänapäeval mitme valla vahel: kihelkonna kirdeosa Alavere ja Pikva ümbruses jääb Anija valla koosseisu, põhjapoolne serv koos Pikavere mõisaga kuulub aga Raasiku valda. Kihelkonna lõuna- ja edelaosa koos keskusega moodustavad Kose valla (vt ka Eesti mõisa-portal). Aastail 1992–2013 oli praeguse Kose valla ala jagatud kahte ossa ning lõunaalad moodustasid sel perioodil Kõue valla (vt Kose vald).

2.1.2. Jüri kihelkond

Jüri kirikukihelkonna ala kattub suures osas kunagise muinaskihelkonna *Ocrielae* territooriumiga (Põldmäe 1991: 9). Kivikalmed tõendavad, et juba umbes 2000 aastat tagasi oli see ala Põhja-Eesti ranniku kõige tähtsamaid asustuskeskusi (Vahtre 1980: 27; vt ka Lõugas, Selirand 1989: 129–130). Tallinna lähim ümbruskond, kuhu ka Jüri kihelkonna territoorium kuulub, oli muinasajal tihedalt asustatud. Seda soosisid looduslikud olud: kergete muldadega alad olid hõlpsalt haritavad, samuti leidsid head võimalused karjakasvatamiseks (Põldmäe 1991: 5).

Esialgu nimetati 13. sajandi algul loodud kirikukihelkonda kiriku asupaigaks valitud küla järgi Vaskjala kihelkonnaks. Kohanimi *Jüri* on seotud Püha Georgi ehk Püha Jüri (St. Jürgens) kirikukoguduse nimega, lähtudes kaitsepühaku eestistatud nimekujust. Et Vaskjala kirik oli pühendatud Pühale Jürile, hakati aja jooksul kirikut ja selle järgi ka kihelkonda kutsuma Jüri kihelkonnaks (Põldmäe 1983: 505; Põldmäe 1991: 9–11; Vainu 1990: 7, 10).

Arvatava muinaskihelkonna nime *Ocrielae* on tõlgendatud mitut moodi, ühtsele seisukohale seni siiski jõutud ei ole (vt ka Põldmäe 1991: 9–10). Peeter Päll peab üheks usutavamaks etümoloogiaks Viktor Kõressaare seletust, et *Ocrielae* on Vaskjala tõlge ladina keelde (arvatavalt *vask* tähenduses ‘soomaak, limoniit; ooker’), lisades omalt poolt mõtte, et tegu võib olla hübriidnimega, kus tõlgitud on nime algusosa, lõpuosa aga jäljendab eesti kohanime *jala*-lõppu (EKNR 2018; Kõressaar 2003: 132).

Jüri kihelkonna alad jäävad praegu peamiselt Kiili valla, Rae valla ja loodeservas osaliselt ka Tallinna piiresse. Kiili vallale kuulub kihelkonna ida- ja Rae vallale läänepoolne osa. Pisike idapoolne nurk kunagisest kihelkonnast jääb Raasiku valla ning läänepoolne serv Saku valla alale. Jüri kihelkonna territooriumi suuruseks on arvestatud ca 350 km², Kiili valla suurus on 100,4 km² (Eesti mõisaportal; Kiili vald). Seega moodustab Kiili valla ala kunagisest Jüri kihelkonnast umbes kolmandiku.

2.2. Kesk-Harjumaa murdekeel

Nimede ennisvormi otsimisel tuleb kindlasti arvesse võtta keeles toimunud häälikuloolisi muutusi ja murdelisi eripärasid. Dialektoloogiline aspekt on nime tausta interpreteeringutes olulisel kohal (vt ka Stemshaug 2002). Vaadeldaval Kesk-Harjumaa Jüri ja Kose kihelkondade alal on ajalooliselt kõneldud põhjaeestilist keskmurret, mis on murdevariantidest tänapäevasele kirjakeelele lähedasim. Keskmurde kõnelemispiirkond on, nagu selle nimigi aimu annab, Eesti keskosas teiste murdealade vahel ja see on Eesti murdealadest suurim. Keskmurre liigendub viieks murrakurühmaks: looderühm (põhiliselt Harju murrakud), edelarühm (Põhja-Viljandimaa murrakud), kagurühm (Põhja-Tartumaa murrakud), kirderühm (põhiliselt Lääne-Virumaa murrakud) ning keskmurde tuumala (Kesk-Tallinnamaa murrakud) (vt lähemalt Must 1974: 269; Pajusalu jt 2018: 56, 150–155). Jüri ja Kose murrak kuuluvad keskmurde tuumalale.

Keskmurde piirialad teiste murretega on väga laiad ja hajusad ning selle saab jagada kaheks nii põhjaosale ühiste murdejoonte ja lõunaeestilike joonte põhjal kui teistpidi ka lääne- ja idapoolseks osaks (Pajusalu jt 2018: 152). Selgelt põhjaeestilised Jüri ja Kose murrak jäävad lääne isoglosside siirdealale, seega on Kesk-Harjumaa murdekeeles tuntavalt ka läänemurde jooni.

Põhjaeesti keskmurdest on põhjalikumalt kirjutanud Mari Must ja Aili Univere (2002), tõhusat teavet murdekeele kohta pakuvad veel Arnold Kase „Eesti murded ja kirjakeel“ (1984), Mari Musta „Keskmurde tekstid“ („Eesti murded“ II, 1965) ning Karl Pajusalu, Tiit Hennoste, Ellen Niidi, Peeter Pälli ja Jüri Viikbergi „Eesti murded ja kohanimed“ (3., kohendatud ja täiendatud trükk 2018).

Põhjaeesti keskmurde põhjal on kujunenud meie tänapäeva kirjakeel, seetõttu on sellele valdavalt omased samad nähtused mis kirjakeelelegi (vt ka Kask 1984: 21). Ja kuigi põhjaeesti keskmurre võib praegusaja kirjakeelseile lugejaile paista selge ja arusaadav, on tal ometigi murdejooni, mis teda kirjakeelest eristavad. Esitan siinkohal valiku neist tunnuslikest häälikulistest ja morfoloogilistest murdejoontest, mis iseloomustavad Jüri ja Kose kandi murdekeelt (aluseks Kask 1984; Must 1965, 1974; Must, Univere 2002; Pajusalu jt 2018; vähemal määral ka Saareste 1955) ning millele olen leidnud vasteid läbitöötatud kohanimematerjalist:

- 1) pikkade vokaalide diftongistumine (*moa*, *põesas*, *reakima*, *soama* ~ *suama*, *süi*, *tüömies*), kusjuures sõna algusesse diftongi ette võis tekkida konsonant *v* (*resp. j*) – nt talunimedes *Keabaste*, *Suone*, *Sõeru*, *Voaspere* (< *Aaspere*);
- 2) klusiili kadumine nn kolme konsonandi ühendi nõrgas astmes (*selts* : *selsi*) – nt talunimedes *Kõrsi*, *Kõrsu*;
- 3) assimilatsioon *lj-* ja *sj-*ühendites (*aßsad*, *villaväilad*), metateetiliselt ka *väilad*, *pailu* – nt talunimedes *Alla* (< *Halja*), *Ollani* (< *Oljani* < *Olli-Jaani*), *Seilamää*, *Väilavahi*, *Välla*;
- 4) diftongide järelkomponendi madaldumine teises vältes (*toitma* : *toedab*, *sein* : *seena*, *saun* : *saana*) – nt talunimedes *Laari* (< *Laur*), *Paana* (< *paun*), *Sepasaana*;

- 5) *er-* ja *el-*lõpuliste sõnade käändumine *e*-tüveliselt (*köstre, naaskle*) – nt talunimes *Mihkle, Nikre, Pärtle*;
- 6) *ks*-i püsimine järgsilpides (*katuksed*) – nt talunimes *Andrekse, Annukse, Korjukse, Kustakse, Madikse, Tõnikse, Varekseaugu*;
- 7) häälikumuutus *ja-* > *jä-* (*jänu, jäksama*) – nt talunimes *Jäska* (< *Jaska*);
- 8) vokaali madaldumine *ir* > *er* sõnades, nagu *kern, kerp, kerst, kerves* – nt talunimes *Kerbu*;
- 9) hilisdiftongides osaline algse vokaali püsimine (*tuad, siad, lueb, süed*), aga ka keskkõrgete vokaalide kõrgenemine (*kautama, näutu*) – nt talunimes *Klaukse, Pue, Siasuu, Uuetua*;
- 10) assimilatsioon hilisdiftongis *äe* (*mägi : määd, käsi : kääd*) – nt talunimes *Määbre* (< *Mäepere*), *Videsmää*;
- 11) *ne*-sõnade kõrvalkäänetes *-tse* (*nällatse*) – nt talunimes *Karjatse*;
- 12) *mb*-ühendi assimilatsioon (*lammas : lammad, ümmer*) – nt nimes *Lamma männik*;
- 13) alaleütleva lõpuks kaasrõhulise silbi järel *-lle* (*tütardelle, ilusalle*) – nt talunimedele käändvormides *Latikalle, Mihklinille, Pikarille*;
- 14) esimese käändkonna sõnade mitmuse lõpuks *-te* (*maate, puute ~ pute*) – nt talunimes *Sotemäe* (tõenäoliselt 'soode + mäe');
- 15) tendents pika vokaali lühenemiseks konsonantühendi ees nõrgas astmes (*jokseb, laast : lastud*) – analoogiliselt võib olla tekkinud talunime *Soosti* rööpvorm *Sosti*.

Niisugused murdelised nimevariandid on tänapäeval rahvaetümoloogiale eriti avatud, kuna nime leksikaalne tähendus on hägustunud. Keelekasutajate keeletunnetus paistab olevat loodud otsima või tajuma nime taga tähendust, nii hakkavad nad, ehk isegi enesele teadvustamata, tõmbama paralleele oma mentaalses leksikonis leiduvate tuttavate sõnadega (lihtsustatult näitlikustades võiksid järgmised nimed tekitada vahest järgmisi assotsiatsioone: *Voaspere* < *vaas?*; *Kõrsi* < *kõrs?/kirsi?*; *Laari* < (*suur*) *laar?* jne). Murdeeripäradega arvestamine aitab ära hoida valeetümoloogiaid.

3. TEOREETILINE TAUST

3.1. Teoreetilised lähtekohad

3.1.1. Traditsiooniline nimeuurimine

Nimede olemuse üle on teoretiseeritud lausa mitu tuhat aastat, kuid lähemalt hakati isiku- ja kohanimesid uurima 19. sajandil ning onomastika kui eraldi teadusharu kujunes välja alles 20. sajandi alguseks (Vanguri 2018: 2). Onomastika sai alguse ajaloo abiteadusena ja selle põhitegevus oli eeskätt nimede etümologiseerimine, nime aluseks oleva sõna ja selle keelilise kuuluvuse kindlaks tegemine. Nõnda loodeti teha oletusi mingis paigas elanud rahva kohta, rikastades seeläbi paleoantropoloogia, arheoloogia ja ajaloo andmeid (Kallasmaa 2002a: 484). Nimevara on oma olemuselt konservatiivne, peegeldades meie ajalugu ja kultuuri – näiteks on meie praegusaja kohanimedes endiselt palju jälgi talupojajäähiskonnast (Kallasmaa 2002a: 487). Nimede tugev seos nende kaasaja elu-oluga tähendab, et need on väärtuslikuks ja mitmekesiseks teabeallikaks, ning annab neile kui kohaliku ruumilise, sotsiokultuurilise ja etnilise identiteedi kujunemise teguritele kaalu.

Eesti onomastikasse on varasemad nimeteooriad ja -meetodid jõudnud peamiselt Soomest, samuti Rootsist, vähem Saksamaalt ja Venemaalt. Üldteoreetilisi seisukohti on pigem mujalt üle võetud, kui neid ise välja töötatud, põhjuseks eesti nimevara vähene läbitöötatus (Kallasmaa 2002b: 50). Suurimaks eeskujuks olnud Soome onomastikakoolkonna esimene ulatuslikum töö oli Soome esimese onomastikaprofessori Viljo Nissilä uurimus „Vuoksen paikannimistö“ I (1939), mis pani aluse Soome nimevara piirkondlikule uurimissuunale (nt Kepsu 1981; Lehikoinen 1988; Pitkänen 1985; vt lähemalt Ainiala jt 2012; Ainiala, Pitkänen 2002). Nissilä rõhutas oma töös, et toponüümide uurimisel on eriti oluline nimetüüpide määramine ja nende leviku jälgimine. Lisaks nimede ennisvormi otsimisele ehk etümologiseerimisele, mis on olnud traditsioonilise nimeuurimise põhiülesanne, sai piirkondlike tööde eesmärgiks välja selgitada eri paikkondades esinenud nimetamisprintsüübid. Selle saavutamiseks analüüsiti ja klassifitseeriti kohanimesid eri elementide ja aspektide põhjal, nagu näiteks nime(osa)de päritolu, nimekomponentide leksikaalsemantiline taust või muu (Ainiala, Pitkänen 2002: 93–94; vt ka Helleland 1996). Viimastel aastakümnetel on onomastikavaldkond üha laiemat käsitlemist leidnud ning traditsioonilise kohanimeuurimise kõrvale on lisandunud mitmeid uusi suundi (vt lähemalt 3.1.2. *Hilisemaid suundi nimeuurimises*).

Eesti onomastika olulisimaks teerajajaks sai Valdek Pall, kes toonitas eriti just piirkondliku nimeuurimise vajadust. Pall sõnastas põhimõtte, et enne seda, kui saab asuda Eesti kohanimistu kui terviku analüüsile, on vajalikud detailsed üksikiirkondade käsitlused (Päll 2018: 252). Aastal 1968 ilmus Palli artikkel „Eesti kohanimede struktuurist“, mis oli põhjanev Eesti kohanimede traditsioonilistelt seisukohtadelt lähtunud nimestruktuuri uurimises (Kallasmaa 2002b: 53). Tema kaheosaline monograafia „Põhja-Tartumaa kohanimed“ I (1969) ja II (1977) on

selle põhimõtte enam kui eeskujulik (*hoc sensu*) teostus. Sellele järgnenud olulisemad uurimused on olnud Koidu Uustalu väitekirj „Lõuna-Eesti saksakeelne toponüümia (mõisanimed)“ (1972), Jaak Simmu väitekirj „Võnnu kihelkonna asustusala toponüümika“ (1973), Marja Kallasmaa väitekirj „Структура эстонской микропонимии (на материале западного диалекта)“ (1981), mille põhjal ilmus hiljem „Läänemurde loodus- ja viljelusnimed“ (2003). Kallasmaalt on ilmunud veel suurteosed „Saaremaa kohanimed“ I (1996) ja II (2000) ning „Hiiumaa kohanimed“ (2010). Saaremaa monograafia kujutab endast paralleeli Palli Põhja-Tartumaa väljaannetele, sisaldades esimeses osas kohanimede etümoloogilist sõnaraamatut ja teises nimede mitmekülgsel analüüsil. Pärast Saaremaa monograafia ilmutamist on Kallasmaa konstateerinud, et kahe enam-vähem ühtse meetodikaga mahuka töö olemasolu Eesti eri paigust (ida- ja lääneosast) on võimaldanud teha esimesi võrdlusi ning paljastada tõsiasja, et Eesti eri paikade toponüümia erineb üksteisest rohkem kui seni arvatud, mistõttu eksisteerib suur vajadus edaspidise piirkondliku uurimise⁵ järele (Kallasmaa 2002b: 63). Jaak Simm on Lõuna-Eesti kohanimede uurimise teatepulga üle võtnud Evar Saar, kelle väitekirj „Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem“ (2008) tõi Eesti kohanimeuurimisse sünkroonilise toponomastika uue suuna, rakendades Võrumaa kohanimedid uurides süntaktilis-semantilist struktuurimudelit. Nimetatud meetodi tausta ja rakendamist Eesti onomastikas tutvustan lähemalt alapeatükis 3.1.2.1 *Süntaktilis-semantiline struktuurimudel*.

Kohanimede etümoloogiat uurides tuleb kõigepealt meenutada üht onomastika põhiprintsiipi, mille järgi on loomulikult tekkinud nimi olnud alati algselt motiveeritud. Nii on primaarnimi enamasti kirjeldav, edastades denotaadi ehk referendi kohta mingisugust informatsiooni (selle asukoht, omadused, eripärad vms).

Eri piirkondade kohanimistu on pea alati tekkinud pika aja jooksul ning eri mõjuritest modifitseerituna. Rolli on mänginud ka keelevälised tegurid, eelkõige kultuurilised kontaktid ja ühiskondlikud olud. Seetõttu ei saa toponüümia ja eriti nende päritolu uurida omaette ühe keele sõnavara baasil, naabritest, ajaloost ja geograafilistest oludest välja tõstetuna. Sõnade päritolu tuvastamine eeldab teadmisi murretest ja sugulaskeeltest, keeleajaloost, kultuurikontaktidest ja veel paljudest muudest faktoritest. Tõsiasi on, et nime päritolu ei saa tuvastada ainult häälikulise kuju põhjal, lahus muudest relevantsetest kriteeriumidest. Oluline on võimalusel alati arvestada ka keelekeskkonda, keelekasutajat ja tema nimetamis-motiive, teiselt poolt on tähtis arvesse võtta toimunud tüvemuutusi, nimemoodustuse ja toponüümia arengu iseärasusi jne.

Nimede lingvistiline ja onomastiline tõlgendus sõltub palju uurijate teadmistest ning baseerub vastavalt teaduse arengule üleüldistel teooriatel ja meetoditel. Seetõttu on vajalik, et materjale analüüsitaks moodsate teadmiste alusel, andmaks

⁵ Eesti kohanimedid on piirkondlikult uuritud veel mitmetes diplomi-, bakalaureuse- ja magistratöös tehtud uurimustes (nt Adamson 2018; Alas 2008; Faster 2005; Israel 2010; Kikkas 1996; Tärk 2009, 2010; Vesiaid 2005).

vajadusel teed uutele järeldestele (vt ka Hoffmann 2008: 76–79). Uurijate arusaamad ja teadmised muutuvad ajas, lisandub uusi seisukohti ja värskeid vaatenurki. Näiteks on Kallasmaa (2002a: 484–485) osutanud, et tema meelest ei ole põhjendatud varasemalt keeleuurimuste aluseks olnud Paul Ariste seisukoht, mille järgi tuleks eesti kohanime etümoloogiseerimisel otsida vasteid kõigepealt eesti murretest, seejärel lähisugulaskeelte ehk läänemeresoome keelte sõnavarast, siis kaugemate sugulaskeelte sõnavarast ning kõige lõpuks alles indoeuroopa keeltest. Kallasmaa on selle seisukoha liigitanud poliitiliseks otsuseks, sest tema mitukümmend aastat nimeuurimistööd on näidanud, et Saaremaa raskesti etümoloogiseeritavad põlistalunimed on enamasti lähtunud hoopis isikunimedest, mis rahvaetümoloogia tõttu on aja jooksul ümber mõtestunud ning oma häälikkuju sedavõrd muutnud, et vaid keeleliste häälikuseaduste järgi neid seletada ei saa. Isikunimed on kohanime aluseks olnud väga sageli, sest omandussuhe on üks levinumatest nimeandmisprintsippiidest (Kallasmaa 2002a: 485; vt ka Kepsu 1981: 283). Näiteks on soome kohanime analüüsist selgunud, et ligikaudu pool kõigist toponüümidest sisaldab mingit teist nime või selle osa, ja see teine nimi on tihtilugu isikunimi, täpsemalt mehenimi (Kallasmaa 2017: 2). Nii kuulub nimeuurimise juurde asjaolu, et aeg-ajalt lükatakse ümber varem esitatud etümoloogiaid ja pakutakse asemele uusi. Kesk-Harjumaa nimistust võib siinkohal tuua näiteks kohanime *Raudalu* (Jür), mille lähteks pakub Lauri Kettunen *Raua talu* (1955: 110–111), ent mida hiljem on peetud lähtunuks hoopiski apellatiividest *raud* + *aru*, kus foneetilistel põhjustel on *aru*-st saanud *alu*. Seda seisukohta toetab 1689. aastast pärinev nime kirjapanek *Raudarro* (P1; EKNR 2018; Tärk 2010: 89). Samasugune foneetiline lihtsustumine on toimunud näiteks talunimes *Nooreli* (Kos), mis tuleneb isikunimelähtelisest talunimest *Noore-Jüri* (P2). Kahe *r*-i korral sõnas on teine *r* muutunud *l*-iks ka mitmes laensõnas, nagu *rüütel* (< kask *rüter*, vrd sks *Ritter*), *röövel* (< kask *röver*, vrd sks *Räuber*) jmt (vt ka Tärk 2010: 89).

20. sajandi teisel poolel hakkas arenema teooria, mille järgi on nimede teke mallipõhine protsess. Selle suuna eestvedajaiks olid tšehhi kohanimeuurija Rudolf Šrámek (1973; 2007) ning Kurt Zilliacus ja Eero Kiviniemi Soomest (Leino 2018: 137), nime(süsteemi)de eri tüüpi mudelitest on kirjutanud sestpeale mitmed onomastikud (nt Hoffmann 2007; Štěpán 2009; Tóth 2005; semiootikute vaatenurgast on toponomastika süsteemsuse üle arutlenud nt Toporov 2008). Iga uus nimi on konstrueeritud vastaval ajahetkel keeles leiduvate sõnade, nime lõppude ja nimemallide baasil (P1; vt ka Brink 2016: 158–159; Gammeltoft 2007: 481; Pall 1977: 37), nimetamiseks vajaminevat keeleteadmiste ja -tunnetuste „komplekti“ on nimetatud ka nimeandja nimekompetentsiks (Hoffmann 2007: 174–178; Hoffmann, Tóth 2018: 10). Kiviniemi nendib oma vetenimeuurimuses „Väärät vedet“ (1977: 193), et uue nime andmist võib isegi kirjeldada kui nime valimist süsteemi etteantud võimaluste hulgast, mitte kui süsteemist sõltumatut koha kirjeldamist. Nõnda annab nime algkuju edasi kirjeldust mitte ainuüksi referendi enda kohta, vaid ka keele- ja kultuurinähtuste, keeles esinenud onomastiliste mudelite ning ühtlasi nimeandja eelistuste ja muude sotsiaalsete aspektide kohta. Viimastel aastakümnetel on aina rohkem hakatud pärisnimesid

käsitlema kui keelekeskkonna osa ning võtma üha enam arvesse nimekasutaja enda vaatepunkti (Kallasmaa 2002a: 484). Rõhutama on hakatud ka seda, et nimeede ennisvormi põhjal ei tohi teha kaugemaid ennatlikke järeldusi. Toon siin ühe näite: kui talunime uurides on selgunud *mäe*-lõpuline ennisvorm, näiteks *Jaanimäe*, siis ei tohi rutata arvama, et talu on asunud kindlasti mäe otsas ehk kõrgema koha peal. Kuigi kohanimed loomulikult peegeldavad ümbritsevat keskkonda (näiteks kaardistavad *Kuiva*- ja *Sala*-nimed väga efektiivselt Eesti karstiala (vt Laansalu 2016)), on nimesid lisaks ümbruse kirjeldamisele rolli mänginud muud tegurid, üheks olulisemaks neist analoogia. Uurijad on selgitanud, et nime-lõpu *-mäe* lisamine on olnud levinud talunimemall (vt lisaks Kallasmaa 2000: 110; Kiviniemi 1975: 49–52; Saar 2008: 160–161), mis tähendab, et selliseid nimesid võidi sageli moodustada analoogia alusel, nii-öelda nimemoodi arvesse võttes. Sellist nime lihtsalt tunnetati ühe hea korraliku talunimena. Nii on nimevara kujunemist mõjutanud selles teatud ajahetkel valitsenud mudelid ja süsteemid (vt ka Kiviniemi 1971, kus on eriti toonitatud nimistu süsteempõhisust ja selle süsteemi pidevat n-ö taastootmist; samuti rõhutab pärisnimede kui süsteemi uurimise olulisust Ungari nimeuurija Hoffmann 2008: 78–79; vt ka Hoffmann jt 2017: 30). Mida tugevamini on nimemudel onomastilisse süsteemi kinnitunud, seda sagedamini see omakorda kasutust leiab (Leino 2018: 137). Ka Marja Kallasmaa (2002a: 487) on leidnud, et iga olemasolev ja sageli kasutatav nimi on lähtealuseks nimemallile, lisades, et need mallid on omakorda aluseks kogu nimevarale, mistõttu nimevaral on omalaadne muustriline struktuur.

Veel üks aspekt, mida tuleb nimeede analüüsil silmas pidada ja mis ühtlasi kinnitab piirkondliku uurimise vajalikkust, on ühe regiooni või nimekoosluse raames täheldatav püüd vältida homonüümseid nimesid. See ilmneb näiteks talunimes, kus ühe küla samanimeliste talude eristamiseks lisatakse ühele või mõlemale talunimele hargtäiend (Päll 1977: 20), näiteks Kose talunimed *Alt-Imuti* ja *Mäe-Imuti*. Kohanimekoosluse moodustavad mingil kindlal territooriumil elavate inimeste kasutatavad kohanimed, mis moodustavad sel alal terviku (Päll 2018: 237). Traditsiooniliselt on Eestis peetud nimekoosluseks ühe küla raames kasutatavaid nimesid, kuid tihedamas asustuskeskuses võivad selle moodustada ka kahe-kolme küla nimed (Kallasmaa 2000: 65, 73; vt ka Saar 2007) või ka näiteks ühe linna nimed (Päll 2018: 237).

Kui nimi on kohale kinnistunud, lõdveneb side nimes sisalduvate üldnimede ja aja jooksul võib apellatiivne tähendus sageli isegi täiesti kaduda. Näiteks jääb nime apellatiivne lähtekoht hämaraks tihtilugu siis, kui kohanimi sisaldab sõnatüvesid, mis on üldkeelest juba kadunud (Päll 1977: 21; Simm 1974). Nimed hakkavad funktsioneerima kui sildid (ingl *names as labels*, vt nt Nyström 2016: 39; Vanguri 2018: 1). Mitmed keeleuurijad on väitnud, et nimesid ei olegi (sõnalist) tähendust, kuna need on kõigest märgid (nt Mill 1906: 182; vt ka Coates 2019; teemal, mis on nimi ja nime tähendus, on põhjalikumalt arutlenud veel nt Van Langendonck 2007). Wilhelm F. H. Nicolaiseni (1996: 549) sõnul on tava-sõnadel keeles püsimiseks ülioluline olla leksikaaltasandil läbipaistev, samas kui nimed säilivad ka juhul, kui nad on täiesti läbipaistmatud. Nime funktsioneerimise seisukohast ei mängi tema apellatiivne tähendus olulist rolli, seda isegi

läbipaistva etümoloogiaga nimede puhul (vt ka Ainiala jt 2012: 65–66; Anderson 2007: 86). Niisugune leksikaalsest tähendusest sõltumatus on võimaldanud kohanimedel püsida isegi keelevahetuse puhul (vt Saarikivi 2006: 79–80), mis lubab just kohanimedele omistada suurima ajaloolise väärtuse.

Et kohanimed ei vaja funktsioneerimiseks mingit äratuntavat üldkeele tähendust, ei järgi need samu arenguteid kui muu sõnavara. Õigupoolest nad küll muutuvad keele arenedes koos muu üldkeelse sõnavaraga, kuid on mõnes mõttes olnud erandlikus olukorras – seaduspärastel häälikumuutustel ja muudel lingvistilistel arengutendentsidel on kohanimeses olnud väiksem roll, nad on olnud tunduvalt püsivama loomuga, võides säilitada üldkeelest kadunud tüvesid ja grammatilisi elemente. Näiteks on mitmetes Eesti kohanimeses säilinud kunagine genitiivi tähistav *-n*, Kesk-Harjumaa alalt saab näitena välja tuua asustusnimed *Kurna* (ca 1241 *Queronoia* < **Koiranoja*, lähtekohaks tüved *koer* + *oja*), ning *Soontaga* (1592 *Sontagken* < **Soontakana*). Samas on kohanimeses aga aset leidnud hoopiski omapärasel, üldsõnavarast erinevad arengud. Valdek Pall (1977: 37–38) on niisuguste eriarengute põhjustajaks nimetanud näiteks analoogiat ja rõhu- ning temposuhteid, koondades eriarengud järgmiste mõistete alla: ebareeglipärane lühenemine, sarjasiirdumine, rahvaetümoloogia ja mugandumine (lähemalt vt P1; P2). Pall (1997: 22) on osutanud, et paljude vanemate kohanime puhul on katse leida nende häälikuline lähtekuju ainuüksi tänapäevase nimekuju ja häälikuseaduste põhjal suurte veavõimalustega tegutsemisviis – nimi on võinud kujuneda ka kohanimeses esinevate eriarengute tulemusena. Et järelduste tegemine kohanime tänapäevakuju järgi võib viia valedele jälgedele ja ebaõigete etümoloogiateni, on rõhutanud teisedki uurijad (vt nt Burenhult, Levinson 2008: 145).

Toponüümilised eriarengud moodustavad dünaamilise süsteemi, kus osa eriarengutest võivad muuta toponüüme lühemaks ja läbipaistmatumaks, teised jälle tagasi pikemaks ja arusaadavamaks. Sageli võib juhtuda, et ebareeglipärase lühenemise teel muutunud nimi muudetakse rahvaetümoloogia ja mugandamise abil taas läbipaistvamaks ja justkui motiveeritud nimeks (vt P1; P2). Marja Kallasmaa usub (1995: 764–766), et näiteks eesti talunimeses on rahvaetümoloogia osa arvatust tunduvalt suurem, paraku on rahvaetümoloogilisi muutusi väga keeruline tuvastada.

Võrreldes meie lähisugulaskeeltega iseloomustab tugev lühenemine eriti just eesti kohanimesid, kuid see esineb teisteski keeltes, näiteks soome keeles (Ainiala jt 2012: 87; Pall 1977: 40) ja ungari keeles (Katona 2018; Tóth 2005). Üldsõnavarast erinevat arengut, s.o toponüümilist eriarengut, on võimaldanud kaugene mine nime apellatiivsest tähendusest (Pall 1977: 41) ja funktsioneerimine pelga sildi, märgi ehk tähistajana. Seetõttu on vajalik teha kohanime detailanalüüsi iga nime puhul eraldi – üldistavad meetodid ei võimalda märgata toponüümide arengut iseseisvat rada pidi. Need rajad saavad aga nähtavaks juhul, kui neid on võimalik tuvastada vanemates kirjapanekutes (P1; P2). Individuaalset lähenemist nõuab ühe olulise aspektina asjaolu, et sünkroonses vaates identsed topoformandid on võinud lähtuda eri determinantidest või järelduskomponentidest. Tekkinud topo-

formantide fonotaktilised omadused aitavad läbipaistmatuks muutunud järjendeid aga jätkuvalt nimedena identifitseerida (vt ka Saarikivi 2007: 60–61).

Läbi aja, alates vanematest ürikutest ja lõpetades tänapäevaste materjalidega, on tõendeid sellest, kuidas ühel kohanimel võib korraga kasutusel olla mitu erikujulist nimevormi ehk rööpvormi.⁶ Rööpvormide tekke aluseks võib olla näiteks ökonoomiaaotlus, murdeerinevus, keelemuutus või nimekuju ebaselgus. Kuna nimede muutumine ja varieerumine on osaliselt kattuvad nähtused, ei saagi alati öelda, kas tegu on kohanime muutusega või lihtsalt eri vormide varieerumisega (Ainiala jt 2012: 82–84). Varieerumisest võib saada muutus, kuid ei pruugi. Tänapäeval takistab nimevariantide arenemist püsivaks nimemuutuseks ka kirjakeel, kus eelisseisus on korrektsemaks peetav nimekuju, mis sageli on ametlikki. Kui seda takistust poleks, võiks kohanimede areng jätkuvalt realiseeruda oma väljakujunenud viisil.

Kohanimed pakuvad väärtuslikku informatsiooni etnogeneesi ning asustuse ja keele ajaloo kohta (Pall 1969: 5; Pall 1977: 227), seda enam, et keelenähtuste levikupiirid on tihti aja jooksul muutunud. Kohanimedele omase konservatiivsuse tõttu on neis säilinud liiteid ja vorme, mis on ühiskeeles või murdes hääbunud. Kohanimedes võib leida jälgi sõnadest, mida tänapäeva keeles enam ei kasutata või kasutatakse hoopis teises tähenduses, aga ka sõnu, mis on praeguseks eesti keelest kadunud, kuid säilinud sugulaskeeltes. Migratsioonilised siirdnimed (nimed, mille inimesed on elukohta vahetades kaasa võtnud) kajastavad inimeste ümberpaiknemist. Nii võimaldab kohanimede uurimine kindlaks teha kultuurihoovuste ning osaliselt ka rahvarühmade liikumisteid ja levikut – selleks on vaja laialdast lingvistiliselt töödeldud nimeainest ja diakrooniliste sõnavarauringute tulemusi.

3.1.2. Hilisemaid suundi nimeuurimises

Viimastel kümnenditel on traditsioonilise kohanimede päritolu uurimise ja etümoloogiseerimise, nimede keelelise vormi analüüsi, nimeelementide rühmitamise jmt kõrvale jõuliselt kerkinud eeskätt kohanimede kasutust ja kasutajaid arvestav onomastika (Helleland 2012: 99; Rose-Redwood jt 2010). Käsitlemist on leidnud järgmised alateemad: nimed ja identiteet (nt Helleland jt 2012), nimede pragmaatika, muutumine ja sotsioononastika (nt Ainiala 1997; Ainiala, Östman 2018; Alas 2008, 2012, 2015; vt ka 3.1.2.2. *Sotsioononastika*), kognitiivne onomastika (nt Reszegi 2012; Sjöblom 2006, 2011), nimede semiootika (nt Kopach 2018; Pärli, Lepik 2008; Smith 2018) jne. Nimede interdistsiplinaarne uurimine on tänapäeva keeleteaduses üha populaarsem, näiteks on soovitatud nimemaailmast täielikuma pildi saamiseks uurida nimesid ka psühho- ja neurolingvistika meetoditega (vt nt Reszegi 2017). Võimalikku uut alavaldkonda, poliitilistest otsustest

⁶ Rööpvorme ei tohiks segi ajada rööpnimedega – rööpnimed on sama kohta tähistavad, kuid muul alusel antud nimed, näiteks Kose talunimi *Aasamäe*, mille rööpvorm on *Aasume* ja rööpnimi *Vitresteni* (KN).

tõukunud *retoorilist onomastikat* (ingl *rhetorical onomastics*), tutvustab lähemalt USA keeleteadlase Star M. Vanguri toimetatud kogumik „Rhetorics of Name and Naming“ (2018).

Eelmainitustest väärivad siinses töös eraldi alapeatükina esiletoomist süntaktilis-semantiline nimeuurimine kui nimede semantilist süvastruktuuri tähtsustav edasiarendus senisest sõnatüvedel põhinevast struktuuriliigitusest (mis tegelikult sai alguse juba ca 50 aastat tagasi, kuid mida Eestis hakati viljelema alles 2000. aastatel) ja sotsioononmastika kui viimastel kümnenditel hoogsalt maad võtnud (igapäeva)nimekasutust analüüsiv uurimissuund.

3.1.2.1. Süntaktilis-semantiline struktuurimudel

Süntaktilis-semantiline mudel paigutub suuremalt jaolt sünkroonilise onomastika sfääri, mille üldisem eesmärk on eelkõige tuvastada, mis on kohanimistus tüüpiline, mitte erandlik. Sellele lähenemisele panid Soomes aluse Kurt Zilliacus (1966) ja Eero Kiviniemi (1975). Alguse oli see saanud Taanis, kust levis Rootsi ning sealt omakorda Soome (Kallasmaa 2012: 254). Zilliacuse käsitus põhines generatiivsel transformatsiooniteoorial ning Kiviniemi jätkas seda suunda, hiljem hakkas aga juurutama funktsionaalseid teooriaid, toonitades, et iga konkreetne nimesüsteem võib olla erinäoline (Saar 2008: 13).

Süntaktilis-semantilise struktuurimudeli põhiargumente on, et kohanime tõlgendamisel on hädavajalik mõista nime struktuuri ja semantikat (vt ka Ainiala jt 2012: 72–73). Kohanime struktuuri esitatakse süntaktiliste struktuuriüksustena, mida nimetatakse nimeosadeks. Näiteks loetakse külanimi *Tõnuküla* kaheosaliseks, kus esimesel nimeosal on eristav funktsioon ja teine nimeosa näitab koha liiki, kuid seevastu talunimi *Tõnuküla* loetakse üheosaliseks, sest nimeosade iseseisev semantika on kadunud. Mudel arvestab kohanime keelelist kuju, selle kasutusvälja, suhestumist teiste kohanimedega jms. Kuigi nimeosade poolest erinevad, koosnevad mõlemad näiteks toodud kohanimed esikomponendist *Tõnu-* ja järelkomponendist *-küla*. Terminoloogiliselt on seega oluline teha vahet nimeosadel ja nimekomponentidel.⁷ Vahetäpsustusena olgu lisatud, et mõnes oma varasemas töös olen kasutanud näiteks terminit *kaheosaline nimi*, pidades silmas kahest komponendist ehk sõnatüvest koosnevat liitnime, kuid segaduse vältimiseks olen nüüdseks mõistest *nimeosa* selles tähenduses loobunud, sõltumata sellest, et minu uurimismeetod ei ole olnud süntaktilis-semantiline.

Nagu öeldud, on Eesti onomastikas süntaktilis-semantilist suunda põhjalikult tutvustanud ja struktuurimudelit ka edukalt rakendanud Evar Saar, kelle monograafia „Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem“ (2008) pakub ammendava ülevaate kõigile, kes selle mudeli kohta rohkem teada soovivad. Seetõttu puudub siinkohal mudeli

⁷ Evar Saar (2008: 38) leiab, et terminit *nimekomponent* oleks loogilisem kasutada *nimeosa* sünonüümina ning nime väikseima leksikaalselt jagamatu üksuse tähenduses oleks korrektsem kasutada terminit *nimeelement*, kuid mõõnab, et *nimekomponent* on vastavas kasutuses juba juurdunud.

detailsemaks kirjelduseks tarvidus. Süntaktilis-semantilist struktuurimodelit on oma uurimuses rakendanud ka Kuusalu vetenimesid analüüsinud Üvi Adamson (2018).

Süntaktilis-semantilise struktuurimudeliga sooviti katta senise sünkroonilise uurimise puudujäägid – varasema sünkroonilise uurimise miinusena nähti, et see andis küll tulemuseks temaatilistest sõnadest koosneva loendi, kuid ei andnud vastust küsimusele, miks just neid sõnu on kohanimedes kasutatud. Süntaktilis-semantiline klassifikatsioon lubas nimeanalüüsil võtta muude aspektide kõrval arvesse ka nimede etümoloogiat. Ometigi saadi praktikas diakroonilise uurimisega võrreldes erinevad tulemused. Üheks põhjuseks oli, et enne sünkroonilist uurimist jäeti aeganõudev diakrooniline uurimistöö korralikult tegemata (Kallasmaa 2005a: 139). See näitab taas, kui oluline on kohanimede uurimisel alustada diakroonilisest meetodist – vaid nii on võimalik saada adekvaatseid andmeid, et analüüsida tänapäevast nimesüsteemi kui tervikut.

3.1.2.2. Sotsioonomastika

Sotsioonomastika lähtekohti on, et nimede uurimine hõlmab alati ka inimeste uurimist (Vanguri 2018: 2), kujutades endast nimede sotsiolingvistilist analüüsi eelkõige nimekasutuse ja -varieeruvuse aspektist (Ainiala, Östman 2018: 6). Konkreetsemalt just kohanimede sotsiolingvistilist käsitlemist on tähistatud ka mõistega *sotsiotoponomastika* (ingl *socio-toponomastics*; it *socio-toponomastica*) (nt Gardiner 2012; Pablé 1999). Kohanimede uurimine sotsioonomastiliste meetoditega tähendab lähtumist nimeandja ja nimekasutaja vaatepunktist. Peamiselt on vaatluse all eri sotsiaalsete gruppide kohanimetasutus, toponüümiline kompetents, mitteametlikud ja slängikohanimed, sotsiaalsel alustel loodud kohanimed (nt pühendusnimed), kohtade ühiskondlikel põhjustel ümbernimetamine ja keelemaastik (ingl *linguistic landscape*) (Rausová 2017). Kohanime ennistähenduse, lingvistilise kuju ja tüpologia asemel on huvi keskmes kohanime sotsiaalne tähendus – miks ja kuidas nimed tekivad, miks nimed muutuvad või kaovad, kes on nimede kasutajad, kuidas ja millal nad nime(sid) kasutavad, milliseid arvamusi, seisukohti või ka nimeandja/nimekasutaja omadusi nimed väljendavad jne. Teisisõnu, fookuses on nimede kultuuriline, sotsiaalne, interaktiivne ja kognitiivne kontekst. On isegi märgitud, et kui nimed on sündinud mingis kindlas sotsiaalses kontekstis, siis kujutavad nad endast otsekui selle konteksti artefakte (Vanguri 2019: 3).

Eestis on sotsioonomastilise nimeuurimisega tegelenud põhjalikumalt Marit Alas, kes on vaadelnud lähemalt Põide valla (Saaremaa) ning mitme Eesti rannala toponüümide muutumist (vt Alas 2008, 2012, 2015). Alasele on peamiseks eeskujuks olnud Soome nimeuurija Terhi Ainiala, kes on Soomes üksikasjalikult uurinud kohanimede muutumist, püsi ja kadu (vt Ainiala 1997). Ainiala leidis, et kohanimede säilimiseks peavad olema täidetud kaks tingimust: püsiv kasutus-traditsioon ja püsivad referendid, lisaks aitab nimede püsimisele kaasa ka suurem kasutajaskond. Ainiala ja Alase analüüsitud nimistutes moodustasid kadunud nimedest suurima osa kultuurinimelised mikrotoponüümid.

Sotsioonomastilised tegurid mängivad rolli ka minu uuritud kohanimede kasutuses. Töö sotsioonomastiline vaatenurk ilmneb näiteks selles, kuidas kohanimedeks on loetud talude ja asulate rööpnimed, mida kasutatakse paralleelselt, vastavalt sotsiaalsele situatsioonile ja nimekasutaja nimetamisvajadustele. Rahvasuus lühenenud asustusnimede rööpvormid olid kasutusel vastavalt suhtlusolukorrale: ametlikumas olukorras valiti pikem, lühenemisele eelnenud nimevorm, samas kui suulises ja familiaarses kasutuses käibis lühendvorm. Selliseid näiteid on Eesti Keele Instituudi kohanimetekartoteegis (KN) väga arvukalt.

Muutused ühiskonnas põhjustavad muutusi nimede iseloomus ja koosseisus. Selle ilmeks tunnistuseks on pühendusnimede (üle)ekspluateerimise näited mitmel pool maailmas. Kohanimedele on kasutatud tööriistana poliitilise võimupositsiooni hoidmisel ja tugevdamisel ning selle valdkonna uurimine on saanud eraldi nimetuse *kriitiline toponomastika* (ingl *critical toponymy*, vt Vanguri 2018: 2). Pühendusnimede kohta on põhjalikumalt kirjutatud alapeatükis 3.2. *Nimesiire*.

Sotsioonomastiliste teooriatega saab lähemalt tutvuda mitmete lähiaastail ilmunud publikatsioonide põhjal (nt Ainiala 2016; Ainiala, Östman 2018; Ainiala jt 2012; Hoffmann jt 2017; Hough 2016b; Puzey, Kostanski 2016).

3.1.3. Kesk-Harjumaa kohanimede varasemad uurimused

Harjumaa kohanimedele on seni uuritud võrdlemisi vähe. Kui välja jätta kogu Eesti toponüümiat käsitlevad teosed (nagu Lauri Kettuneni „Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen“ 1955 või „Eesti kohanimeraamat“ 2016, 2018), võib Kallasmaa (2002b) põhjalikule ülevaatele toetudes Harjumaa piirkonnast esile tõsta järgmised uurimused: Per Wieselgreni „Ortnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder. Ostharrnen med Nargö“ (1951), mis keskendub rootsi kohanimedele Ida-Harjumaal ja Naissaarel, ning Heino Gustavsoni uurimus Naissaare toponüümidest (1978). Gustavson on ühtlasi uurinud ka Põhja-Eesti isikunimelähtelisi mõisanimesid.

Jüri kihelkonna piirkonna ajalugu ja kohanimedele on uurinud koduloouurija Koidula Ameerikas (Ameerikas 2004, 2006, 2008, 2016). Kitsama uurimusena Harjumaa alalt võib veel ehk välja tuua Aleksander Kivi monograafia „Tallinna tänavad“ (1972), hiljem on Tallinna ja ka teiste linnade tänavanimedega põhjalikumalt tegelenud Peeter Päll (2009, 2010). Ruila mõisa (Hag) talunimesid on oma bakalaureusetöös analüüsinud Elisabeth Israel (2010).

Eelnimetatutele pakuvad täiendust minu enda teadusmagistritöö „Kiili valla asustusnimed“ (Tärk 2010), mille põhjal olen kirjutanud ka artikli „Asustusnimed Kiili vallas“ (Laansalu 2011), ning loomulikult ka käesoleva väitekirja aluseks olevad publikatsioonid P1–P5.

Tutvustan siinkohal Kiili valla asustusnimede uurimuse tulemusi lähemalt. Analüüsisin selles Kiili asustusnimede (talunimede ja asulanimede) vanust, päritolu, rööpnimesid ning struktuuri eesmärgiga piirkonna asustustoponüümia läbi töötada ja nimede tekke- ning arenguprintsiipe kaardistada. Uurimuse aluseks oli Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimetekartoteegi (KN) materjal, mida

töötlesin sarnaselt publikatsioonides P1–P3 kasutatud meetoditega (vt peatükki 4. *Andmestik ja meetodid*). Magistritöö „Kiili valla asustusnimed“ mahuka osa moodustab Kiili asustusnimede sõnastik, mille nimeartiklid sisaldavad järgmisi andmeid: nime kirjakeelne kuju; vajadusel nime kohalik hääldus lihtsustatud transkriptsioon; talunimede puhul küla, kus talu keelejuhtide andmeil asub, võimaluse korral ka rööpnimed ning vajadusel muud lisainfot; nime varasemad ülestähendused; autori seisukoht ning antroponüümsed ja apellatiivsed vasted; toponüümiline võrdlusmaterjal.

Nimede vanuse ja päritolu analüüsist selgus, et peaaegu kolmandik (29%) Kiili ala asulanimedest oli kirjas juba LCDs. Põliste asulanimede lähtekohaks oli pigem loodusnimi, harvem antroponüüm. Talunimed jagunesid ajaliselt nelja rühma: 1) aastatel 1661–1726 kirjapanekutesse ilmunud nimed (11%), 2) aastatel 1782–1834 lisandunud nimed (13%), 3) aastatel 1835–1875 lisandunud nimed (9%), ning 4) hilise kihistuse nimed ehk nimed, mis ei esinenud uuritud vanemates dokumentides (67%). Selgus ka, et 19. sajandi keskpaigas oli toimunud järsk muutus: antroponüümset päritolu nimede osatähtsus vähenes tunduvalt, samas kui mitteantroponüümsete nimede osakaal vastavalt suurenes, kusjuures eriti palju oli lisandunud loodusnimedest pärinevaid talunimesid. Olen järeldanud, et tõenäoliselt tingis antroponüümsete talunimede osatähtsuse järsu vähene-mise talupoegade pärisorjusest vabastamine, mis läbi mõisale hakkasid talupoegade asemel kuuluma vaid talud ja maa ning tekkis vajadus talunimede järele – seni oli talusid tähistatud neis elavate isikute *resp.* perede nimedega (vt ka Troska 1995: 51). Ühtlasi mängis rolli maade kruntimine. Vanadel taludel fikseeriti ametliku nimena vana, talule juba varasemalt kinnistunud nimi, samas kui uutele taludele anti sageli uus nimi, millel kunagiste lisanimedega seos puudus (vt ka Troska 1995: 53).

Tuvastasin, et Kiili hilise kihistuse talunimed pärinevad tihti loodusesemete nimetustest, mõnest teisest kohanimest või peremehe perekonnanimest, harvemini ka eesnimest. 20%-l taludest esines rööpnimesid, asulatel oli rööpnimesid registreeritud tunduvalt vähem. Uuemaid elukohti nimetati rahvasuus peaaegu alati omaniku järgi, kuigi kinnistutel olid olemas ka ametlikud nimed. Asundustalude rahvakeelne nimi oli enamasti lähtunud omaniku perekonnanimest ning vahetunud tavaliselt koos peremehe vahetusega. Üldistades võib öelda, et erivanuselised nimekihid järgisid suuresti samu põhimalle, kuid siiski olid neil omad eripärad, mida nimeuurimisel tasub silmas pidada.

Struktuuri järgi jagunesid kohanimed lihtnimedeks (60% Kiili asustusnimedest) ja liitnimedeks (40%). Sagedasemad liitnimed olid *Lepiku* (6), (*H*)*allika* (5), *Aaviku* (4), *Kangru* (4), *Mäe* (4), *Männiku* (4), *Aru* (3), *Kase* (3), *Kuusiku* (3), *Luige* (3), *Nõmme* (3), *Rebase* (3), *Vainu* (3) ja *Härma* (3). Tuvastasin nii abstraherunud nimesid, lokatiivse ja kollektiivse sufiksiga nimesid kui ka terminnimesid. Kõige sagedamini esinevad liitnimed olid *Sauna-küla* (4), *Altoa* (3), *Kasemetsa* (3), *Kruusiaugu* (3), *Uuesauna* (3) ja *Väljaotsa* (3). Liitnimesid eritlesin nii komponentide arvust kui ka sõnaliigist lähtuvalt. Ilmnes, et liitnimed on valdavalt kahest komponendist koosnevad nimed, mille esimene komponent on enamasti nimisõna (78%), harvemini ka omadussõna

(14%) või eessõna (5%), 3% nimede esikomponendi sõnaliik jäi ebaselgeks. Sagedasemad esimesed komponendid olid *Aru-* (7), *Uue-* (7), *Vana-* (6), *Tõnu-* (5), *Loo-* (4), *Metsa-* (4), *Tamme-* (4) ja *Välja-* (4). Teine komponent oli peaaegu alati nimisõna (95%), ametlikes nimekujudes esines selles positsioonis ka arvsõnu (4%) ning kahel kohanimel oli tagasõnaline teine komponent (1%). Kaugelt sagedasim teine komponent oli *-mäe* (29), sellele järgnesid *-sauna* (7), *-jõe* (6), *-küla* (6), *-otsa* (6), *-aru* (5), *-Jüri* (5), *-maa* (5), *-Mardi* (5), *-metsa* (5), *-oja* (5), *-sepa* (5), *-soo* (5) ja *-välja* (5). Eraldi vaatlesin ka asustusnimede ebareeglipäraseid lühenemisi, sarjasiirdumist, rahvaetümoloogiat ja nimede mugandumist ning nimedes ilmnenuid murdejooni.

Kiili valla asustusnimede uurimuse tulemusi olen siinses doktoritöös kasutanud asjakohase võrdlusmaterjalina, samuti on need olnud toeks Kesk-Harjumaa kohanimistu kohta üldisemate järelduste tegemisel.

3.2. Nimesiire

Kuna nimesiirde kohta Eesti onomastikas seni eraldi põhjalikum käsitus puudub, olen selle osa teoreetilised alused koondanud siinkohal eraldi peatükiks (osaliselt korrates artiklis P4 esitatut).

Kohanime tekkeks eksisteerib keeles kaks võimalust: üldnimede põhjal täiesti uue nime moodustamine (*apellatiiv* > *toponüüm*) või mõne olemasoleva pärisnime ülekandmine (*prooprium* > *toponüüm*) (vt ka Ainiala jt 2012: 68; Brink 2016: 158–159; Pall 1977: 18, 136). Esimesel juhul moodustub primaarnimi, teisel sekundaarnimi. Mitmel pool on sekundaarnime ja siirdnime ehk ülekantud nime vahele tõmmatud võrdusmärk, pidades nimetatud mõistete all silmas kõiki onomastiliselt tasandilt lähtunud nimesid. See võrdus kehtib juhul, kui lähtutakse põhimõttest, et ka asukohaseose põhjal tekkinud sekundaarnimi on siirdnimi – Eesti onomastika traditsioon on olnud aga teine ning tutvustan seda siinkohal lähemalt.

Siirdnimed moodustavad ühe sekundaarnimede alaliigi. Terminit *siirdnimi* ei saa omistada kõigile mingit tüüpi (ühelt keeletasandilt teisele) siirdumise läbi teinud nimedele (samamoodi nagu kõik põlised keeled ei ole terminoloogiliselt määratletavad kui *põliskeeled*). Näiteks kujutab kohanimede diakroonilisse analüüsi kuuluv mõiste *sarjasiirdumine* endast nähtust, kus nimi võib siirduda ühe sarja nimedest teise sarja nimede hulka, seega ta on küll siirdumise läbi teinud nimi, kuid siiski mitte *siirdnimi*, millel on nimeteaduses oma väljakujunenud tähendus ning mis vastab teatud kindlatele kriteeriumidele. Eesti onomastikas on terminit *siirdnimi* ehk *siirik* kasutatud ainult nime algsest asukohast migratsiooni tõttu kuhugi kaugemale siirdunud nimede, eelkõige kohanimede märkimisel (vt nt Kallasmaa 1996; Pall 1977). Näiteks *Kotlandi* (*küla*) Saaremaal ja *Hiiu* (*asum*) Tallinnas Nõmmel. Ka „Eesti kohanimeraamatus“ defineeritakse siirdnime kui kohanime, mis on koos elanikega siirdunud algsest paigast mujale (vt EKNR 2016: 18). Soome onomastikas on seda traditsioonilist vaatenurka juba varasemalt laiendatud (vt nt Kiviniemi jt 1974: 49–50; Kiviniemi 1975) ning

hakatud nimetama siirdnimedeks kõiki mingit teist kohta tähistama siirdunud nimesid, olgu põhjuseks siis metafoorsus, topograafiline kontakt või mõni muu ajend. Topograafilise kontakti kaudu tekkinud kohanimedid on keeles loomulikult väga palju. Arvukate asustusnimede teke metonüümse ülekande teel on omane paljudele keeltele, näiteks soome, ungari, inglise ja taani keelele (vt lähemalt Ainiala jt 2012; Dalberg 2008; Kiviniemi 1975; Lehikoinen 2005: 9; Rác 2015; Saar 2008; samuti puudutab sarnast metonüümianihet Van Langendonck 2014: 173). Kuna eesti keeles on asustusnimede aluskäändeks valdavalt genitiiv, leidub meil primaarnimega kujult identseid metonüümseid kohanimedid suhteliselt harva (näiteks loodusnimest lähtuva genitiivse linnaosanime *Mustamäe* kõnekeelne rööpkuju *Mustamägi*). Asukohaseose põhjal tekkinud nimesid on hakatud kutsuma *võrsnimedeks* (vt Saar 2008). Kuna sageli ei pruugi olla selge, mis järjekorras või suunas on võrsnimed tekkinud, on *nimeahela* asemel eelistatud terminit *nimekobar* (vt Ainiala jt 2012: 76; Saar 2008: 42; Stewart 2012 [1954]: 52). Võrsnimed ja nimekobarad on kohanimeloomes väga sage ja tõhus moodus luua hõlpsasti uusi, hästi lokaliseeritavaid nimesid. Soomes arvatakse võrsnimesid moodustavat mõne piirkonna nimevaras lausa poole nimedest (vt Ainiala jt 2012: 76). Siia kuuluvad ühtlasi sellised toponüümiaatasandi edasiarendused, nagu talunime muutumine külanimeks, külanime muutumine mõisa-, valla- või muuks nimeks jne (Pall 1977: 136). Niisuguseid asukohaseose põhjal tekkinud sekundaarnimesid ei ole aga Eesti onomastikas siirdnimedeks loetud. Välja on kujunenud kaks nimesiirde alaliiki: migratsiooniga kaasnenud nimesiire ja võrdluse alusel tekkinud nimesiire (vt Saar 2008: 43). Migratsiooniga kaasnenud nimesiire jaguneb omakorda kaheks: 1) siirdujate antud nimed (see tüüp on eriti tavapärane just uuemal ajal), kus nimemalliks: *kohanimi* > *teine kohanimi* (*pühendus*); 2) siirdujatele antud lisanime kaudu tekkinud kohanimed (põlisem tüüp), kus nimemalliks: *kohanimi* > *siirdlase lisanimi* > *lisanime kandja elukoha nimi*. Uurides kohanimedes sisalduvat sõnavara ja nimetüüpide levikut, on võimalik siirdnimede kaudu tuvastada siirdlaste tausta ja saada teadmisi nii üksikmigreerujate kui ka tervete rahvarühmade liikumiste kohta (vt ka Ainiala, Östman 2018: 3; Kallasmaa 2011: 33; Pall 1977: 227; Udolph 2012).

Lingvistilises mõttes piiripealseks juhtumiks on etnonüümidest pärinevad kohanimed (nimetatud ka etnotoponüümideks, vt nt Joalaid 2006; Saarikivi 2006, 2007). Mõnes keeles loetakse etnonüümid samuti nimede klassi (nt inglise, hollandi, saksa ja ungari keeles; vt ka Koopman 2016: 251; Lawson 2016: 191; LKOT), samas kui Skandinaavia terminoloogias on etnonüümid klassifitseeritud apellatiivideks – nagu ka eesti keeleteaduses. Riho Grünthal (1997: 9) on kirjutanud, et etnonüümid on olemuselt muu hulgas geograafilised, kuna viitavad lisaks inimrühmale ja keelele ühtlasi ka mingile kohale või piirkonnale. Tänu sellele omadusele on etnonüümid sageli proopriumi edasikandumise vahendiks või vahelülis (vt ka Rác, Tóth 2019: 118) ning nii saab siirdnimedeks pidada ka päritolu märkivatest lisanimedest tekkinud kohanimedid, nagu seda on näiteks *Läti küla*, *Veneküla*, aga ka sisemaist siirdumist tähistavad nimed, nagu *Muhu talu* (< *Muhu* ‘muhulane’). Palli (1977: 234) järgi on võimalik, et sisekolonisatsioon on põhjustanud ka valmis kohanimede siirdumist ühelt alalt teisele, kuid

selliste siirikute kindlakstegemine nõuaks suuremaid eeltöid piirkondlike uurimuste näol. Siirdnimed võivad keelepiire ületades saada ühtlasi laennimedeks (vt lähemalt nt Petrulevich 2014). Teemal „laennimi *versus* omanimi“ ei ole aga käesolevas töös olnud põhjust lähemalt peatuda.

Inimsiirdega mitteseotult üle võetud teise koha nimesid on Eesti onomastikas Soome eeskujul (nt Kiviniemi 1975: 49) hakatud kutsuma *võrdlevateks siirdnimedeks* – siia kuuluvad nimed, mille aluseks on võrdlus mingi teise teadaoleva kohaga (Saar 2000, 2008; vt ka Ainiala jt 2012; Brink 2016; Kiviniemi jt 1974). Mõnede võrdlevate siirdnimede puhul on leitud, et võrreldavaid kohti ühendab mingi konkreetne omadus, mis nõndanimetatud emapaigal on kujunenud üldtuntud stereotüüpseks jooneks (vt Pae, Remmel 2006: 186). Tüüpilisemad võrdlevad siirdnimed on maailma eri paikadest või kirjandusteostest laenatud nimed (Saar 2008: 43), nagu näiteks *Pariisi küla* ja *Siberi küla*. Väga palju võrdlevaid siirdtoponüüme on võetud piiblist (nt *Keetsemani küla*, *Petlemma küla*).⁸ Peale selle on võrdlevaid siirdnimesid, eriti just uuemal ajal, hakatud kohtadele määrama ka turumajanduslikel eesmärkidel – nimesid saab käsitleda otsekui brände (loe ka Ainiala jt 2012: 104; Alderman 2008: 201; Norris 1999; Sjöblom 2016; Sjöblom, Hakala 2018; Vuolteenaho, Ainiala 2009).

Onomastilisel tasandil toimunud edasituletusega on tegu ka niisugustel juhtudel, kus toponüümi lähtekohaks on olnud antroponüüm. Isikunimedel on olnud suur roll eeskätt asustusnimede tekkes – koha asutaja või omaniku järgi nime andmise printsiip on olnud elujõuline iidsetest aegadest tänapäevani (Pall 1977: 138). Samamoodi on isikunimetasandilt lähtunud edasituletus aset leidnud siis, kui kohanimeks on kujunenud asuka tegevust, päritolu, omadust vmt märkiv lisanimi (Pall 1977: 140). Siinses uurimuses on antropotoponüümid⁹ ehk isikunimelähtelised toponüümilised edasiarendused valdavalt kõrvale jäetud ning fookuses on *toponüüm* > *toponüüm* siirdumised. Erand on tehtud vaid pühendusnimede puhul, kus analüüsi on kaasatud ka isikunime alusel moodustatud pühendusnimed.

Nime pühendus kui selline on küllaltki suhteline mõiste. Võib ju tõdeda, et teatud määral pühenduslikkust on kõigis omandussuhetest välja kasvanud või omandussuhteid väljendavates kohanimedes, näiteks mõisnike nimedest tulenenud mõisanimedes või miks mitte ka talupoegade nimedest lähtunud talunimedes. Niisuguseid nimesid ei ole tavapäraselt siiski pühenduslikeks liigitatud (vt ka David 2011: 216) ja seda pole tehtud ka käesolevas doktoritöös.

Pühendusnimede panek on sümboolne – aja jooksul hakati nimedes nägema lisaks nende tavapärasele traditsioonilisele funktsionaalsusele ka sümboolset tähendust. Nii tekkisid uued funktsioonid: pühendatuse funktsioon ning samuti

⁸ Enamasti on piiblinimed käsitlemist leidnud just antroponomastika raames, kuid uuritud on ka piiblinimesid kohanimedes. Näiteks on Vladislav Alpatov (2010) ühes teiste kristlike nimedega uurinud Inglismaa toponüümias esinevaid piiblinimesid ja vastavate kohanimede tekke aluseid ning koostanud maastikku ja religiooni siduvate assotsiatsioonide põhjal nimede tüpologia.

⁹ Terminit *antropotoponüüm* (ingl *anthropo-toponym*) ja selle kasutust on hiljuti põhjalikumalt tutvustanud Sofia Evemalm (2018a, 2018b).

vahendi funktsioon mingi ideoloogia rakendamisel. Pühendusnimesid on mitmel pool käsitatud siirdnimede alarühmana, kusjuures pühendusnimede puhul saab paralleelse tõmmata nii võrdlevate siirdnimedega kui ka rändesiirdnimedega (näiteks USAs 17. sajandil rootsi immigrantide kolooniale pandud pühendusliku alatooniga kohanimi *Nya Sverige ~ New Sweden*, vt Coleman, Veka 2010: 54). Briti onomastiku Carole Houghi (2016a: 92) järgi identifitseerivad pühendusnimed kohta mingi ajaloolise sündmuse või isiku nime või mõne varem olemas olnud kohanime kaudu. Eriti arvukalt on selliseid nimesid pandud koloniaalse migratsiooni käigus, üheks lihtsamaks näiteks needsamad hargtäiendi *New* 'uus' abil loodud kohanimed, nagu *New Amsterdam, New England, New Glasgow, New Jersey, New Orleans, New York* jpt. Laiema käsituse järgi võibki kõiki siirdujate kodukohta mälestuseks antud nimesid pidada pühenduslikeks (vt ka Brink 2016: 160). Pühendusnimede alakategooriana on eristatud *sünnimusnimesid*, näiteks USA linn *Santa Barbara*, mis sai oma nime selle järgi, et Hispaania maadeavastajad maabusid seal 1602. aasta 4. detsembril, püha Barbara päeval (Hough 2016a: 92; P4; sünnimusnimede kohta vt veel Stewart 2012 [1954]: 49–50). Pühendusnimede alla võiksid kuuluda ka näiteks vana elukoha mälestuseks antud pühenduslikud (enamasti ametlikud) talunimed, kuid neid käesolev töö vastava materjali puudusest tingituna ei käsitla.

Artiklis P4 tutvustan laiema pildi andmise eesmärgil veel mitme keeleteadlase seisukohti siirdnimede ja pühendusnimede teemal (nt Alderman 2008; Brink 2016; Kruse 2007; Udolph 2012). Tutvustatud seisukohad osaliselt kattuvad, osaliselt aga erinevad.

Eesti ja soome onomastikas (nt Ainiala jt 2012: 101–102; OT) on pühendusnimedena käsitatud aga kitsamalt ainult neid nimesid, mis on antud mõne inimese või sündmuse mälestamise eesmärgil ja seda enamjaolt ametlikult. Eestis on pühendusnimedeks peetud eelkõige just mingi isiku mälestuseks või austuseks määratud kohanimed. Need on sisaldanud kas isiku eesnime(sid) ja perekonnanime (nt *Juhan Liivi tänav*) või täielikku pseudonüümi (nt *A. H. Tammsaare tee*). Isikunimelähtelisi pühendusnimesid hakati Eestis määrama 19. sajandil, esimeseks seesuguseks on peetud 1887. aastal nimetatud Vladimiri tänavat (praegune *Carl Robert Jakobsoni tänav*). Nimi anti suurvürst Vladimir Aleksandrovitši auks, kes 1886. aastal Tallinna külastas (Kivi 1972: 18; Päll 2010: 167). Kohanimeseaduse juurde kuuluv 2004. aastal jõustunud pühendusnimede määramise kord¹⁰ sätestab, et „1) isiku mälestuseks või austuseks määratav pühendusnimi peab sisaldama isiku eesnime või eesnimesid ja perekonnanime või isiku täielikku varjunime; 2) pühendusnimeks ei loeta isikunimest lähtunud kohanimed, mis on tekkinud üksnes selle isiku seotuse tõttu nimetatud kohaga, ilma et peetaks silmas isiku mälestuse jäädvustamist“. Käesolevas töös on pühendusnimesid käsitletud siiski veidi laiemalt. Kuigi pühendusnimede andmine on lähiajaloo olnud ametlik tegevus, on sarnane nähtus tegelikult toiminud ka rahvakeeles. Et pühendusnime üks põhiomadus on kedagi või midagi mälestada ja meenutada, ongi pühendus-

¹⁰ Pühendusnimede määramise kord – <https://www.riigiteataja.ee/akt/774525/> (16.04.2018).

nimeks loetud taotluslikult mingi koha või isiku mälestuseks ja meenutuseks antud kohanimi.

Nõukogude ajal loodi Eesti kohanimistusse täiesti uus kiht nimesid: majandi-nimed (peamiselt kolhoosi- ja sovhoosinimed), millest väga paljud olid pühendus-nimed. Muidugi tekitati selline nimekiht üle kogu Nõukogude Liidu, mitte vaid siinmail. Üks võimalus ongi vaadelda pühendusnimesid kui poliitilise režiimi tööriista, nagu seda teeb näiteks David (2011), uurides Tšehhi kohanimedid. On leitud, et kohanimede määramine oli Nõukogude perioodil mõnel pool peaaegu täielikult domineerivast ideoloogiast ning poliitolumukorrast lähtuv (Kostõlev 2019). Nõukogude Liidu valitsus muutis tugevasti kogu toponüümiat, pannes rõhku ideoloogilisi poliitikaid, ametlikke tegevusi ja isikuid märkivatele pühendus-nimedele (vt ka Peterson 1977: 24), kohanimedesse püüti suruda nõukogulikku sõnavara (Kallasmaa 2017: 6–7). Võib öelda, et Nõukogude Liidus jõudis ideoloogiline ümbernimetamine täiesti uuele tasemele. Sotsialistliku riigikorraga kaasnes uus toponüümiline poliitika – nimede ideoloogiline funktsioon oli konsolideerida rakendatava ühiskonna- ja kultuuripoliitika eesmäärke. Põhilisemad ideoloogilised konnotatsioonid olid järgmised (aluseks on Golomidova (2017) jaotus, mida olen täiendanud vastavate näidetega Eesti toponüümiast):

- 1) Nõukogude aja seisukohast olulised sündmused ning töörahva tähtpäevad (*Esimese Mai kolhoos, kolhoos Oktoobri Võit*);
- 2) Nõukogude korrale oluliste isikute (revolutsioonilise tegevuse, partei- ja majandustegelaste, ideoloogide ning ekspertide) pühendusnimed, näiteks *Aleksandr Suvorovi puiestee* (praegune Kaarli puiestee Tallinnas), *Lenini puiestee* (praegune Rävalla puiestee Tallinnas; Pikk tänav Pärnus), *M. I. Kalinini nimeline kolhoos*, *Mihhail Lomonossovi tänav* (praegune Gonsiori tänav Tallinnas), *Stalini väljak* (praegune Viru väljak Tallinnas);
- 3) sotsiaalsed väärtused (*Kindluse kolhoos, Sõpruse puiestee, Vapruse kolhoos*);
- 4) tööka Nõukogude inimese kuvand (*Inseneri tänav*; kolhoosid *Nõukogude Põllumees* ja *Saare Tööline*).

Ideoloogilise ümbernimetamise teemat ja pühendusnimede ekspluateerimist on lähemalt käsitlenud päris paljud nimeuurijad (nt Azaryahu 1996, 2011; Balode, Bušs 2007; David 2011; Hoffmann jt 2017; Koopman 2012; Kostõlev 2019; Martínek 2018; Murray 2000; Neethling 2016; Peterson 1977; Tan 2017). Eestis ei ole pühendusnimesid seni eriti põhjalikult uuritud, mõningal määral on näiteks tänavate pühendusnimesid käsitlenud Peeter Päll (2010), kolhoosinimesid on analüüsinud Airi Neve (2008).

Kuna kolhoosid ja sovhoosid olid värskest loodud üksused ja neile taheti anda poliitiliselt tähendusrikkad nimed, on selle nimerühma nimed kõige innukamalt poliitiliselt orienteeritud ja kõige iseloomulikumad „nõukogude nimed“. On osutatud (Neve 2008: 109), et kuigi nimetamisõigus oli kolhoosi asutajaliikmetel, tuli nimi valida etteantud nimistust ja tehtud valiku pidid kinnitama parteilised institutsioonid. Uue nähtusena loodud põllumajanduslike majandite nimeloogika oli teistsugune kui muudel Eesti kohanimedel. Majandinimed loodi mehaaniliselt, kohalikust toponüümilisest traditsioonist ja nimemallidest eraldiseisvana,

mistõttu ei peegeldu neis nimedes traditsiooniline eesti kohanimemall. Võib öelda, et majandanimed olid ideoloogilised konstruktid, mis esindasid ja peegeldasid ideoloogiat, selmet edastada informatsiooni koha enese kohta. Ajalugu näitas siiski, et majandanimed (nagu ka nende referendid) ei jäänud püsima ja on praeguseks Eesti kohanimistust kadunud, mõnest üksikust leidub veel jälgi võrsnimedes.

Traditsiooniliste nimeliikide puhul (st kui majandanimed kõrvale jätta) on eri ideoloogiad Eestis alates 20. sajandist mõjutanud eriti just urbonüüme. Senimaani olid linnakohanimed olnud enamasti kirjeldavat laadi, olles nime saanud näiteks kuju või asukoha järgi, nagu *Lai tänav*, *Pikk tänav* ja *Ranna tee*, tähtsamate hoonete järgi, nagu *Kooli tänav* ja *Lossi tänav*, funktsiooni järgi, nagu *Heinaturg* (praegune Vabaduse väljak) jne. Esiti mängisid rolli Vene tsaaririigi, siis Eesti Vabariigi ja seejärel Nõukogude Liidu ideaalid – misjärel 1980. aastate lõpus paljud vahepeal muudetud ajaloolised tänavanimed ennistati (Päll 2010: 161; vt ka Kallasmaa 2017: 7; Päll 1999: 341).

4. ANDMESTIK JA MEETODID

Suur osa praegustest Põhja-Eesti asulanimedest pärinevad juba muinasajast – seda tõendab nende esinemine tinglikult 1241. aastaga dateeritud Taani hindamisraamatus „Liber Census Daniae“¹¹ (vt Johansen 1933), mille Paul Johanseni oletusel koostasid eestlaste ristimisega tegelenud mungad ja mis on läänemeresoome asustuse kohta kõige varasem (säilinud) süsteemne kohanimestik üldse (Vainu 1990: 7). Harjumaa puhul tuleb selles ilmsiks väljakujunenud asustuspilt ja külade võrk, mis on olnud aluseks asustuse edasisele arengule (Troska 1995: 6). Nii pärinevad käesoleva uurimistöo seisukohalt hinnalised vanimad Kesk-Harjumaa asustusnimeandmed 13. sajandi esimesest poolest.

Kohanimedede aastasade pikkune püsimine näitab, kui suur on kultuuriline ja asustuslooline side muistse ja tänapäevase Eesti vahel. Põlist kultuuripilti on säilitanud pidev traditsioon, mida on toetanud maa looduslikud tingimused – ja ühes muuga on püsinud ka kohanimed. Kuna aga paljude kohanimede praegusaegne kuju oli juba 13. sajandi alguseks välja kujunenud, on nende ennisvormi leidmine sageli enam kui keeruline.

Varasimate ülestähenduste juures saab taas tõmmata tugevaid paralleele Soomega: Soomes pärinevad vanimad tänapäevani säilinud ürikud samuti 13. sajandist ning on ladinakeelsed (vt ka Ainiala jt 2012: 42). Nii nagu siinseid dokumente koostasid muukeelsed kirjamehed võõra keele (alul ladina, taani, rootsi, siis peamiselt (alam)saksa, hiljem ka vene keele) reeglite järgi, nõnda oli ka Soomes, kus 19. sajandi keskpaigani kirjutati soome nimesid üles rootsipärasel viisil. Kõrvutusi saab teha ka meie teise suurema sugulaskeele, ungari keelega – Ungaris olid esimesed kirjanekud ladina-, harvem kreekakeelsed (Rácz, Tóth 2019: 105).

LCD kohanimede põhjal on koostatud esimene pikem eesti kohanimedid käsitlev töö: Jaan Jõgeveri 1913. aastal ilmunud „Mis kõnelevad Liber Census Daniae (Daani hindamise raamatu) kohanimed Eesti rahva minevikust“ (Kallasmaa 2002b: 48). LCD materjali on käsitletud ka Mattias Johann Eisen oma 1920. aastal ilmunud raamatus „Daani hindamise raamat. Liber census Daniae“. 1933. aastal ilmus Paul Johanseni põhjanev teos „Die Estlandliste der Liber Census Daniae“, mis on olnud üheks oluliseks allikaks ka käesoleva väitekirja kirjutamisel.

Siinne uurimus pöörab põhirõhku asustusnimedele: P1, P2 ja P3 on kesken-
dunud just sellele nimekihile. Artiklit P3 täiendab väljavõte „Eesti kohanimeraamatust“¹² (Lisa 1), mis hõlmab samuti valdavalt asustusnimesid, vaid 4 nime-

¹¹ LCD koostati oletatavasti aastatel 1237–1241 ja sellele viitamisel on Eesti kohanimetöodes valdavalt kasutatud ajatähist „ca 1241“, nii ka käesolevas uurimuses.

¹² „Eesti kohanimeraamatu“ lühiseloostust Marja Kallasmaa artiklist (2016): „Juunis 2016 nägi trükivalgust „Eesti kohanimeraamat“, milles on seletatud peamiselt Eesti küla- ja linnanimesid, valikuliselt ka loodusesemete nimesid. Raamatu eesmärk oli kokku võtta, mis eesti kohanimede uurimise alal seni tehtud on, lähenemine on üldjoontes traditsiooniline. Märknimestik koosneb tänapäeva kohanimedest. Raamatu põhiosa koosneb

artiklit 87st käsitlevad loodusnimesid. Asustusnimede kohta leidub andmeid kõige varasematest ürikutest peale, samas kui muud liiki kohanimed (põllunimed, metsanimed, vetenimed jne) ei ole tekstide funktsioonist lähtuvalt olnud neis samaväärselt esindatud. Asustusnimed on omanäoline nimekiht, mis eesti keeles eristub teistest nimeliikidest veel ka oma elliptilise struktuuri poolest (vt ka Kallasmaa 2005a: 137; Kallasmaa 2012: 252), samuti on asustusnimed olnud teistest kohanimedest püsivama iseloomuga (seda on täheldanud ka kohanimede muutumise uurijad, vt nt Alas 2012, 2015). Seega võib eeldada, et just asustusnimed pakuvad kõige stabiilsemat ja sügavamat uurimismaterjali. Nimesiirdele pühendatud P4 ja P5 arvestavad teemast lähtuvalt laiemat nimeringi, kaasates ka tänavanimed, majandinimesid, katastriüksuste nimesid jm.

Valdava osa eesti asustusnimedest moodustavad talunimed. Lisaks kuuluvad asustusnimede hulka asulanimed: linnade, külade (ka külaosade) ja mõisate nimed (Kallasmaa 2005b: 18). Küla- ja mõisanimesid on uurimuses (P3) käsitletud sarnaselt varasemate Eesti kohanimeuurimustega koos ehk ühe rühmana, kuna need on tihedalt seotud – asustus ühes asulanimedega kujunes küla ja mõisa kooseksisteerimise tingimustes. Tihtipeale sai mõis nime põliskülalt, mille kohale või asemele ta rajati, kuid pärast Põhjasõda muutusid mõisad niivõrd domineerivaks, et pigem hakati külasid nimetama mõisate järgi (EKNR 2016: 14). Mõisanimed on omakorda sageli saanud hilisemate asunduste nimede aluseks.

Üks murrangulisi ajaetappe oli pärisorjuse kaotamise järel toimunud maade kruntimine, mis tähendas, et seni kompaktselt paiknenud külad löödi lahku, pered hajutati ning tekkisid uued, hajusama asustusega külad, mida iseloomustasid tihtipeale sekundaarset asendit osutavad nimed, nagu *Tagaküla*, *Väljataguse* jmt. Tekkisid ka saunakülad ehk popsikülad, mis võisid sageli saada halvustava ala-tooniga nimesid, näiteks *Närüküla*, *Potiküla*, või siis iroonilisi võrdlusnimesid, nagu *Pariisi*, *Saksamaa* (EKNR 2016: 14).

Eesti talunimedest on põhjalikult kirjutanud etnograaf Gea Troska oma monograafias „Talunimed läbi aegade“ (1995), enne seda oli talunimede uurimine olnud tagasihoidlik. Talunimedest rääkides tuleb puudutada ka pikaajast diskussiooni teemal, kas ürikutes ja revisjonides leiduvaid lisanimesid võib pidada talunimedeks või isikunimedeks – senistes uurimustes on see olenenud uurija seisukohtadest ning ka tema analüüsitulemustest. Näiteks on Jaak Simm leidnud

kohanimeartiklitest, mis on järjestatud alfabeetiliselt, nimeartikleid on 6211. Artikli peas on vajaduse korral toodud nime hääldus, on märgitud kolmas välde ja peenendus, mida meie kirjakeel eraldi ei märgi. Kui kohalik hääldus on teada ja erineb üldkeele omast, siis on ära toodud ka see. Muidugi on iga kohanime puhul mainitud paiga liik ja asukoht Eesti senises haldusüksuste süsteemis: maakond, vald, külade puhul ka kihelkond ja mõis, mille alla küla kuulus 1918. aastal, ning kaardiviide. Kui küla on saanud nime mõisalt, siis on esitatud mõisa saksakeelne nimi, Setu, Kirde- ja Ida-Eesti külanimede puhul ka venekeelne rööpnimi, kui see on teada. Kohanime varasemaid kirjapanekuid tuuakse ära väga tagasihoidlikult, võimaluse korral esmamainimine ja pikema nimeloo puhul veel mõned. /--/ Artikli sisuosas kirjeldatakse väga lühidalt koha ajalugu ja esitatakse nime etümoloogia(d).“ Et kohanimeraamat on mõeldud laiemale kasutajaskonnale, on selles võimalusel välditud kitsaid termineid ja keerukaid mõttearendusi.

esimesi talunimeandmeid 17. sajandist, samas kui Valdek Pall on käsitlenud 17.–18. sajandi allikais esinevaid lisanimesid isikunimedena. Marja Kallasmaa on neid aga 17. sajandist alates pidanud talunimedeks ning nõustub Troskaga, et tõenäoliselt tuleb Eestis talunimedele tekkeajas oletada paikkondlikke erinevusi (Kallasmaa 2002b: 51; Troska 1995: 92–93). Ka Kesk-Harjumaal piirkonna toponüümias leiab tõendeid talukohta tähistava nime püsimisest (*resp.* lisanime kinnistumisest talule) juba 17. sajandist peale, näiteks *Aru* – 1697 *Arro Hans* (Metsanurga k); *Maidu* – 1693 *Maito Jauss* (Mallavere k); *Vetka* – 17. sajandi II poolel *Wetka Jack* (Karla k); *Viluallika* – 1694 *Willickhallicko Claus* (Ahi-silla k), hajatalu, mis 1694. aasta kaardil märgitud juba ka vaid kohanimega *Willickhallick*, jt (vt P3; Tärk 2010). Etümoloogiliselt on valdav osa talunimedest olnud kõigepealt peremeeste lisanimed, seejärel taluperet tähistavad nimed ja lõpuks talu elanikest sõltumatud kohanimed (Saar 2007: 95). Piiri tõmbamine, kust lõpeb isikunimi ja algab kohanimi, on aga keeruline, kuna see protsess ei ole olnud astmeline, vaid sujuv, kohati ebapüsiv ning eri kohtades varieeruv. Samuti on talunimedele ja isikunimedele vastastikune mõju võinud olla ka kahesuunaline (vt Henno 2000: 19).

Käesolev uurimus on põhiliselt diakrooniline, samas on sellel ka sünkrooniline lisamõõde, mis hõlmab nii lähtumist teatud perioodi toponüümiat peegeldavast sünkroonilisest kohanimestikust (KN) kui ka tänapäevaks kujunenud seisuga ja nimedevaheliste seoste kirjeldamist, nimede tüpologiseerimist ning struktuurianalüüsi. Töös on kasutatud kombineeritud meetodit (ingl *mixed method research*) – kvalitatiivseid andmekogumise- ja analüüsimeetodeid on kasutatud eelkõige nimede süvaanalüüsil, etümologiseerimisel ja nimeandmisprintsipi eritelus, kvantitatiivseid meetodeid aga näiteks teatud aspektide esinemissageduse hindamisel. Austraalia nimeuurijad (nn *ANPS paradigm*) on hakanud *kvalitatiivse* ja *kvantitatiivse uurimise* asemel eelistama jaotust *intensiivne* ja *ekstensiivne uurimine* (Tent 2015). Esimene neist (*intensiivne meetod*) keskendub etümoloogiale, nimede tähendusele ja päritolule, teine aga (*ekstensiivne meetod*) nimistutele ja nimistutes teatavate muustrite otsimisele. Jaotist *kvalitatiivne versus kvantitatiivne* on hakatud pidama liiga üldiseks ja hägusaks, kuna need mõisted keskenduvad kogutud ja analüüsitud andmete tüübile, kuid mitte tegeliku uurimistöö protsessile ja praktikale. Seetõttu leitakse, et mõisted *intensiivne* (ingl *intensive*) ja *ekstensiivne* (ingl *extensive*) *toponomastika* tähistavad toponomastiliste uurimuste põhisuundi täpsemini.

Olen läbi viinud nimede detailuuringud (eelnevast lähtudes võiks seda nime-tada ka intensiivseks uurimistööks), st etritlenud nimede ajalugu üksipulgi, püüdes vanade nimede puhul arvesse võtta nii palju asjakohaseid allikaid kui võimalik. Arvukaid juhtumiuuringuid sisaldav töö on olnud äärmiselt mahukas ja aeganõudev, mistõttu olen ala valikus pidanud piirduma vaid osaga Harjumaast.

Lähtuvalt materjali iseloomust ei ole uuring olnud ainult kohakeskne – põlisnimed, millel vanuseks sadu aastaid, võimaldavad kaartide puudumise tõttu ainult nimekeskset lähenemist. Kahjuks on kirjalike allikmaterjalide hulk suhteliselt piiratud ja napp, neis võib esineda lünki ning samuti ei ole vanimates ürikutes kõik kohanimetüübid võrdselt esindatud. Väiksemate kohanimede jäädvustamine

ei ole olnud dokumenteerijate eesmärk, rääkimata rahvapäraste nimekujude fikseerimisest.

Uurimuse põhiline alusmaterjal pärineb Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimkartoteegist (KN). Jüri kihelkonna kohanimedeleid on kartoteegis kokku 2826 (kogutud aastail 1932, 1950, 1957 ja 1975–1981) ning Kose sedeleid 4379 (kogutud aastail 1929, 1950–1954, 1962–1966, 1969 ja 1995). Jüri kihelkonna materjal ei ole kohanimkartoteeki kogutud ühtlaselt, kihelkonna lõunaosa toponüümide kogumine on olnud puudulik, nii on Kiili valla ala eraldi võetuna ehk mõneti representatiivsemgi. Kose kihelkonna alalt on nimesid kogutud pigem ühtlaselt. Samas on nimede kogumistihedus suurem just Jüris, 7–10 sedelit km² kohta, Kosel aga 4–7 sedelit km² kohta. Kose hõredam kogumistihedus on tingitud piirkonna geograafilistest oludest (Kõrvemaa on võrreldes teiste Põhja-Eesti maastikega hõredasti asustatud). Jüri kihelkonnas aga oleks kogumistihedus, kui ei esineks lünki, kindlasti veelgi suurem – teiste Tallinna otseste naaberkihelkondade kogumistihedus on 10–50 sedelit km² kohta.

Et nimesid on kogutud sedavõrd erinevatel aegadel ja mitmete eri kogujate poolt, esineb nimekogus korduvusi, kattuvusi ja keelelisi ebaühtlusi. Haldusjaotus ja külaapiirid on aegade jooksul muutunud (ja võivad muutuda ka edaspidi), nii on olnud otstarbekas jääda kohanimkartoteegi andmete juurde ehk talunime juures on mainitud seda küla, kuhu ta keelejuhi andmetel kuulub, *resp.* kust ta on kirja pandud. Nii on toimitud ka varasemates kohanimetöodes (nt Kallasmaa 2010).

Diakrooniliseks nimeanalüüsiks kõrvutasin alusmaterjali olulisemate ajalooliste allikatega, arhiivandmetega, kaartidega, andmebaasidega ning muude väljannetega (täpsemad andmed leiab publikatsioonidest P1–P3):

- ca 1241. aastast pärineva LCD Paul Johanseni avaldatud Eesti osa „Die Estlandliste des Liber Census Daniae“ (1933), mida vähesel määral on kõrvutatud ka Carl Julius Albert Pauckeri tööga (1853);
- Friedrich Georg von Bunge ja Robert von Tolti poolt koostatud allikapublikatsioon „Est- und Livländische Briefflade“ (Bfl) – peamiselt selle esimene, aastaid 1226–1561 hõlmav osa, mis ilmus 1856. aastal;
- Saksamaal 1985. aastal ilmunud Balti kohaleksikon „Baltisches historisches Ortslexikon“ (BHO);
- 1725.–1726. aastal Eestimaal läbi viidud adramaarevisjon (Rev 1725/26);
- August Wilhelm Hupeli „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland“ (I–III, 1774–1782);
- Ludwig August Mellini atlas (1796);
- Johann Heinrich Schmidt kaardid (1844, 1871);
- Paul Johanseni „35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien-Wierlands (Harju-Virumaa) im 13. und 14. Jahrhundert“ (1932);
- Lauri Kettuneni „Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen“ (1955), mis hõlmab kogu eesti keeleala ja koondab mahukat teavet eesti kohanimede kohta, kuigi on tänapäeval mitmete etümoloogiate poolest vaieldav. See oli „Eesti kohanimeraamatu“ ilmuniseni ka ainus etümoloogiline käsitlus, mis hõlmas kogu Eestit;

- Rahvusrhiivi digikogu Saaga arhiivandmed (EAA, ERA): vakuraamatud (1661–1685), kaardid-plaanid (1687–1875), hingeloendid (1782–1858), perekonnanimede panemise raamatud (1834, 1835), vajadusel ka kiriku personaalraamatud jm arhivaalid;
- Venemaa topograafilised kaardid (1890, 1900);
- Eesti Vabariigi topograafiline kaart (1935);
- Eesti põhikaart (2014);
- Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas KNAB;
- toponüümilist ja antroponüümilist võrdlusmaterjali on andnud Valdek Palli „Põhja-Tartumaa kohanimed“ (1969, 1977), Jaak Simmu „Võnnu kihelkonna asustusala toponüümika“ (1973), Marja Kallasmaa „Saaremaa kohanimed“ (1996, 2000) ja „Hiiumaa kohanimed“ (2010), samuti eri nimeleksikonid (nt Bahlow 1994; Mägiste 1929; Nerman, Lõhmus 2013; Rajandi 1966; SPK 2007; Stoebke 1964; Superanskaja 2005) ja muud (murde)sõnaraamatud (EMS; Saareste 1958), piiblinimede analüüsil ka Eesti Piibliseltsi veebipiibel (1997).

Tekkinud andmekogud tuli lingvistiliselt ja onomastiliselt läbi töötada. Iga nime puhul tuli läbi viia detailanalüüs, mis esmajoones tähendas andmete võrdlemist vanemate kirjapanekutega, vajadusel ka murdeeripäradega arvestamist, võttes ühtlasi arvesse võimalikke kontaktkeelte mõjusid, ning alles seejärel etümoloogia pakkumist.¹³ Lisaks oli vaja arvestada ka vana kirjaviisi eripäradega. Keelekontaktidest mõjutatud nimekujude kohta toon siinkohal ühe näite lisast 1. Külanimi *Vilama* on aastal 1516 tähendatud üles kui *Vilenbeke* ja 1592 kui *Filenbegk*, aastal 1694 aga juba *Willameggi* ja 1844 *Willama*. Siin võib esimestes kirjapanekutes esinev nimelõpp viia esmapilgul mõttele, et ehk on nimes algselt sisaldunud mingi teine tüvi või formant, mis aja jooksul on kas rahvaetümoloogia või mõne muu faktori mõjul asendunud *mäe-/maa-*lõpuga. Kui aga võtame arvesse kirja-meeste tausta, laheneb küsimus järgmiselt: *-beke* tuleneb suure tõenäosusega sellest, et muukeelsed ürikukoostajad tõlgendasid eesti sõna *mägi* valesti, ühendades selle rahvaetümoloogia abil alamsaksa sõnaga *becke*, teatud hüdronüümides ka *-meke*, mille tähendus on ‘oja, jõgi’ (vt Johansen 2005: 34). *mäe-*lõpulisi kohanimesid¹⁴ on nõnda üles märgitud mujalgi (EKNR 2018): 1275 *Hellenbeke* (Ellamaa), 1389 *Goldenbeke* (Kullamaa), 1527 *Neszenbeke* (Nässuma), 1323 *Parenbeke* (Parasmäe) jne. Läänepoolsete nimede puhul on võimalik ka lähtumine eestirootsi keelest, kus *bakk* ‘mägi’ võis alamsaksa keeles saada kuju *beke* (EKNR 2016: 252).

Olulise osa väitekirja publikatsioonides P1–P3 ja P5 moodustavad nime-loendid, mis koosnevad kohanimeartiklitest, mis on koostatud nimeandmete ja allikmaterjalide põhjaliku läbitöötamise ning sünteesimise teel. Artiklites P1 ja

¹³ Kohanimede aluseks olevaid isikunimesid pole eraldi etümologiseeritud, sest see ei ole olnud käesoleva töö ülesanne. Piiratud on ainult vastavas erialakirjanduses leidunud isikunimede kaugemate vastete esitamisega. Samal viisil on valdavalt toimunud ka varasemad Eesti kohanimeuurimused.

¹⁴ Mitmes neist on aja jooksul aset leidnud *-mäe* ~ *-ma(a)* sarjasiirdumisi.

P2 on esitatud märknimeloendid iga eriarengutüübi näitlikustamiseks vastava piirkonna toponüümia põhjal. Artiklis P3 on vaatluse all Kose põlised asustused ning esitatud mahukas nimeloend põlisnimedest. Põlisnimedena olen käsitanud nimesid, mis eksisteerisid juba enne Põhjasõda, ehk nimesid, mis on kirja pandud hiljemalt 17. sajandil. Doktoritöösse artikli P3 täienduseks lisatud „Eesti kohanimeraamatu“ väljavõtte nimeloend (Lisa 1) hõlmab Kose kihelkonna toponüüme, millest osa on põlised, osa aga hilised nimed; suurem osa nimedest on ametlikud asulanimed, väiksem osa mitteametlikud asulanimed ning mõned üksikud loodusnimed. P5 nimeloendites on esitatud Kesk-Harjumaal tuvastatud siirdnimed, eraldi on välja toodud pühendusnimede rühm. Nii artiklis P4 kui ka P5 on lähema vaatluse all just pärisnimedest ehk proopriumidest lähtunud nimed. P4 koondab teooria, mille najal on artiklis P5 Kesk-Harjumaa nimesid eritletud. KN-lähtelist alusmaterjali täiendavad Eesti riikliku kohanimeregistri (KNR) ja aadressiandmete süsteemi (ADS) andmed. Mõlemad usaldusväärsed kogud sisaldavad kohanimeandmeid kogu Eesti kohta. KNi materjal on üle Eesti (valdavalt suulisest kasutusest) kogutud aastatel 1922–2005 ja see sisaldab kõiksugu kohanimedid, nii ametlikke kui ka rahvapäraseid. KNR on riiklik register, kus suure osa moodustavad ametlikult kehtestatud nimed (paljud neist üpris hilised, mõne viimase aastakümne jooksul moodustatud nimed), mille kõrval on siiski ka mitteametlikke ning endisi kohanimedid. KNR on ühe osana kaasatud ADSi, mis koondab ka muid registreid, hõlmates näiteks kinnistusraamatut. Seetõttu on ADSi abil olnud võimalik siia töösse lisada neid (katastriüksuste) nimesid, mida KNR ei esita.

Läbitöötatud nimematerjal, millest osa kajastub artiklites ja lisas esitatud nimeloendis, andis aluse teha järeldusi ja üldistusi Kesk-Harjumaa toponüümiale iseloomuliku kohta (niinimetatud ekstensiivne meetod), kirjeldada asustusedes leiduvaid struktuurimustreid ja arengutendentse ning siirdnimedele omaseid jooni.

5. TULEMUSED JA ARUTELU

Järgnevalt olen välja toonud uurimuse põhitulemused ning teinud nende najal järeldusi kahes eraldi alapeatükis, lähtuvalt doktoritöö binaarsest olemusest ja eesmärgist. Esimene neist puudutab kohanimede diakroonilist analüüsi ja teine nimesiiret. Tulemuste ja järelduste põhjal olen samas ka arutlenud, millised küsimused jäid veel lahendada ning mida oleks vajalik edasi uurida.

5.1. Kesk-Harjumaa kohanimede diakrooniline analüüs

Väitekirja esimesele uurimisküsimusele *Mis iseloomustab Kesk-Harjumaa asustusunimede kujunemist?* vastuse saamiseks analüüsisin lingvistiliselt ning onomastiliselt Kesk-Harjumaa asustusunimesid, toetavat võrdlusmaterjali andis minu varasem Kiili valla asustusunimede kohta tehtud uurimus (vt Laansalu 2011; Tärk 2010). Järgnevalt annan ülevaate analüüsi põhjal tehtud üldistustest ja järeldustest Kesk-Harjumaa toponüümide omaduste ja iseloomulike arengu-joonte kohta (teen seda pigem üldistatud võtmes, lähemalt saab tulemustega tutvuda artiklites P1–P3).

Esimesed kaks artiklit (P1 ja P2) käsitlesid toponüümiliste eriarengute teemat – P1 Kiili valla (Jür) ja P2 Kose kihelkonna asustusunimede põhjal. Eriarengute esiletoomine on tõhus moodus näidata, kuidas paljude vanemate kohanimede puhul võib püüd leida nende häälikuline lähtekuju ainuüksi tänapäevase nimekuju ja häälikuseaduste põhjal viia ebaõigete tulemusteni (vrd Pall 1977: 22). Publikatsioonid andsid nähtuse kohta teoreetilise ülevaate ning esitasid analüüsitud asustusunimesid omaette märknimeartiklitena. Nagu võiski eeldada, tuvastasin Kesk-Harjumaa kohanimedes iga eriarengutuübi rakendumist: esines ebareeglipärast lühenemist, sarjasiirdumist, rahvaetümoloogiat ja mitmesuguseid nimemugandeid. Mõnikord peegeldus eriareng mingil ajahetkel kasutatud variatsiooninimes (nt talunimevariandid *Alta ~ Altoa*, *Eerumaa ~ Jeruma* või *Uue-toa ~ Uueda*), teinekord oli kohanimi läbi teinud püsiva muutuse ja eriarenguline vorm oli saanud ainukasutatavaks (nt talunimi *Väljari < Välja-Jüri*).

Ebareeglipärase lühenemise läbi teinud nimedes oli, nagu on tuvastatud ka varasemates kohanimetöodes (nt Laansalu 2010: 35; Pall 1977: 40; võrdluseks vt ka soome keele kohta Ainiala jt 2012: 87), lühenenud peamiselt just liitvälise nime teine komponent. Valik näiteid: *Alta < Altoa*, *Hansuni < Hansu-Jaani*, *Harjuva < Harjuoja*, *Ihure < Ihuverve*, *Karjatüma < Karja-Tooma*, *Kurena < *Kurenoja*, *Nooreli < Noore-Jüri*, *Nõmmeri < Nõmme-Jüri*, *Tõnuni < Tõnu-Juhani*, *Väljari < Välja-Jüri*. Esines ka esikomponendi lühenemist, kuid märksa harvem ja enamasti nimedes, millel oli lühenenud ka teine komponent, näiteks: *Heebrea < Hiiepere*, *Eeveski < Hiieveski*, *Kuie < Kuivajõe*, *Kurna < *Koiranoja*, *Manni < ?*Maantee*, *Taksna < Takkasauna*. Kohanimede lühenemist on põhjustanud keeles valitsev ökonoomiataotlus. Keeleüksuste lühendamise kui keele-ökonoomia üks meetodeid on loomulik ja tavapärane nähtus, mis puudutab enamasti laialt kasutatavaid või teatud kindlas ringkonnas kõrge kasutus-

sagedusega sõnu (Vare 2014). Tegu on tugeva ja kindlasuunalise mehhanismiga, mille tulemuseks on arvukad toponüümide lühenenud rööpvormid. Rööpvormide teket on võinud mõjutada ka muud tegurid, näiteks murdeerinevus või nimekuju ebaselgus. Nagu varitatsiooninimed juba näitasid, oli osa nimede puhul kasutusel korruga nii lühenenud kui ka lühenemisele eelnenud nimekuju, sama on täheldanud ka Valdek Pall Põhja-Tartumaa nimede puhul (Pall 1977: 38). Selline nimevormide varieerumine on püsiva nimemuutuse eel tavaline. Teiseks saab variatsiooni põhjusi seletada ka sotsioonomastiliste mõjurite kaudu: kohanimede jätkuvat lühenemist on hakanud takistama nimede üleskirjutamine – suulises kasutuses on nimede lühenemine olnud loomulik nähtus, kuid nüüd kinnistuvad nimekujud kirjalikes (ametlikes) tekstides, kusjuures pikem nimekuju, mida tunnetatakse selle suurema läbipaistvuse tõttu korrektsemana, on taastatud ka nende nimede puhul, mis suulises pruugis on juba pikemat aega esinenud ka lühenenud kujul (näiteks *Altoa pro Alta, Ihuvere pro Ihure, Väljajüri pro Väljari*).

Toimunud muutused andsid kinnitust sellest, et ebareeglipärane lühenemine leiab sageli aset just sekundaarsetes asustusnimedes – näiteks hüdronüümidest lähtunud talunimed *Kurena* (< *Kure* + omastava lõpp *-n* + *oja*) ja *Töldava* (< *Töldoja*). Onomastilisel tasandil sekundaarseks võib pidada ka antroponüümidest lähtuvaid kohanimedid ning nagu eelnevalt liitnimede lühenemise näited ka osutasid, oli paljude lühenenud nimede aluseks isikunimi. Vahel on eriareng muutnud nime nii, et selle esialgne lähtekoht enam nimevormist läbi ei paistagi, näiteks talunimi *Kuie* (< *Kuivajõe* < *Kuivajõgi*). See on kooskõlas teooriaosas tutvustatud seisukohaga, et toponüümilised eriarengud, konkreetset juhul ebareeglipärane lühenemine, on saanud toimuda juhul, kui side proopriumi ja selle moodustanud apellatiivide vahel on nõrgenenud või suisa kadunud.

Kõnealustes artiklites on jäänud osutamata, et vastavalt nimemudeliteooriale (vt nt Kiviniemi 1977; Šrámek 1973, 2007) mõjutavad kohanime lühendkuju moodustumist keeles valitsevad nimemudelid ja -mustrid, sealhulgas tüüpiliste kohanimelõppudena tunnetatavad keeleüksused (sufiksud ja toposformandid). Nagu eelpoolgi rõhutatud, on just analoogia see, mis mängib kohanimede kujunemises väga olulist rolli. Selgitamata on ka (topo)formandi mõiste. Topoformant on sufiksisarnane kohanimeliide, mis on üldjuhul lähtunud mõnest liitkohanime lõpukomponendist või üldistunud mingist grammatilisest vormist (Päll 2018: 278; Saarikivi 2007: 60). Mõnikord tähistatakse selle terminiga korruga nii formante kui ka sufikseid (Päll 2018: 278).

Üks üldnimi on võinud eri kohanimedes moodustada erinevaid toposformante. Ka Kesk-Harjumaa asustusnimede puhul õigustab mõiste *eriarengud* end täiesti, sest sama lähtekoht on andnud eri nimedes väga erinevaid tulemusi: sõna *oja* on samas positsioonis võinud anda nimelõpuks *-a* (nt *Kurena*, *Kurna*), *-ja* (nt *Habaja*, *Turdja*) või *-va*¹⁵ (nt *Harjuva*, *Pikva*, *Töldava*); sõna *pere* on lühenenud nii kujule

¹⁵ Kuigi *va*-lõpp on eesti hüdronüümides võinud lähtuda läänemeresoome *ava*-tüvest (vrd liivi *õva* 'vool'), on mitme Kesk-Harjumaa kohanime puhul põhjust seda kõrvutada *oja*-tüvega, nt *Harjuva* < 1697 *Harioija Krogs* (P1), *Töldava* < *Töldoja* (P2). Toimunud on sarjasiirdumine *va*-lõpuliste nimede sarja.

-brea (nt *Heebrea*), *-bre* (nt *Määbre*) kui ka *-bra* (nt *Nõmbra*) jne, sealhulgas on mõnede nimemuutuste juures mänginud rolli ka rahvaetümoloogia.

Eriarengut, mis kujutab endast kohanimede siirdumist ühest nimerühmast teise – ehk sarjasiirdumist – esines Kesk-Harjumaa kohanimistus näiteks järgmistes sarjades: 1) *-mäe* ja *-ma(a)*, nt *Allikmäe* ~ *Allikma(a)*; 2) *-aia* ja *-oja*, nt *Aruaia* ~ *Aruoja*; 3) *-selja* ja *-silla*, nt *Kirjasselja* ~ *Kirjassilla*. Artiklites olid esitatud niisugused sarjad, mis näitlikustasid ühest sarjast teise liikumist kõige selgemini, kuna vaheldus nime teiseks komponendiks olnud sõna. Samas võib sarjasiirdumiseks pidada kõiki ülekandeid, kus nimi on n-õ tõstetud teise, struktuurilt sarnase nimemalli alla. Näiteks võib tuua *berg-lõpuliste* võõrnimede ühendamise eestipärase *pere*-nimede sarjaga (*Kaarepere* < *Scharenberg*), samuti moodustavad omaette sarja *ni*-topoformandiga nimed (*Hansuni* < *Hansu-Jaani*, *Mihkleni* < *Mihklejaani*; *Tõnuni* < *Tõnu-Juhani*). Ka sarjasiirdumise põhjustajaks paistab olevat sideme nõrgenemine või katkemine nime ja selle moodustanud apellatiivide vahel, ning taas kord on suur roll keeles valitsevatel nimemudelitel ja analoogial. Siirdumine sarjade *-mäe* ja *-maa* vahel on kõige levinum, kusjuures tihti ei ole võimalik kindlaks teha, kumb lõpp on nimes algupärane, kuna puuduvad ajas piisavalt kaugemale ulatuvad kirjalikud tõendid. Kohanimede siirdumist *selja*-ja *silla*-sarja vahel toetab keskmurdele iseloomulik assimilatsioon *lj*-ühendites (*vilja* > *villa*, *selja* > *sella*).

Mugandatud oli rohkesti võõrnimedest pärit toponüüme, eeskätt saksa mõisnike perekonnanimedest (harva ka eesnimedest) või siis talupoegade võõrapärastest eesnimedest lähtuvaid kohanimesisid, eriti arvukalt näiteks Kiili valla kunagise Veneküla¹⁶ talupoegade venekeelsetest eesnimedest lähtunud talunimesid. Mugandnimed on võimalik jagada kaheks (vt ka Laansalu jt 2014): esiteks puht-häälikulised mugandid, näiteks *Kalsberi* (< *Carlsberg*), *Katsina* (< *Gattšina*), *Pruntali* (< *Brunmenthal*), *Sahkari* (< *Zahhari*) ja *Treja* (< *Treyden*), ning teiseks häälikulisel alusel rahvaetümoloogiat sisaldavad mugandid, nagu *Eerumaa* (< *Jerjoma* < *Jeremei*), *Kaarepere* (< *Scharenberg*) ja miks mitte ka *Triigi* (< *Stryk*). Nagu näha, on mitme laennime alguses püsinud konsonantühend. Üldine reegel on, et eesti vanemates laensõnades on sõnaalguline konsonantühend lihtsustunud, uuemates aga säilinud (Blokland 2009: 338). Kesk-Harjumaa toponüümide puhul on märgata, et nimed võivad siingi ebaühtlasemalt käituda. Leidub laennimesid, milles sõnaalguline konsonantühend on püsinud juba rohkem kui kolmsada aastat, näiteks talunimi *Traadi* (1694 *Trati*), mis on tõenäoline mugandnimi mehenimest *Konrad*, kirikuraamatuis kirjas ka kujul *Kondrat* (vt Rajandi 1966: 99); samas kui mõni teine samast ajast pärinev nimi on mугanenud, näiteks mõisanimi *Kaarepere* (1732 *Kareberre*), mis lähtub saksa soost mõisniku perekonnanimest *Scharenberg*. Kohanimis toimunud mugandus

¹⁶ Veneküla sai nime selle järgi, et pärast Põhjasõda asus sinna elama hulk vene talupoegi (vt ka EKNR 2018; P1). 1726. aasta hingerevisjonis veel vene nimega talupoegi ei esine, kuid järgnevates revisjonides (alates 1782. aastast, EAA.1864.2.IV-1) on kirja pandud juba mituteistkümme vene nimesid kandvat peret, kes on sissekannete põhjal selgesti eesti talupoegadest eristatavad.

osutab, et nimi laenati alamsaksa keelest (alamsaksa sõnaalguline *sch-* [sk-] on eesti mugandnimesed andnud vasteks *k-* (Laansalu jt 2014)). Kolmas võimalus mугanemise avaldumiseks on olnud konsonantühendi lihtsustumine, näiteks mõisanimes *Triigi* (1732 *Triki*), mis pärineb mõisaomaniku perekonnanimest *Stryk* ning milles kolmekordne konsonantühend on lihtsustunud kahekordseks.

Kesk-Harjumaa kohanimedes aset leidnud eriarengute jälgimine paljastas omapäraseid kujunemisahelaid. Toponüümiliste eriarengute analüüs kinnitas ühtlasi printsiipi, et eriarengud leiavad sageli aset neis pärisnimedes, mille side on vastavate üldnimedega nõrgenenud. Palju on ka nimesid, mis, kuigi läbi- paistvad ja motiveeritud, on hakanud lühenema tõenäoliselt keele ökonoomia- taotluse tõttu. Sellele võib omakorda järgneda etapp, kus keelekasutaja proovib lühenenud ja arbitraarseks muutunud nimesid (sageli ilmselt alateadlikult) keele- liste vahenditega taas motiveeritud nimedeks muuta, kusjuures rolli mängivad ka tema mentaalses onomastikonis sisalduvad mallid ja mudelid. Toimib, ja on arvatavasti toimunud ka enne kohanimede üleskirjutamist, omamoodi roteerumine: keelekasutaja annab kohale nime, see kinnistub ja ei vaja funktsioneerimiseks apellatiivset tähendust ning hakkab keeles leiduva ökonoomia- taotluse tõttu lühenema, misjärel keelekasutaja tunneb siiski mingil põhjusel vajadust nimest aru saada, seda motiveerituna tunnetada, ja võtab kasutusse eelnimetatud keele- tööriistu (analoogia, rahvaetümoloogia, mugandamine jne) selleks, et nimed taas läbipaistvamaks muuta. See järjepidev roteerumine annab alust mõtteks, et ebareeglipäraseid arenguid saab ometigi pidada reeglipäraseks, ainult et eraldi paradigmas, mis kehtib vaid onomastiliste süsteemide puhul.

Artiklis P3 on lähema vaatluse all põlised Kose asustusnimed (selle osa täienduseks on siinsele tööle lisatud väljavõte „Eesti kohanimeraamatus“ (2018) sisalduvatest Kose kihelkonna kohanimeartiklitest, vt lisa 1, täpsemalt põlis- nime osa). Ilmnes, et veerand Kose asulanimedest (36 nime) on eksisteerinud juba muinasajast peale, olles kirjalikult mainitud LCDs. Kõrvutades seda suurus- järku minu varasema uurimusega Jüri kihelkonnast Kiili valla alalt, saab tõdeda, et need on võrreldavad – Kiili asulanimedest leidis LCDs 29% (Laansalu 2011: 112). Teine veerand asulanimedest (38 nime) lisandus Põhjasõja ajaks – seega on pooled Kose asulanimed põlised. 18. sajandi ülestähendustega õnnestus ühen- dada 10% nimedest ning ülejäänud 39% asulanimesid on lisandunud 19. sajandil või hiljem. Kose talunimesid on KNis veidi üle tuhande, neist umbes 4% saab siduda 13.–17. sajandi kirjapanekutega – näiteks talunimed *Andimäe* (1379 *Andiwomes*), *Härjakoorma* (1694 *Heriakorm Sim*), *Kenapea* (1694 *Kennapeh Hans*), *Määrasmäe* (1379 *Meresmecki*), *Neitsimäe* (1592 *Neydtstimegge*), *Tabase* (ca 1241 *Tapawolkæ*) ja *Traadi* (1694 *Trati Jürgen*). Võrdlusvõimaluse tekitamiseks liitsin neile nimedele ka 18. sajandi allikais lisandunud nimed, nii tuli koguhulgaks 25% nimedest. Seega on vanema talunimekihistuse osakaal Kose kihelkonnas samas suurusjärgus Jüri kihelkonna Kiili valla vanema kihis- tuse asustusnimedega, kus 13. sajandi algusest kuni 18. sajandi keskpaigani olid kirjapanekuisse jõudnud 24% talunimedest (vrd Laansalu 2011: 115). Põlis- nime päritolu analüüsist selgus, et mitmeid asulanimesid on võimalik kõrvutada kunagiste isikunimedega (nt *Alansi*, *Ardu*, *Harmi*, *Hiiepere*, *Kaivere*, *Kanavere*,

Kirivalla, Kukepala, Kõue, Leistu, Lellavere, Lööra, Nutu, Saia, Tapawolkæ, Vilama, Virla, Võivere ja Äksi (isikunimevasteid vt P3; Lisa 1)). Praegusaja keeletarvitajale läbipaistvama tähendusega põliskasulanimed lähtuvad aga enamasti pigem loodusnimedest (nt *Kivioja, Kose, Liiva, Nõmmemõisa, Oru, Soontaga, Sõmeru ja Tammiku*).

Põlised talunimed on suures osas (mõned kindlalt, mõned oletatavalt) tulenenud kas isikunimest (nt *Andimäe, Hansoni, Kasuvere, Kõpeta, Maidu, Miku, Nigula, Soibili, Suure-Tõnu, Tiidu, Traadi, Tõesa, Vetka, Villika, Viluallika*) või nimekandjale omistatud lisanimest (nt *Härjakoorma, Paljaspea*). Vähem on neid nimesid, mis viitavad talu asukohale või funktsioonile (nt *Hiieveski, Määrasmäe, Neitsimäe, Otsa, Pikaveski, Tammetsa*). Seega langevad tulemused kokku Kallasmaa (2002a; 2017) tehtud järeltustega põliste talunimede ja talunimedest tekkinud asulanimede valdava antroponüümse päritolu kohta. Kuigi enamikule vanima kihistuse asustusnimedest on õnnestunud pakkuda tõenäoline või kas või võrdluseks sobiv lähtekoht, jääb märkimisväärse hulga nimede etümoloogia siiski lahtiseks. Läänemeresoome asustusnimede isikunimelist lähtumist peab tüüpiliseks ning samas raskesti väljaselgitatavaks ka Janne Saarikivi (2007: 81).

Kose asustusnimede uurimus on olnud üheks oluliseks aluseks „Eesti kohanimeraamatu“ Kose kohanimeartiklite koostamisel (vt lisa 1). Erinevuseks on, et kohanimeraamatu nimeartiklid hõlmavad lisaks põlistele ka hiliseid Kose kihelkonna toponüüme ning lisaks asustusnimedele ka mõningaid loodusnimesid. Valdava osa käsitletud kohanimedest moodustasid ametlikud asulanimed, väiksema osa mitteametlikud asulanimed ning loodusnimesid oli kaasatud mõned üksikud. Töö tulemusena valmis „Eesti kohanimeraamatus“ (2016, 2018) sisalduv Kose kihelkonna kohanimede osa. Jan Tent (2015: 67–68) on tabavalt öelnud, et nime intensiivne uurimine (vastandatuna ekstensiivsele) on nime „biograafia“ kirjutamine. Kohanimeraamatu nimeartiklid ongi nagu lühikesed nimede biograafiad. Iga kohanime kohta on selles eraldi märksõnaartikkel, milles on ära toodud koha liik ja asukoht Eesti senises haldusüksuste süsteemis: maakond, vald, külade puhul ka kihelkond ja mõis, lisatud on ka kaardiviide. Kohanimeartikli algusosas on vajadusel kirjas nime hääldus, välde ja palatalisatsioon, samuti kirjakeelsest erinev kohalik hääldus. Kui küla on saanud nime mõisalt, on esitatud mõisa saksakeelne nimi. Nime varasemaid kirjapanekuid ei ole artiklitesse kuhjatud, esitatud on arvatav esmamainimine ja pikema nimeloo korral veel mõned kirjapanekud. Lühidalt on antud ülevaade koha ajaloost ning esitatud nime etümoloogia(d).

Publikatsioonid P1–P3 (võttes arvesse ka lisa 1) annavad piisavalt alust, võrdlemaks nimeuuringutes tuvastatud aspekte mitmete varasemate keeleajalooliste ja häälikooliste sedastustega. Näiteks on leitud, et sõnaalguline *h* kadus põhjaeesti murdeist 17.–18. sajandil (Kask 1990 : 8; Pall 1977: 22). Seda toetasid ka käesoleva töö raames läbitöötatud kohanimede varasemad kirjapanekud, nt *Ardu* – ca 1241 *Harco* (**Harto*), 1417 *Harde*, 1716 *Ardo*; *Allikmäe* – 1661 *Hallikmah*, 1687 *Hallikmeh*, 1726 *Allickmeh*. Ometi tuleb arvestada asjaoluga, et kohanimede puhul on sõnaalguline *h* võinud jääda ka püsima, olles muutunud

ortograafiliseks traditsiooniks (Ariste 1939: 173). Nime alguse *h* on püsinud näiteks nimes **Harmi** – ca 1241 *Hermæ*, 1417 *Harme*, 1782 *Harmi*.

Samuti lubasid toponüümide ajaloolised ülestähendused küllaltki hästi jälgida keele arengu eri etappe, näiteks sisekao toimumist 14.–15. sajandil (sisekao kohta vt lähemalt Kask 1990: 60; Pall 1977: 87), nt **Kurna** – ca 1241 *Queronoiaæ*, 1348 *Koiranea*, 1475 *Coirnal*; **Silmsi** – ca 1241 *Silmus*, 1462 *Silmes*, 1726 *Silms*; ja ka genitiivi lõpu *-n* kadumist 13.–17. sajandi paiku (Kask 1990: 21), nt **Hiiepere** – 1453 *Ydenper*, 1462 *Idenpere*, 1695 *Hieper*; **Kukepala** – 1379 *Kuckenpallas*, 1726 *Kuckepalo Jürri*; **Vilama** – 1516 *Vilenbeke*, 1694 *Willameggi*. Üldkeelest kadudes on see grammatiline tunnus kadunud ka paljudest kohanimedest, samas kui mõneski nimes on ta toponüümide konservatiivse loomu tõttu säilinud tänini, näiteks Kesk-Harjumaa kohanimedes **Kurena** (*kurg* : *kure* + *-n* + *oja*), **Kurna** (?*koer* : *koera* + *-n* + *oja*) ja **Soontaga** (*soo* + *-n* + *taga*).

Nagu nimetatud, on aastasadadetaguseid nimekujusid tihtipeale põhjust kõrvu seada vanade isikunimedega. Vanimat kohalikku isikunimevara, läänemeresoome muistseid isikunimesid, saab võimalikuks lähtekohaks pidada näiteks järgmiste Kesk-Harjumaa põlisnimede puhul: **Ihuvere** < ?*Iha*, **Ihoi* (vrd Kepsu 2015; Raunamaa 2018; Stoecke 1964: 27, 84–85) ja **Kaivere** < ?*Kaybe*, *Kaybi*, ka soome *Kaipa* (vrd Kepsu 2015; Saarikivi 2017; Stoecke 1964: 32–33). Nime **Iha* semantilise arengust on põhjalikult kirjutanud Päivi Rintala (2008). Saarikivi (2017: 19–22) on koostanud nimede **Iha* ja **Kaipa* levikukaardid, millest nähtub, et kuigi *Iha*-kohanimed on Eesti alal pigem harvad, on **Iha* nimede distributsiooni põhjal paigutatav läänemeresoome algkeelde. *Iha*-nimedest väiksema esinemusega *Kaipa*-nimed ei ole Saarikivi järgi ühendatavad ühegi kindla läänemeresoome hõimuga. Selge on see, et käsitletud põlisnimed võimaldavad tõmmata selgeid paralleele teiste läänemeresoome keelte nimedega ning ka mujal on muistsed isikunimed säilinud valdavalt just asustusnimevaras (läänemeresoome muistsete isikunimedega kohta vt põhjalikumalt: Ainiala, Saarikivi 2017).

Eesti kohanimede uurimisel on avastatud rohkesti kokkulangevusi ka germaani isikunimedega (Tiik 1976, 1977; Kallasmaa 1995, 2008). Saaremaa nimesid analüüsinud Kallasmaa (1995: 765) sõnul on laennimevastete puhul enamasti tegu kahesilbiliste lühinimedega ja mugandustega, mis on võinud siia sellistena jõudagi, kuid on võinud lüheneda ka kohapeal. Kõrvutused alamsaksa ja friisi nimedega on aidanud leida võimalikke seletusi raskesti etümologiseeritavatele kohanimedele, eriti kui hüpoteetiliseks lähtekohaks on isikunimi, mis ei ole enam kasutusel. Mitmete asustusnimede lähtumist germaani isikunimedest on täheldanud ka Soome nimeuurijad – põhjuseks germaani kultuuri mõjuväljas olemine juba aastatuhandeid (Ainiala jt 2012: 88; vt ka Raunamaa 2017). Ka nii mõnegi Kesk-Harjumaa põlise asustusnime puhul olen leidnud, et seda tasub või isegi tuleb kõrvutada tänapäeva siinsest isikunimekasutusest kadunud germaani nimedega – näiteks **Kaltsu**¹⁷ < *Kalsu*, algnimeks pakutud *Karl* (vrd Stoecke 1964: 154); **Tilluvälja** < *Till*, *Tillo*, sama päritolu on ka variatsiooninimi *Töll* (Tärk

¹⁷ Artiklis P3 olen nime lähtekohaks pakkunud sõna *kalts* : *kaltsu* 'riideräbal', kuid nüüdseks pean tõenäolisemaks isikunimelist lähtekohta.

2010: 97–98; vrd Kallasmaa 1995: 765–766; Mägiste 1929: 48–49); *Tõesa*¹⁸ < *Teos*, *Touße*, *Tõuse* või muu sarnane mugandnimi, mille eeldatavaks lähtekohaks *Theodotus* või *Theodosius* (vrd Rajandi 1966: 163, 221; Stoebeke 1964: 69–70); *Villika* < *Villika*, *Willik*, *Vilik* või muu tõenäoliselt nimest *Wilhelm* lähtunud mugand (vrd Mägiste 1929: 51; Rajandi 1966: 224; Stoebeke 1964: 80; Tiik 1977: 288). Eriti huvitavalt on kujunenud põline talunimi *Viluallika*, mis on aja jooksul rahvaetümoloogiliselt täiesti ümber mõtestatud, tähendades justkui jahedaveelist allikat ja tulenedes seega nagu loodusnimest, kuid mis tegelikult on läbini isikunimelähteline. Nimelt tuleneb nime esimene komponent *Vilu-* sellest samast äsja käsitletud *Villik(a)*-nimest, teine komponent *-allika* aga kunagisest germaani isikunimest *Hallik* (vrd Mägiste 1929: 24; Rajandi 1966: 201; vt ka Ainiala jt 2012: 88), mida tunnistavad nime varaseimad üleskirjutused: 1694 *Willickhhallicko Claus*, *Willickhallick* (P3).

Seda ei ole artiklites eraldi välja toodud, kuid piirkonna nimevara läbitöötamise järel on võimalik kinnitada, et suur hulk Kesk-Harjumaa talunimesid on tekkinud niisuguste tuntud (alam)saksa (kristlike) laenmugandnimede põhjal, nagu *Andres*, *Hannus*, *Hans*, *Heinrich*, *Jaak*, *Jaan*, *Jüri*, *Laur*, *Madis*, *Mats*, *Mikk*, *Peeter*, *Rein*, *Siim*, *Toomas*, *Tõnis*, *Tõnu* jmt. Need muinasnimed välja vahetanud laennimed on olnud valdava levikuga ka kogu ülejäänud Eesti alal (vrd Kallasmaa 2017; Palli 1959; Saar 2017).

Artiklite P1, P2 ja P3 peamiseks rolliks on jäänud konkreetse läbitöötatud kohanimematerjali läbimõeldud esitamine, laiapõhjalisema teoreetilise raamistikuga on need andmed seotud alles käesolevas töös. Nagu paljudele nimeuuri-mustele omane, on tegu induktiivse, mitte deduktiivse lähenemisega, mis tähendab, et üksikasjalikuma uurimise tulemuste põhjal on saadud alus laiemaks teoreetiliseks kirjelduseks ja proovitud tulemusi põhjalikumalt kontekstualiseerida. Siinne Kesk-Harjumaa kohanimede diakrooniline uurimus koondab teadmisi nende nimede ajaloo, tekke, kujunemise ja arengu kohta. Enamik onomastilisi meetodeid eeldab efektiivseks ja tulemuslikuks funktsioneerimiseks etümoloogia-andmete olemasolu. Näiteks on uurijad rõhutanud kohanimede tüpologiseerimise olulisust (nt Saar 2008: 15), kuid enne seda, kui nimesid saab tüüpidesse paigutada, on tarvilik teada, mis koostisosadest nad koosnevad, mis on tüvi, mis suffiks. Mis mõnesid tänapäeval kujult sarnaseid nimesid erinevalt käituma paneb, sellele saab vastata just etümoloogiline uurimus, võrreldagu näiteks Kesk-Harjumaa toponüüme, mis sünkroonilises võtmes kuuluvad kõik *la*-lõpuliste nimede sarja: *Kaljula*, *Kungla*, *Kämbla*, *Nigula*, *Rookla*, *Sõgula*, *Vetla*. Diakrooniliselt on aga osa neist liitnimed, sisaldades teisest tüvest kontamineerunud topoformanti (*Rookla* < *Rooküla*, *Sõgula* < ?**Sõguvalla*, *Vetla* < **Vet(e)vilja*), samas kui mõnes nimes on *-la* osa tüvest (*Kämbla* < ?*kämmal* : *kämbla*, *Nigula* < *Nigul* : *Nigula*). Tuletussuffiks *-la* sisaldub loetletuist vaid nimesdes *Kaljula* ja *Kungla*. Ka süntaktilis-semantilise mudeli puhul on tõdetud, et etümoloogilist infot arvestamata ei ole uurimistulemused adekvaatsed. Nõnda ei tohiks olla kahtlust, et

¹⁸ *Tõesa talust* on tänapäevaks saanud *Tõesoo talu*. Rahvaetümoloogiliselt ümbertõlgendatud nimi *Tõesoo* on registreeritud ametliku nimena ning leitav KNRist.

nimede põhjalik diakrooniline analüüs, mille juures on arvesse võetud ka kohanimede kujunemise eripärasid, on olulist teavet avav nimeuurimise etapp.

Diakrooniline kohanimede läbitöötamine aitab sageli mõista ka teisi nimekihte, näiteks tänapäevaseid perekonnanimesid. Toon näiteks Eesti perekonnanimistus esineva perekonnanime *Meresmaa*, mida võib esmapilgul pidada sõnadest *meri* ja *maa* lähtuvaks liitnimeks. Perekonnanimi on pandud 1835. aastal Rapla kihelkonnas, mis paikneb Harjumaa lõunaosas, Kose kihelkonnast eraldab seda Juuru kihelkond. Kose kohanimesid läbi töötades olin tegelenud põlise talunimega *Määrasmäe* (tüvedest *määr* 'mäger' + *mägi*), mille saab ühendada juba 1379. aastal kirjapandud nimekujuga *Meresmecki* ning mis 1732. aastal on kirjas lisanimena *Merratzmöge Hans* ja 1796. aastal Mellini kaardil kujul *Meresma* (nimi on ühtlasi ka hea *-mäe* ~ *-maa* sarjasiirdumise näide). Tänu sellele tekkinud paralleel aitas mul etümologiseerida ka kõnealust perekonnanime ning koostatava „Eesti perekonnanimeraamatu“ ühe autorina olen saanud pakutud etümoloogia perekonnanime *Meresmaa* artiklis ka esitada. *Määrasmäe* ~ *Meresmaa* näide annab kinnitust sellest, et koha- ja isikunimed on omavahel tugevasti seotud, nende areng on läbipõimunud ning ühe uurimisel tuleks kindlasti arvesse võtta ka teist nimesfääri.

Nagu eelpool välja toodud, analüüsisid uurimuse aluseks olevad artiklid P1–P3 just asustusnimesid. Samas on asustusnimed, loodusnimed ja kultuurnimed olnud läbi aegade tihedalt seotud ning nendegi areng omavahel põimunud, mistõttu võiks muude nimekihtide läbitöötamine aidata kaasa vanemate asustusnimede analüüsil ja ka vastupidi. Edaspidi võikski uurida, millised on piirkonna vanimad loodus-, viljelus- ja artefaktinimed. Vastavat allikmaterjali on kindlasti vähe, kuid mingil määral leidub seda siiski – näiteks juba 17. sajandi lõpust pärinevatel mõisakaartidel olen asustusnimeandmeid otsides märganud ka mõningaid loodusnimesid ja viljelusnimesid.

Teine võimalus töö edasiarendamiseks on kaasata rohkem tänapäevaseid andmeid. Kuna uurimuse põhialuseks on Eesti Keele Instituudi kohanimetekartoteek, mis esitab valdavalt mõnekümne (Kesk-Harjumaa puhul täpsemalt 24 kuni isegi 90) aasta taguseid kogumisandmeid, oleks kohanimede uuemate arengusuundade uurimiseks kasulik läbi töötada ka uuem nimistu. Praegusaja ametlikud kohanimed on võimalik kätte saada riiklikust kohanimeregistrist (KNR, vrd *Tõesa* ~ *Tõesoo* näide), samas oleks huvitav ja kasulik uurida ka igapäevatoimetustes ja -suhtluses aset leidvat tegelikkude nimekasutust, samuti nimekasutuse ja -muutuste tagamaid, mis eeldaks aga uusi välitöid.

5.2. Nimesiire ja siirdnimed Kesk-Harjumaa kohanimistus

Väitekirja teises sisuosas otsisin vastust uurimisküsimusele *Kuidas klassifitseerida siirdnimesid ja millised siirdnimed esinevad Kesk-Harjumaa kohanimistus?* Selleks kirjeldasin põhjalikumalt nimesiiret kui onomastilist nimeloomemeetodit ning selgitasin, milline käsitlus on kohaldatav Eesti kohanimestuste puhul.

Sedastasin ühe võimaluse siirdnimede klassifitseerimiseks ning tegin ka kindlaks Kesk-Harjumaa kohanimistu siirdnimesid iseloomustavad jooned.

Artikkel P4 koondab nimesiirde kohta käivat teooriat – nii rahvusvahelistes käsitlustes esitatut kui ka Eesti onomastikas esile toodut – ning esitab üldistuse selle kohta, milline käsitlusviis on Eesti kohanimisüsteemi puhul rakenduv. Selgus, et mujal käsitatakse nimesiiret sageli laiemalt, pidades siirdnimedeks kõiki pärisnimetasandil toimunud ülekande teel tekkinud nimesid, samas kui Eestis on mõistet *siirdnimi* kasutatud valdavalt rändesiirdnimedest kõneldes. Siiski pole see olnud järjekindel – terminikasutus on olnud hajus ja ebahütlane ning siirikuiks on nimetatud ka neid nimesid, mis on küll lähtunud teisest proopriumist, kuid mitte inimeste migratsiooni tõttu. Efektiivne lahendus on siirdnimede klassifitseerimine migratsiooniga kaasnenud siirdnimedeks ehk *rändesiirdnimedeks* ja *võrdlevateks siirdnimedeks*. Rändesiirdnimed aitavad tuvastada inimeste rännet – nii riigisisest kui ka kaugemale ulatuvat. Võrdlevad siirdnimed peegeldavad endas aga sotsiaalseid ja kognitiivseid nähtusi (nt pühendusest, ärihuvidest vm motiveeritud nimed).

P4 esitas ka kujuka näite võrdlevate siirdnimede kasutamisest teatud kohtade mainekujundusel ja turundamisel. Nagu eespool põgusalt tähelepanu juhitud, võib uute kohanimede määramisel mängida tänapäeval rolli turumajanduslik mõtlemine. Kinnisvaraarendajad eelistavad kohanimedena erilisi ja kaubanduslikult atraktiivseid nimesid ning see võib viia nimevara ammutamiseni teistest riikidest ja võõrastest keeltest. Artiklis toodud näide käsitles USAsse Texase osariiki San Antonio linna serva siirdatud eesti kohanimedid. Nimede siirdamisel on seal tekkinud hübriidnimed, mis sisaldavad eesti atribuute ja inglise determinante, näiteks *Elva Forest*, *Jogeva Way* jne. Samuti leidub seal kirjaveanimedid (ingl *mistake names*, vt Stewart 2012 [1954]: 53), näiteks *Laheema Harbor* (*pro Lahemaa*), *Loska Green* (*Loksa*), *Padiski Court* (*Paldiski*), *Vormis View* (*Vormsi*), *Padie Summit* (*Paide*) jne. See tõestab ilmekalt, et kui nimed on viidud kaugele, on nad oma uues keskkonnas omamoodi kurioosumid, mida ei ole võimalik kohalikus keelekontekstis täielikult mõista, võtmata arvesse nende laiemat tausta. Tutvudes nime tagapõhjaga, saame paremini mõista ka neid nimesid, mis on siirdnimedena kusagilt kaugemalt oma asukohta jõudnud. Võtame näiteks sellesama tänavanime *Loska Green*. Seda, et nimeahela algupäraseks lähtekohaks on eestikeelne loodussõna *loks* : *loksu* ‘madal, vesine koht; soo’, on nime tausta tundmata võimatu selgeks teha. Asja teeb veelgi keerulisemaks, et ametnikud on ametliku nimena registreerinud kirjaveanime, *Loksa* asemel *Loska*. Tõsi on, et tänapäeva nimesiirdamiste tausta on sageli kergem tuvastada, kuna paljud asjade käigud saavad dokumenteeritud. Ajalooliste siirdamiste ja siirdumistega on selle võrra keerulisem.

Huvitava võrdlusena võiks siinsesse arutellu lisada, et aset on leidnud ka vastupidises suunas ulatuslik nimesiirdamine. Nimelt nimetas Pärnumaal Surju ja Uulu mõisnik Gotthard Reinhold parun Staël von Holstein terve sarja (vähemalt üle kolmekümne) uusi talusid Ameerika kohanimede järgi (vt ka Margus 1937; Simm 1978). 1850. aasta hingeloendist (EAA.1865.3.233/3) leiab teiste seas näiteks järgmiste nimedega talud: *Arkansas*, *California*, *Carolina*, *Connecticut*,

Delaware, Fernambuko, Foundland, Granada, Illinois, Jersey, Kentucky, Maryland, Massachusetts, Michigan, Mississippi, Missouri, Orleans, Riogrande, Vermont jne. Vähesed neist on tänapäevani säilinud algsel kujul¹⁹ (nt *Hudsoni, Kentuki, Riogrande*), mitmed on mугanenud (nt *Järsi < Jersey; Kaalevormi < California; Konnestiku < Connecticut; Krannati < Granada; Vuntlandi < Foundland*) ja paljud ka kadunud. Eriti raske on nime võõrast päritolu kahtlustada nende nimede puhul, mis on rahvaetümoloogia abil mугandatud pealtnäha täiesti eestipärasteks liitnimedeks, nagu seda on näiteks *Karulinna (< Carolina), Mesikonna (< Michigan)* ja *Töllavare (< Delaware)*, kuigi nimeuurijad oskavad neis toponüümides nimekomponentide omavahelise motiveerituse küsitavuse tõttu eriarenguid kahtlustada. Kesk-Harjumaa kohanimedes on taolist nimesiirdamist võimalik tuvastada päris hilises nimekihis (lähemalt vt P5), kuid nii ulatuslikku sarjaviisilist nimetamist ei ole aset leidnud.

Lisaks selgitas P4 lähemalt võrsnimede ja nimekobarate teket ja rolli kohanimistus. Kohanimedele on omane, et nad võivad kergesti levida ja paljuneda – mida tihedamalt leiab kohanimi kasutust, seda tõenäolisemalt on see järgmiste nimede lähtekohaks (vt ka Kallasmaa 2002a: 487; Leino 2018: 137). Kuigi mujal võidakse sekundaarnimesid kui pärisnimetasandil tekkinud tuletisi liigitada siirdnimedeks, siis Eesti traditsioon on teine. Teistsugust lähenemist toetab eesti kohanimede struktuuriline eripära – nimede aluskäände muutumine. Esitasin artiklis P4 sekundaarnimejaotuse, mille kohaselt jagunevad sekundaarnimed siirdnimedeks, võrsnimedeks ja metonüümseteks nimedeks. Evar Saar (2008: 44) on toonud tabava võrdluse taime paljunemisega, kõrvutades võrsnimesid taime külge tekkivate võrsetega ja siirdnimesid taimest kaugemal, seemneist tärpanud tütarainedega. Täiendasin seda võrdlust, lisades kolmanda paljunemisvõimalusena metonüümsed nimed, mis üksüheste nimevastetena tekivad kui vari puu *resp.* primaarnime vahetusse lähedusse. Vormilt samaseid metonüümseid asustusnimesid esineb eesti keeles siiski harva, kuna nime ülekanne on aluskäände muutumise tõttu morfoloogiliselt markeeritud. Võrsnimede tekitamine on aga meilgi väga produktiivne ja levinud nimeloomemeetod. Tihtipeale moodustavad võrsnimed primaarnimede ümber nimekobaraid, mis annab neile kindla ja usaldusväärse kaalu – nad on nimekasutajale omased, nimesüsteemi hästi sulanduvad nimed, mis on topograafiliste suhete tõttu primaarnimega (ja ülejäänud nimekobaraga) ka hästi lokaliseeritavad. Võrsnimede loomist toetab ka kohanimeseaduse lõige 1, mis sätestab, et kohanime määramisel tuleb eelistada nime, mis on paikkonnas tuntud ja levinud.

Kesk-Harjumaa kohanimistu läbitöötamisel (P5) tuvastasin, et enamik Kesk-Harjumaa siirdnimedest on võrdlevad siirdnimed, tõdedes samas, et rändesiirdnimede vähesus võib olla tunnismärgiks sellest, et vanemaid siirdnimesid on väga raske identifitseerida. Nimi võib olla rahvaetümoloogia teel ümbermõtestatud ja kui puuduvad lähemad andmed nime ajaloolise arengu kohta, ei saa selle siirdelisust millegi põhjal selgitada. Selgus, et enam kui pooled võrdlevatest siirdnimedest on pandud mõne geograafiast tuntud koha nime alusel (nt *Ameerika*

¹⁹ Siinsed võrdlusandmed pärinevad KNist ja KNRist.

mets, Jamburgi talu, Katsina küla, Siberi küla), viiendik on pärit piiblist (nt *Damaskuse värav, Siinai kivi, Soodoma põld*) ning omakorda viiendiku moodustavad rahvusromantilised nimed (nt *Kungla talu, Lehola tänav, Põhjala talu, Ugala talu*). Piiblinimesid iseloomustas argoolisus ja rahvakeelsus, mikrotoponüümilisus ning ebapüsivus. Ühtlasi leidsin, et migratsiooniliste siirikute omamoodi erandrühma moodustavad etnonüümilähtelised toponüümid, kus valdavalt on toimunud järgmine mudel: (*toponüüm* >) *etnonüüm* > *lisanimi* > *toponüüm* (nt *Muhu talu, Veneküla*). Samasugune apellatiivne vaheaste on kohanime siirdumisel võinud rolli mängida mujalgi (nt *Rootsi tee, Saksamaa heinamaa*, täpsemalt vt artiklist P5).

Käesolevas töös on jäetud käsitlemata üks võimalikke sisemaise migratsiooni ilminguid, milleks on talude kruntimisel aset leidnud perede *resp.* nimede ümberpaigutumine. Selleks, et teada saada, mis nimed kruntimisel uude kohta siirdati, kas mõned ka hüljati ja mis asemele võeti, tuleks võimalusel läbi töötada 19. sajandi teise poole mõisakaardid – juhul kui need tänapäevani säilinud on. Kardetavasti võib kruntimisaegse nimesiirde uurimine jääda täiendavate andmete nappuse või puudumise taha.

Pühendusnimede analüüsist selgus, et pooled Kesk-Harjumaa pühendusnimedest olid majandinimed, mis omakorda jagunesid kaheks: 1) Nõukogude Liidu poliitika seisukohalt oluliste isikute nimed (2/3 nimedest, nt *Johannes Lauristini nimeline kolhoos* ~ *Lauristini kolhoos, Arnold Sommerlingi nimeline sovhoos* ~ *Sommerlingi sovhoos*); 2) rahvusluse ja rahvuspärandi seisukohalt olulised nimed (1/3 nimedest, nt *Kalevipoja kolhoos, Koidula kolhoos*). Nende kahe majandinimerühma sisulist vastandlikkust võib seletada tolaeagse kultuuri- ja rahvuspoliitika ametliku põhimõttega „vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik“, mis tähendas, et rahvuskultuur oli teatud piirini aktsepteeritud, eesmärgiga demonstreerida sotsialistliku rahvuspoliitika positiivseid aspekte. Seda nähtust on iseloomustatud ka kui positiivse kasutamist minevikust ehk parema tuleviku esitamist nn parema mineviku kaudu (vt Neve 2008: 121). Muud pühendusnimed olid valdavalt rahvusromantilist laadi (nt *Rummu-Jüri tee, Tasuja tänav*) ning paar üksikut viitasid tsaariajale (nt *Nikolai allee, Vladimiri vald*).

P5 puudutas ka majandinimede malli ja struktuurivõõrust – majandinimedeks olid tihtipeale pikad ja lohisevad nimekonstruktsioonid, mis olid loodud vene keele eeskujul sõnaga *nimeline* (vn *имену*) ja mis hiljem suupärasemaks mugandati, mistõttu esines arvukalt mitmesuguseid rööpvorme. Majandinimed moodustasid omaette ajastuspetsiifilise pühendusnimede kihi, mis loodi suhteliselt lühikesel aja jooksul ja mis sama järsku ka (koos majandite endiga) 1990. aastatel poliitilise korra muutuse järel kadus, Eesti toponüümiasse sügavamalt jälge jätmata. Tänapäeval kasutatavas kohanimistus majandinimesid ei esine.

Inimeste suhtumine endistesse ideoloogilistesse nimedesse muutus perestroika ajal kõvasti ning näiteks ideoloogiliste nimede eel eksisteerinud ajalooliste tänavanimede taastamine põhjustas laia avalikku huvi. Sümboolseid pühendusnimesid määratakse Eestis ka nüüdsel ajal, kuid see ei ole enam nii jõuliselt seotud ideoloogiliste motiividega ja poliitiliseks tööriistaks olemisega. Pühendusnimede

andmist reguleerib kohanimeseadus ja liiga kergekäeliselt neid määrata ei saa – nii on piiratud võimalus muuta kohanimistud üheülalisteks memoriaalideks.

Pühendusnimede rakendamine ideoloogilise tööriistana lubab paralleele tõmmata võrdlevate siirdnimede kasutamisega kohtade „turundamisel“ ja brändide loomisel. Kohanimesid nähakse vahendina, millega on võimalik inimesi mõjutada ning mille abil saab voolida ja kujundada inimeste suhtumist eri kohtadesse.

Kohanimede kujunemise ühe meetodina iseloomustab ka nimesiiret mallilisus. Võrdlevate siirdnimede panekut võib samuti vaadelda kui teatud väljakujunenud nimemudelit. See tähendab, et keelekasutajate onomastiline kompetents sisaldab ühe tööriistana võimalust luua uusi kohanimesid, kasutades põhjana mingit juba olemasolevat kohanime. Igal nimel võivad olla mingid talle omistatavad kognitiivsed konnotatsioonid, mis on saanud selle konkreetse mudeli aluseks, näiteks *Siberi-* ja *Ameerika-*nimed võivad asuda teatud keskmest kaugemal või olla tihedama metsaalaga, *Soodoma-*nimed võivad olla tundunud sobivat viletsamat paika tähistama jne. Sellised sekundaarnimed on tekkinud semantilise ja leksi-kaalse konventsiooni alusel (vrd Kiviniemi 1977; Šrámek 1973, 2007) ehk lisaks sellele, et nad on võrdlevad siirdnimed, onomastilisel tasandil mingi teise nime alusel loodud tuletisnimed, on nad ka mudelnimed. Selleks, et niisuguseid konnotatsioone üheselt määratleda, puudub paraku sageli piisav teave nimepaneku motivatsioonide kohta. Üldiselt on paljud võrdlevad siirdnimed suhteliselt noored ning kuigi nime aluseks on sageli olnud teatud mudelit toetav assotsiatsioon, tundub tõenäoline, et neid nimesid ei ole pandud algnime (*Ameerika*, *Siber*, *Soodom* jne) tundmata. Oma rolli on mänginud ka nimemood, mis tähendab, et mingitel konkreetsetel perioodidel on teatud kohanimesid pandud eriti sagedasti. Selle heaks näiteks on arvukad 20. sajandi esimesel poolel tekkinud rahvusromantilised *Endla-*, *Kungla-*, *Põhjala-*, *Ugala-* jmt nimed.

6. KOKKUVÕTE

Siinne viiel publikatsioonil põhinev väitekiri käsitles Kesk-Harjumaa (Jüri ja Kose kihelkonna) kohanime kujunemist ning nimesiiret. Uurimus jätkab Eesti toponomastika piirkondlikku uurimissuunda, olles ühtlasi täienduseks läänemeresoome areaaluurimuste reas laiemalt. Eriti tihedalt on doktoritöö seotud senise Kiili piirkonna toponüümia uurimisega ning tööde tulemuste kõrvutamine lubas teha üldistavaid järeldusi Kesk-Harjumaa kohanime kujunemise kohta.

Uurimuse põhiline alusmaterjal pärineb Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimekartoteegist (KN), seda on omakorda võrreldud mitmete ajalooliste allikatega, arhiivandmetega, kaartidega, andmebaasidega ning vastavate olulismate väljaannetega, nimesiirde osas veel ka Eesti riikliku kohanime registri (KNR) ja aadressiandmete süsteemi (ADS) andmetega.

Üldise ajaloo uurimise kontekstis näitasid analüüsitud kohanimed, et Kesk-Harjumaa külade võrk oli juba 13. sajandi alguseks välja arenenud ning on laias laastus püsunud keskajast tänaseni. Asustus on olnud pidev ja sajandite jooksul ei ole toimunud drastilisi asustust mõjutavaid liikumisi. Kuigi Põhjasõja hävitustöö oli suur, osutus asustus piisavalt püsivaks, nii et paljud kohanimed suutsid samuti püsima jääda. Intensiivsem mõisate asutamine külade kohale sai mitmele põlis-külanimele saatuslikuks, samas kui mõni külanimi leidis uue kasutuse mõisanimena. Esimene laiemalt asulastikku ja asulanimesid mõjutav periood oli seotud talumaade kruntimisega, mis sai alguse 19. sajandi lõpus. Tekkis hulk paiga asukohta iseloomustavaid asustusnimesid, nagu *Lagesöödi*, *Suurevälja*, *Taganurga*, *Väljaotsa* jne. Järgmine oluline muudatus leidis aset Eesti Vabariigi loomise järgse agraarreformiga, mis jagas võõrandatud mõisamaa 1920. aastate alguses asundustaludeks. Toponüümiat mõjutas oluliselt ka Nõukogude okupatsioon, mille käigus reorganiseeriti kogu administratiivsüsteem ja toodi kohanimestusse Nõukogude ideoloogiast lähtuvad nimemallid. Eesti iseseisvuse taastamise järel on paljud okupatsiooniaegsed kohanimed kaotatud, mitmed neile eelnenud nimed taastatud ning uute kohanime määrämisel eelistatakse kohaliku taustaga toponüüme.

Kohanime lingvistilisest ja onomastilisest analüüsist selgus, et põliste nimede tõenäoline lähtekoht on tihtipeale isikunimi. Mõne nime puhul pakuti algnimeks läänemeresoome muistne isikunimi, samuti tehti mitmeid kõrvutusi germaani isikunimedega. Paljud praegusajaks läbipaistmatud kohanimed leidsid nende võrreldavuste läbi usutava selgituse. Loodusnimedest lähtunud asustusnimed leiti olevat pigem läbipaistvamat laadi. Vanemate kohanime diakrooniline uurimine võimaldas jälgida ka mitmeid hääliku- ja keeleajaloolisi arenguid (sõnaalgulise *h* kadumine, sisekadu jm).

Töö ühe etapina ja olulise praktilise väljundina valmis „Eesti kohanime raamatus“ (2016, 2018) ilmunud Kose kihelkonna kohanime osa. Tänu sellele on osa väitekirja tulemustest jõudnud ka laiemale lugejaskonnani.

Lisaks näitas nimeanalüüs, et Kesk-Harjumaa kohanimes on aja jooksul rakendunud nii ebareeglipärase lühenemise ja sarjasiirdumise kui ka rahvaetümoloogia ja muganemise mehhanismid. Rõhutamist leidis ka analoogia olulisus

nimede kujunemisel ja muutumisel. Kinnitust sai seisukoht, et toponüümilisi eriarenguid soodustab proopriumi ja selle moodustanud apellatiivide vahelise sideme nõrgenemine või kadumine. Kuna aga töö keskendus suures osas just asustusnimedele, mis sageli on sekundaarsed ehk vastav side ongi neis nõrgenenud, oleks kasulik edaspidi kõrvutuseks vaadelda ka piirkonna teiste nimeliikide võimalike primaarnimede arengut ja püsi.

Toponüümiliste eriarengute analüüs lubas järeldada, et kohanimede eriarengutest mõjutatud kujunemislööd moodustavad omanäolisi arenguahelaid, läbides kindlasuunalisi tsükleid. Lihtsustatult näeb see välja näha nii: luuakse kohanimi > nimi kinnistub ja kaotab otsese sideme oma lingvistiliste moodustajatega > nimi lüheneb ja muutub sünkroonse tähenduse mõttes läbipaistmatu(ma)ks > läbipaistmatu nimi püütakse muuta taas läbipaistvaks (kasutades selleks näiteks rahvaetümolooget) > nimi kaotab sideme oma sünkrooniliste, rahvaetümolooget lähtuvate lingvistiliste moodustajatega > nimi lüheneb ja muutub läbipaistmatuks > ... Kuigi eriarengutest põhjustatud konkreetset häälikulised arengud võivad olla reeglitesse kammmitsetamatud, saab siiski teha üldistusi nimede „reeglipärase ebareeglipärase“ käitumise kohta. Võib öelda, et kohanimede eriarengud moodustavad teatud tüpologia, kus sarnase struktuuriga kohanimed käituvad sarnasel viisil, olles mõjutatud sarnastest nimemudelitest. Et kohanimed käibivad üha enam ka visuaalses maailmas (nt kaardid, viidad, sildid, dokumendid), mitte ainuüksi suulises pruugis, kus nad varasematel aastasadel valdavalt kasutusel olid, on nimede üleskirjutamine ja ka ametlikustamine saanud seda aegade jooksul väljakujunenud arengurida pärssivaks asjaoluks. Siiski ei ole traditsiooniline tendents nimesüsteemist kadunud ning leiame vastavaid arenguid ka tänapäeva (suulises) kasutuses.

Kui läbitöötatud piirkondlik nimematerjal uurijatele kättesaadavaks saab, avanevad uued võimalused, näiteks selle teiste paikkondade omaga võrdlemiseks ja seejärel laiimate järelduste ja üldistuste tegemiseks. Kindlasti muudab etümoloogetiliste andmete olemasolu täielikumaks ja tõhusamaks ka nimeandjate ja nimekasutajate aspektist lähtuvad populaarsust koguvad uurimissuunad, olgu valitud meetod siis kas sotsiolingvistika-, psühholingvistika-, retoorika- või muusse valdkonda kuuluv. Tavapärase diakroonilise onomastika täiendamine sotsiolingvistiliste, psühholingvistiliste ja kognitiivsete vaatenurkadega annab meile laiema pildi sellest, kuidas ja mis oludes on nimed kujunenud, mis olukorras mis nimesid on kasutatud jne.

Nimede ajaloo tundmine ja samavõrd ka ajalooliste nimede läbitöötamine ja talletamine on olulised veel mitmel põhjusel. Sotsioononastiline lähenemine liigitab need nimed, mida veel küll mäletatakse, kuid mis tegelikult kasutusel enam ei ole või mille referent on hävinud, kadunud nimedeks (vt nt Ainiala 1997; Alas 2012). Sünkroonse lähenemise korral võib see paika pidada, kuid leian siiski, et kui aktiivsest kasutusest kadunud nimed on kas inimeste mälus või ka ainult arhiivides talletatud, on neil võimalus tulevikus jälle ellu ärgata. Nimelt on nende alusel võimalik moodustada uusi võrsnimesid, mille suur pluss on, et nad on kohaliku ajaloo seotud, pärimuslikud või muul moel põhjendatud nimed. Sellised taaselustatud nimed täidaksid mitut kiiduväärt eesmärki: esiteks saaks

nende abil kergesti lahendada uutele referentidele nimeleidmise mure, samuti hoiaksid need elus meie kultuuripärandit ega laseks ajalooa nimedel hävida. Nagu sissejuhatuses juba mainitud, ongi kohaliku nimevara nn taaskasutus olnud käesoleva töö alustamise algseks ajendiks. Teine asjaolu, millesse toponüümide diakrooniline uurimine panustab, on parem arusaam ka muudest nimesfääridest (*Meresmaa ~ Määrasmäe* näide).

Põliste kohanimede etümologiseerimine on keerukas ülesanne, jättes uurija piisavate kirjalike tõendite puudumise tõttu sageli ummikseisu. Siis ei jää üle muud, kui esitada tõenäolisena tunduvad lähtevariandid, jättes otsad siiski lahtiseks. Mida hilisem on nimi, seda läbipaistvam ta on, seetõttu on ka järjest väiksem nende nimede hulk, mille päritolu jääb selgusetuks. Kui toponüümi keeleline kuju on keekekasutaja jaoks läbipaistmatu, võib põhjus olla selles, et tegu on väga vana nimega, mis on kas tugevalt lühenenud või teinud läbi mõne muu eriarengu, või on selle lähtekohaks olnud apellatiiv(id) üldkeelest kadunud. Seetõttu on ka teadmine, et nimi on raskesti etümologiseeritav, omal moel väärtuslik. Ja isegi kui apellatiivne vaste õnnestuks leida, võib paika pidada Marja Kallasmaa (1995: 766) lause: „Võiks arvata, et nime areng pole muud kui järjestikuste rahvaetümoloogiate rida.“ Ajaloo nappide allikate tõttu ei ole võimalik kõigi kohanimede arengut ajas piisaval määral jälgida. Kui aga juhtub, et uurija kätte satub veel läbitöötamata allikaid ning tekib uusi teadmisi või seoseid keele ja nime arengus, võivad mõned senipakutud etümoloogiad ja nimeseletused saada täiendatud, parandatud või täiesti ringi tehtud.

Lisaks kohanimede diakroonilisele uurimisele keskendus väitekiri nimesiirde küsimusele. Nimesiiret on töös käsitatud uudsel viisil ning traditsioonilist siirdnimemõistet on laiendatud. Töös klassifitseeriti siirdnimede alaliigid, milleks on *rändesiirdnimi* (ühest paigast teise siirduja loodud kohanimi või temale antud lisanime kaudu tekkinud kohanimi) ja *võrdlev siirdnimi* (kohale mingi teise teadaoleva koha nime järgi ehk sellega võrdlemise alusel pandud nimi). Ühtlasi selgitati siirdnimede suhet võrsnimedega ja metonüümsete nimedega. Töös esitati sekundaarnimede klassifikatsioon, mille järgi jagunevad sekundaarnimed siirdnimedeks, võrsnimedeks ja metonüümseteks nimedeks. See on Saare (2008: 44) esitatud jaotuse täiendus, lisatud on metonüümised nimed. Doktoritöö tõi esile, et kuigi mõnel pool liigitatakse kõiki pärisnime ülekande teel tekkinud nimesid siirdnimedeks, on Eestis olnud teine tava. Teistsugust lähenemist toetab ka asjaolu, et eesti kohanimed ei jää ülekandumisel samakujuliseks. Struktuurilt kattuvaid metonüümseid nimesid esineb eesti keeles väga harva, sest nime ülekanne on aluskäände muutumise tõttu markeeritud. Seekõrval leidis tunnustust nimeloome võrsnimede ja nimekobarate kaudu, ühtlasi osutati, et vastavat meetodit toetab ka kohanimeseadus.

Rändesiirdnimede erandjuhmana toodi välja etnonüümist lähtunud kohanimed, mille puhul on rakendunud järgmine mudel: (*toponüüm* >) *etnonüüm* > *lisanimi* > *toponüüm*. Esile toodi ka teisi juhtumeid, kus kohanime siirdumisel on võinud rolli mängida apellatiivne vaheaste.

Kesk-Harjumaa kohanimistus tuvastatud siirdnimedest olid enamik võrdlevad siirdnimed, neist pooled olid pandud mõne tuntud koha nime alusel, ülejäänud

olid pärit kas piiblist või esindasid rahvusromantilist nimelaadi. Kohanimekartoteegi andmete põhjal sai järeldada, et piiblinimed leidsid kasutust pigem rahvakeeles ja esinesid enamasti ebapärisivate mikrotoponüümidenä.

Siirdnimede ühe alarühmana analüüsi töös pühendusnimesid. Pühendusnimesid on tugevasti seotud sotsiaalsete ja kognitiivsete faktoritega, mida tuleb toponüümiliste printsiipide jälgimisel kindlasti arvesse võtta. Analüüsitud Kesk-Harjumaa pühendusnimedest pooled olid majandinimesid, ülejäänud olid valdavalt rahvusromantilised pühendused ning kolm nime peegeldasid tsariaega.

Majandinimesid moodustasid omaette väga iseloomuliku ideoloogilise nimerühma. Neist kahe kolmandiku lähtekohaks olid Nõukogude Liidu poliitika ja ideoloogia seisukohalt oluliste isikute nimesid, ühe kolmandiku lähtekohaks aga rahvuluse ja rahvuspärandi seisukohalt olulised nimesid. See sisuline vastuolu on seletatav tolaeegse poliitikaga aktsepteerida rahvuskultuuri teatud määral, näidates nõnda sotsialistlikku rahvuspoliitikat positiivsest küljest. Ilmnes ka, et majandinimesid iseloomustas sageli struktuurivõõras konstruktsioon, mis rahvakeeles suupärasemaks muganes, tekitades mitmeid rööpvorme. Ideoloogilise suunitlusega võõrapärased majandinimesid eesti kohanimetraditsiooni ei sobitunud. Tänapäeva kohanimistus majandinimesid enam ei esine, need kadusid koos majandite endi kadumisega, võrsnimesidena sügavamalt jälge jätmata.

Uurimusest tuli selgesti välja, kuidas ajastute muutuvad olud võivad nimele ja toponüümiat muuta ning tavapäraselt aegade jooksul väljakujunenud radadelt teisale suunata. Sellele vaatamata on suur osa Kesk-Harjumaa kohanimedest suutnud püsida juba vähemalt tuhatkond aastat.

KIHELKONDADE LÜHENDID

Hag	Hageri
HJn	Harju-Jaani
HMd	Harju-Madise
Jür	Jüri
Kos	Kose
Kuu	Kuusalu

KASUTATUD ALLIKAD

- Adamson, Üvi 2018. *Kuusalu valla hüdrograafiliste nimede analüüs*. Kandidaatin tutkielma. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Käsikiri.
- Ainiala, Terhi 1997. *Muutuva paikannimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ainiala, Terhi 2016. Names in Society. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 371–381.
- Ainiala, Terhi; Pitkänen, Ritva Liisa 2002. Onomastic Research in Finland. – *History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages*. Toim. István Nyirkos. (Onomastica Uralica 2). Debrecen-Helsinki: Hungarian Scientific Research Fund, 90–102.
- Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna; Sjöblom, Paula 2012. *Names in Focus: An Introduction to Finnish Onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society.
DOI: <https://doi.org/10.21435/sflin.17>.
- Ainiala, Terhi; Saarikivi, Janne (toim.) 2017. *Personal name systems in Finnic and beyond*. (Uralica Helsingiensia 12.) Helsinki: Finno-Ugrian Society, 13–31.
- Ainiala, Terhi; Östman Jan-Ola (toim.) 2018. *Socio-onomastics. The pragmatics of names*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Alas, Marit 2008. *Kohanimedede muutumine Põide vallas Saaremaal*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Tallinn. Käsikiri.
- Alas, Marit 2012. Põide valla kohanimedede muutumine. – *Keel ja Kirjandus* 5, 360–372.
- Alas, Marit 2015. An overview of the place name systems of two coastal areas in Estonia. – *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming“ Conventional / Unconventional in Onomastics*. Cluj–Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 415–427.
- Alderman, Derek H. 2008. Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes. – *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Toim. Brian Graham, Peter Howard. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 195–213.
- Alpatov, Vladislav 2010. Place-Names with Christian Associations. – *Journal of the English Place-Name Society* 42, 5–30.
- Ameerikas, Koidula 2004. *Vaela ja Saire küla ajaloost*. Koduloouurimus. Käsikiri.
- Ameerikas, Koidula 2006. *Sausti mõisa piirkonna talude ajaloost*. Koduloouurimus. Käsikiri.
- Ameerikas, Koidula 2008. *Mina ja minu lähedased*. Kiili: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ameerikas, Koidula 2016. Kiili valla kohanimedest. – *Eesti Kodu-uurimise Selts. Eesti Muinsuskaitse Selts. Eesti Genealoogia Selts. Aastaraamat 2015*. Tallinn, 30–34.
- Anderson, John M. 2007. *The Grammar of Names*. New York: Oxford University Press.
- Arold, Ivar 2005. *Eesti maastikud*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Asustustüksuste nimistu – <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/1150/2201/9004/Lisa1.pdf> (21.03.2019)
- Azaryahu, Maoz 1996. The Power of Commemorative Street Names. – *Society and Space* 14 (3), 311–330.
- Azaryahu, Maoz 2011. The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming. – *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 10 (1), 28–33.
- Bahlow, Hans 1994. *Deutsches Namenlexikon*. [Frankfurt (Main)]: Suhrkamp.
- Balode, Laimute; Bušs, Ojārs 2007. Some semantic and sociolinguistic aspects of Latvian urbanonymy in the 20th century. – *Onoma* 42, 7–38.

- Bfl = *Est- und Livländische Brieflade*. I Th. Dänische und Ordenszeit. Bd. 1, Eine Sammlung von Urkunden zur Adelsund Gütergeschichte Est- und Livlands, in Uebersetzungen und Auszügen, 1856; Bd. 2, Register zum ersten Bande, 1857. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge und Robert von Toll. Reval: Kluge und Ströhm. II Th. Schwedische und polnische Zeit. Bd. 1, Die Jahre 1561 bis 1650: eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands in Uebersetzungen und Auszügen, 1861. Hrsg. von Christian Eduard Pabst und Robert von Toll. Reval: Kluge und Ströhm.
- BHO = *Baltisches historisches Ortslexikon*. I, Estland (einschließlich Nordlivland), 1985. Begonnen von Hans Feldmann. Hrsg. von Heinz von zur Mühlen. (= Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 8, I. Hrsg. im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission von Paul Kaegbein und Gert von Pistohlkors.) Köln–Wien: Böhlau Verlag.
- Blokland, Rogier 2009. *The Russian Loanwords in Literary Estonian*. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Brink, Stefan 2016. Transferred Names and Analogy in Name-formation. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 158–166.
- Burenhult, Niclas; Levinson, Steven C. 2008. Language and landscape: a cross-linguistic perspective. – *Language Sciences*, 30 (2), 135–150.
- Coates, Richard 2019. The meaning of names: A defence of The Pragmatic Theory of Properhood (TPTP) addressed to Van Langendonck, Anderson, Colman and McClure. – *Onoma* 52, 7–26.
- Coleman, Nancy, L.; Veka, Olav 2010. *A Handbook of Scandinavian Names*. The University of Wisconsin Press.
- Dalberg, Vibeke 2008. Possible influence of patterns in some Danish place-names. – *Name and Place. Ten Essays on the Dynamics of Place-names*. Copenhagen: Department of Scandinavian Research Name Research Section, University of Copenhagen, 13–19. <https://nors.ku.dk/publikationer/webpublikationer/nameandplace/nameandplace000fullvolume.pdf> (28.04.2019).
- David, Jaroslav 2011. Commemorative Place Names – Their Specificity and Problems. – *Names* 59 (4), 214–228.
- Eesti mõisaportaal* – <http://www.mois.ee/> (05.03.2019)
- Eisen, Matthias Johann 1920. *Daani hindamise raamat. Liber census Daniae*. Tallinn: Warrak.
- EKNR 2016 = Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; FASTER, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas. 2016. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKNR 2018 = Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; FASTER, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2018. *Eesti kohanimeraamat*. – <http://www.eki.ee/dict/eknr> (05.03.2019).
- EKS 2019 = *Eesti keele sõnaraamat 2019*. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Udo Uibo, Tiia Valdre, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb 2019. <https://sonaveeb.ee> (27.07.2019).
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut, Tallinn 1994–.
- Evemalm, Sofia 2018a. Murders, Drownings, and other Deaths: The Cultural Norms of Explaining Anthro-Toponyms. – *Onomastica Uralica* 12, 163–172.

- Evemalm, Sofia 2018b. *Theory and practice in the coining and transmission of place-names: A study of the Norse and Gaelic anthroponyms of Lewis*. Doktoritöö. Glasgow Ülikool. – <http://theses.gla.ac.uk/8751/>.
- Faster, Mariko 2005. *Võru- ja Setumaa kohanimede determinandid*. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, eesti keele ajaloo ja murrete õppetool. – <https://dspace.ut.ee/handle/10062/727> (26.04.2019).
- Frog, Saarikivi, Janne 2015. De situ linguarum fennicarum aetatis ferreae, Pars I. – *RMN Newsletter* 9, 64–115.
- Gammeltoft, Peder 2007. Scandinavian naming-systems in the Hebrides: a way of understanding how the Scandinavians were in contact with Gaels and Picts? – *West over Sea. Studies in Scandinavian Sea-Borne Expansion 136 and Settlement Before 1300*. Toim. Beverly Ballin Smith, Simon Tylor, Gareth Williams. (= The Northern World 31.) Leiden, 479–496.
- Gardiner, Mark F. 2012. Oral tradition, landscape and the social life of place-names. – *Sense of Place in Anglo-Saxon England*. Toim. R. L. C. Jones, S. Semple. Donington: Shaun Tyas, 16–30.
- Golomidova, Marina 2017. Naming city objects in Russia: from ideological concepts of Soviet time to new nominative practice. – *Name and Naming. Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics „Name and Naming“: Sacred and Profane in Onomastics. Baia Mare, September 5–7, 2017*. Toim. Oliviu Felecan. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 635–645.
- Grünthal, Riho 1997. *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. (Castrenianumin toimitteita 51.) Helsinki: Suomalais-ugrilainen laitos.
- Gustavson, Heino 1978. Täienduseks Naissaare toponüümikale. – *Keel ja Kirjandus* 12, 736–737.
- Helleland, Botolv 1996. Traditionen der Ortsnamengebung. – *Namenforschung. Name Studies. Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. An International Handbook of Onomastics. Manuel international d'onomastique*. II. Toim. Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger, Ladislav Zgusta. Berlin. New York: De Gruyter, 1386–1392.
- Helleland, Botolv 2012. Place names and identities. – *Names and Identities. Oslo Studies in Language* 4 (2). Toim. Botolv Helleland, Christian-Emil Ore, Solveig Wikstrøm. Oslo: University of Oslo, 95–116.
- Helleland, Botolv; Ore, Christian-Emil; Wikstrøm, Solveig (toim.) 2012. *Names and Identities. Oslo Studies in Language* 4 (2). Oslo: University of Oslo.
- Henno, Kairit 2000. *Eesti priinimed: Jaani kihelkond*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Hoffmann, István 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. väljaanne. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hoffmann, István 2008. The name as a historical source. – *Onomastica Uralica* 7, 75–85.
- Hoffmann, István; Rácz, Anita; Tóth, Valéria 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Buske Verlag.
- Hoffmann, István; Tóth, Valéria 2018. Theoretical Issues in Toponym Typology. – *Onomastica Uralica* 12, 7–29.
- Hough, Carole 2016a. Settlement Names. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 87–103.
- Hough, Carole (toim.) 2016b. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press.
- Hupel 1774–1782 = Hupel, August Wilhelm. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland*. I–III, 1774–1782. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.

- Israel, Elisabeth 2010. *Ruila mõisa talunimed*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Tallinn. Käsikiri.
- Joalaid, Marje 2006. Keelevahetus Novgorodimaa Äänise viiendikus. – *Mitmekeelistis ja keelevaihtus ödagumeresoomõ maiõ pääl. Mitmekeelsus ja keelevahetus läänemeresoome piirkonnas*. (Võro Instituudi toimõndusõq 18.) Võru: Võro Instituut, 97–115.
- Johansen, Paul 1932. 35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien-Wierlands (Harju-Virumaa) im 13. und 14. Jahrhundert. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1930*. Tartu, 1–46.
- Johansen, Paul 1933. *Die Estlandliste des Liber Census Daniae*. Kopenhagen–Reval.
- Kaljusaar, Ahto (koost.) 1990. *Harjumaa ja harjulased*. Tallinn: Perioodika.
- Kallasmaa, Marja 1995. Rahvaetümoloogia ja historismi printsiip onomastikas. – *Keel ja Kirjandus* 11, 763–766.
- Kallasmaa, Marja 1996. *Saaremaa kohanimed I*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kallasmaa, Marja 2000. *Saaremaa kohanimed II*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kallasmaa, Marja 2002a. Kohanimed kui keskkond nimekasutajale ja objekt nimeuurijale. – *Koht ja paik / Place and Location II*. Toim. Virve Sarapik, Kadri Tüür, Mari Laanemets. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 484–487.
- Kallasmaa, Marja 2002b. Name Studies in Estonia. – *History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages*. Toim. Istvan Nyirkos. (Onomastica Uralica 2.) Debrecen-Helsinki: Hungarian Scientific Research Fund, 47–80.
- Kallasmaa, Marja 2003. *Läänemurde loodus- ja viljelusnimed*. Toim. Eevi Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kallasmaa, Marja 2005a. Eesti kohanimede liigitamisest. – *Keel ja Kirjandus* 2, 136–140.
- Kallasmaa, Marja 2005b. Estonian Settlement Names. – *Onomastica Uralica* 3, 17–33.
- Kallasmaa, Marja 2008. Mitmetisus Eesti läänesaarte kohanimede seletamisel. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53 (2007), 38–47.
- Kallasmaa, Marja 2010. *Hiumaa kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kallasmaa, Marja 2011. Ununenud sõnad kohanimedes. – *Oma Keel* 1, 33–36.
- Kallasmaa, Marja 2012. The Estonian Place Names and Name System. – *Nominatio. Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche., V: XXII ICOSe kongress, Pisa, 28 august – 4. september 2005*. Toim. Arcamone, Maria Giovanna; Bremer, Donatella; De Camilli Davide; Porcelli, Bruno. Pisa: Editzioni ETS, 251–258.
- Kallasmaa, Marja 2016. Kohanimede uurimine ja „Eesti kohanimeraamat“. – *Oma Keel* 2, 100–108.
- Kallasmaa, Marja 2017. Nimi ja võim. Isiku ja kohanimede seostest. – *Õiguskeel* 2, 1–7. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/marja_kallasmaa_nimi_ja_voim_isiku_ja_kohanimede_seostest.pdf (25.07.2019).
- Kask, Arnold 1984. *Eesti murded ja kirjakeel*. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 16.) Tallinn: Valgus.
- Kask, Arnold 1990. *Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu*. 2. vihik. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Katona, Csilla 2018. Toponyms as Sources of Historical Phonology. – *Onomastica Uralica* 11, 99–104.
- Kepsu, Saulo 1981. *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet. Village Place Names in Northern Kymenlaakso*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kepsu, Saulo 2015. Esikristilliset henkilönnimet kylännimissä. – *Õdagumeresuumlaisi nimeq – Läänemeresoomlaste nimed*. (Võro Instituudi toimõndusõq 30.) Võru: Võro Instituut, 127–138.

- Kettunen, Lauri 1955. *Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen*. (= Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, 90, 1.) Helsinki.
- Kiili vald – <https://www.kiilivald.ee/> (07.08.2019).
- Kikkas, Reelika 1996. *Rõuge kihelkonna Krabi valla kohanimed*. Diplomitöö. Tallinna Pedagoogiline Ülikool. Käsikiri.
- Kink, Hella (koost.) 2004. *Loodusmälestised 12. Harjumaa, Raplamaa – ümber Mahtra soostiku. Kose, Kõue, Kohila, Kaiu, Juuru*. Toim. A. Müidel, A. Raukas. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Kink, Hella (koost.) 2011. *Loodusmälestised 22. Harjumaa-Raplamaa. Kohila karsti-valdkond. Kose, Kohila*. Toim. A. Raukas. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Kivi, Aleksander 1972. *Tallinna tänavad*. Tallinn: Valgus.
- Kiviniemi, Eero 1971. *Suomen partisippiinimistöä. Ensimmäisen partisiihin sisältävät henkilön- ja paikannimet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kiviniemi, Eero 1975. *Paikannimien rakennetyypeistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kiviniemi, Eero 1977. *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kiviniemi, Eero; Pitkänen, Ritva Liisa; Zilliacus, Kurt 1974. *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen*. (Castrenianumin toimitteita 8.) Helsinki.
- Klaas, Heino 1974. *Kose. – Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974. Artiklite kogumik*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 269–277.
- Kohanimeseadus* – <https://www.riigiteataja.ee/akt/733937> (17.05.2019).
- Koopman, Adrian 2012. The Post-Colonial Identity of Durban. – *Names and Identities. Oslo Studies in Language* 4 (2). Toim. Botolv Helleland, Christian-Emil Ore, Solveig Wikstrøm. Oslo: University of Oslo, 134–159.
- Koopman, Adrian 2016. Ethnonyms. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 251–261.
- Kopach, Aleh 2018. The Sigmatics of Place-Naming. – *Onomastica Uralica* 11, 87–98.
- Kose vald* – <https://www.kosevald.ee/> (07.08.2019).
- Kostõlev 2019 = Костылев, Юрий Сергеевич 2019. Советская топонимия архипелага Северная Земля как зеркало идеологической борьбы. – *Вопросы ономастики* 16 (1), 160–172.
- Kruse, Arne 2007. Fashion, Limitation and Nostalgia: Scandinavian Place-Names Abroad. – *Images and Imaginations: Perspectives on Britain and Scandinavia*. Toim. Arne Kruse, Peter Graves. Edinburgh: Lockharton Press, 9–39.
- KTO = *KTO – Kielitieteen ontologia* – <https://finto.fi/kto/en/> (27.04.2019).
- Kõressaar, Viktor 2003. Muistse *Ocrielae* kihelkonna eestikeelsest nimest. – *Keel ja Kirjandus* 2, 131–132.
- Laansalu, Tiina 2011. Asustusnimed Kiili vallas. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 56 (2010), 109–126.
- Laansalu, Tiina 2012. Specific developments in Kiili place names. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3 (1), 173–187.
- Laansalu, Tiina 2014. Kohanimede eriarengutest Kose kihelkonna asustusnimede põhjal. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59 (2013), 127–138.
- Laansalu, Tiina 2015. Kose kihelkonna põliste asustusnimede vanus ja päritolu. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60 (2014), 101–126.

- Laansalu, Tiina 2016. Dry Rivers and Secret Rivers as Mappers of Karst Phenomena. – *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25-29 August 2014*. Toim. Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow, 239–243.
- Laansalu, Tiina 2018. Nimesiire ja selle käsitus Eesti toponomastikas. – *Keel ja Kirjandus* 10, 747–763.
- Laansalu, Tiina 2019. Transferred Place Names in Central Harjumaa. – *Linguistica Uralica* 2, 109–125.
- Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Kallasmaa, Marja 2014. Saksa juurtega asulanimed Eestis. – *Keel ja Kirjandus* 2, 125–133.
- Lawson, Edwin D. 2016. Personal Naming Systems. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 169–198.
- Lehikoinen, Laila 1988. *Kirvun talonnimet: karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehikoinen, Laila 2005. Finnish house names and their connection with surnames. – *Onomastica Uralica* 3. Settlement Names in the Uralian Languages. Toim. Sándor Maticsák. Debrecen–Helsinki, 7–15.
- Leino, Unni 2018. Overlap in present-day Finnish place names, given names, and surnames. – *Onomastica Uralica* 12, 137–148.
- Ligi, Herbert 1974. Agraarajaloost 13.–17. sajandil. – *Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974. Artiklite kogumik*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 216–222.
- LKOT = *List of Key Onomastic Terms* – <https://icosweb.net/drupal/sites/default/files/ICOS-Terms-en.pdf> (27.04.2019).
- Lõugas, Vello; Selirand, Jüri 1989. *Arheoloogiga Eestimaa teedel*. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Valgus.
- Margus, A. 1937. Ameerika ja Saksa mõjusid Eesti talunimedes. – *Välis-Eesti* 1 (9. aastakäik), 11–12.
- Martínek, Jiří 2018. Politicians on the maps of Central and Eastern Europe. – *Onomastica Uralica* 14, 111–120.
- Mill, John Stuart 1906. *A system of logic: ratiocinative and inductive*. New impression. London: Longmans, Green & co.
- Murray, John 2000. *Politics and Place-Names. Changing Names in the Late Soviet Period*. Abingdon: Taylor & Francis.
- Must, Mari 1965. *Keskmurde tekstid*. (Eesti murded II.) Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Must, Mari 1974. Põhja-Harjumaa keelest. – *Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974. Artiklite kogumik*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 269–277.
- Must, Mari; Univere, Aili 2002. *Põhjaeesti keskmurre. Häälikulisi ja morfoloogilisi peajooni*. (Eesti Keele Instituudi toimetised, 10.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, Julius 1929. *Eestipäraseid isikunimesid*. Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.
- Neethling, Bertie 2016. Street Names. A Changing Urban Landscape. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 144–157.
- Nerman, Robert; Lõhmus, Leho 2013. *Tallinna asumid ja ametlikud kohanimed*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

- Neve, Airi 2008. Eesti Stalini-aegsed kolhoosinimed – ideoloogilised konstruktid. – *Nimetamise strateegiatest Eesti kultuuris*. Toim. Ülle Pärli, Eva Lepik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 108–124.
- Nicolaisen, Wilhelm F. H. 1996. Language contacts and onomastics. – *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Toim. Hans Goebel, Peter H. Nelde, Zdeněk Starý, Wolfgang Wölck. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 549–554.
- Nissilä, Viljo 1939. *Vuoksen paikannimistö* I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Norris, Darrell A. 1999. Unreal Estate: Words, Names and Allusions in Suburban Home Advertising. – *Names* 47 (4), 365–380.
- Nyström, Staffan 2016. Names and meaning. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 39–51.
- OT = *Onomastika termineid* – <http://www.eki.ee/nimeselts/nimeterm.htm/> (27.04.2019).
- Pablé, Adrian 1999. I nomi di luogo fra sociologia e sociolinguistica: socio-toponomastica urbana a Bellinzona. – *Rivista Italiana di Onomastica* V (1), 79–106.
- Pae, Taavi 2012. Võrdnimed Eestis. – *Pärimus inimese ja maastiku dialoogis. VII folkloristide talvekonverents 2. ja 3. veebruaril 2012 Rogosi mõisas*. Ettekannete teesid. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 35–37.
- Pae, Taavi; Rimmel, Mari-Ann 2006. Eesti etnonüümid, võrdnimed ja piirkonnanimed. – *Keel ja Kirjandus* 3, 177–190.
- Pajusalu, Karl; Hennoste, Tiit; Niit, Ellen; Päll, Peeter; Viikberg, Jüri 2018. *Eesti murded ja kohanimed*. Toim. Tiit Hennoste. 3., kohendatud ja täiendatud trükk. Tartu. – http://www.emakeeleselts.ee/digiraamatud/Eesti-murded-ja-kohanimed_kolmas-trykk_2018.pdf (28.04.2019).
- Pall, Valdek 1968. Eesti kohanimede struktuurist. – *Keel ja Kirjandus* 3, 147–158.
- Pall, Valdek 1969. *Põhja-Tartumaa kohanimed* I. Tallinn: Valgus.
- Pall, Valdek 1976. Asustusajaloo ja toponüümika seostest. – *Keel, mida me uurime*. Koost. Mart Mäger. Tallinn: Valgus, 96–101.
- Pall, Valdek 1977. *Põhja-Tartumaa kohanimed* II. Tallinn: Valgus.
- Pall, Valdek 1997. *L'em 't'n'e*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Palli, Heldur 1959. Eesti isikunimedest Harju- ja Järvamaal XVI sajandil. – *Keel ja Kirjandus* 10, 595–608.
- Paucker, Carl Julius Albert 1853. *Der Güterbesitz in Ehstland zur Zeit des Dänenherrschaft nach Jacob Langebek's, Peter Friedrich Suhm's und Georg Magnus Knüpfers topographischen Bemerkungen zum „Liber census Daniae“ mit einigen Zusätzen*. Reval.
- Pedersen, Aud-Kristi 2018. The transmission of toponyms in language shift societies. – *Socio-onomastics. The pragmatics of names*. Toim. Terhi Ainiala, Jan-Ola Östman. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Peterson, Charles B. 1977. The Nature of Soviet Place-names. – *Names* 25 (1), 15–24.
- Petrulevich, Alexandra 2014. Place-name loan and place-name adaptation: two sides of the same coin? Some terminological considerations from an ongoing thesis project. – *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrès Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. Toim. J. Tort i Donada, M. Montagut i Montagut. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 74–80.
- Piibel 1997 = *Piibel. Vana ja uus testament, 1997*. – <http://piibel.net/> (26.01.2018).

- Pitkänen, Ritva Liisa 1985. *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 418. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Praust, Valdo (koost.) 2019. *Eesti mõisad*. Tallinn: Regio.
- Puzey, Guy; Kostanski, Laura (toim.) 2016. *Names and Naming. People, Places, Perceptions and Power*. Bristol: Multilingual Matters.
- Pöldmäe, Julius 1983. Saladuskate *Ocrielae* ümber. – *Keel ja Kirjandus* 9, 505–506.
- Pöldmäe, Julius 1990. Maa vajab peremeest. – *Harjumaa ja harjulased*. Koost. Ahto Kaljusaar. Tallinn: Perioodika, 60–67.
- Pöldmäe, Julius 1991. *Jüri kihelkond: minevik ja tänapäev*. Tallinn: Faatum.
- Päll, Peeter 1999. Muukeelsed kohanimed Eestis. – *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvahemused, -rühmad ja -killud*. Toim. Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 340–347.
- Päll, Peeter 2009. Historical Multilingualism of Street Names in Estonia. – *Names in Multilingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact, CD-ROM: Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17-22. York University, Toronto, Canada*. Toim. Wolfgang Ahrens, Sheila Embleton, André Lapiere. Toronto, Canada: York University, 790–794.
- Päll, Peeter 2010. Eesti tänavanimede kujunemisest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 55 (2009), 161–175.
- Päll, Peeter 2018. Eesti kohanimed. – Karl Pajusalu, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg. *Eesti murded ja kohanimed*. Toim. Tiit Hennoste. 3., kohendatud ja täiendatud trükk. Tartu. – http://www.emakeeleselts.ee/digiraamatud/Eesti-murded-ja-kohanimed_kolmas-trykk_2018.pdf (28.04.2019).
- Pärli, Ülle; Lepik, Eva (toim.) 2008. *Nimetamise strateegiatest eesti kultuuris*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rajandi, Edgar 1966. *Raamat nimedest*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Raunamaa, Jaakko 2017. Finnish medieval village names based on anthroponyms in the Castle Province of Raseborg. – *Personal name systems in Finnic and beyond*. Toim. Terhi Ainiala, Janne Saarikivi. (Uralica Helsinkiensia 12.) Helsinki: Finno-Ugrian Society, 33–82.
- Raunamaa, Jaakko 2018. Pre-Christian Finnic anthroponyms in Finnish village names. – *Onomastica Uralica* 12, 121–135.
- Rausová, Jana 2017. Socioonomastika – lze ji vymezit jako samostatnou disciplínu? – *Onomastica* 61/1, 281–293.
- Rácz, Anita 2015. Profession names in old Hungarian settlement names. – *Nyelvtudományi Közlemények* 111, 117–131. DOI: 10.15776/NyK.2015.111.5.
- Rácz, Anita; Tóth, Valéria 2019. Settlement Names Derived from Ethnonyms as Historical Evidence: the Case of Medieval Hungary. – *Voprosy onomastiki* 16 (1), 104–120.
- Reszegi, Katalin 2012. Cognitive approach to hungarian toponymy. – *Onoma* 47, 367–379.
- Reszegi, Katalin 2017. Pszicholingvisztika, neurolingvisztika és névkutatás. – *Névtani Értesítő* 39, 13–32.
- Rev 1725/26 = *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon* I–II. Harjumaa. Allikapublikatsioon. 1988. Tallinn.
- Rintala, Päivi 2008. *Ihalasta Ihaviljankorpeen. Iha-vartalo Suomen henkilön ja paikan nimissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Ristikivi, Karl 1955. Pilk kaardile. – *Meie maa. Eesti sõnas ja pildis I. Põhja-Eesti*. Toim. Bernard Kangro, Valev Uibopuu. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 87–91. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:276091/250396/page/1/> (06.08.2018).
- Roots, Kaia; Russak, Ülo 2012. *Kose vald 20. Sündmused, faktid, mälestused*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Rose-Redwood, Reuben; Alderman, Derek; Azaryahu, Maoz 2010. Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. – *Progress in Human Geography* 34 (4), 453–470.
- Saar, Evar 2000. Lajast ilmast lainatuq võrdlõvaq kotussõnimeq Võrumaal. – *Õdagumeresoomõ piirisüämeq. Keskused läänemeresoome piiridel*. (Võro Instituudi toimõndusõq 10.) Võru: Võro Instituut, 163–170.
- Saar, Evar 2007. Võrumaa erinevatest nimesüsteemidest. – *Õdagumeresoomõ kodo. Läänemeresoome kodu*. (Võro Instituudi toimõndusõq 20.) Võru: Võro Instituut, 87–106.
- Saar, Evar 2008. *Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem*. (Dissertationes philologiae estonicae. Universitatis Tartuensia 22.) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Saar, Evar 2017. Forenames in 16th and 17th century southeastern Estonia. – *Personal name systems in Finnic and beyond*. Toim. Terhi Ainiala, Janne Saarikivi. (Uralica Helsingiensia 12.) Helsinki: Finno-Ugrian Society, 241–286.
- Saareste, Andrus 1955. Harju- ja Järvamaa keel. – *Meie maa. Eesti sõnas ja pildis I. Põhja-Eesti*. Toim. Bernard Kangro, Valev Uibopuu. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 109–110. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:276091/250396/page/1/> (06.08.2018).
- Saareste, Andrus 1958. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat I*. Stockholm: Vaba Eesti.
- Saarikivi, Janne. 2006. *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian Substrate in Northern Russian Dialects*. Tartu: Tartu University Press.
- Saarikivi, Janne 2007. On the Uralic Substrate Toponymy of Arkhangelsk Region: Problems of Research Methodology and Ethnohistorical Interpretation. – *Onomastica Uralica* 7, 45–109.
- Saarikivi, Janne 2017. The spread of Finnic pre-Christian anthroponyms in toponyms. – *Personal name systems in Finnic and beyond*. Toim. Terhi Ainiala, Janne Saarikivi. (Uralica Helsingiensia 12.) Helsinki: Finno-Ugrian Society, 13–31.
- Simm, Jaak 1973. *Võnnu kihelkonna asustuslane toponüümika*. Väitekirj filoloogia-kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tallinn. Käsikiri.
- Simm, Jaak 1974. Üht-teist kohanimedest. – *Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974*. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 278–286.
- Simm, Jaak 1978. Laennimed. – *Horisont* 2, 27.
- Sjöblom, Paula 2006. *Toiminimen toimenkuva: suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1064. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sjöblom, Paula 2011. A cognitive approach to the semantics of proper names. – *Onoma* 41, 63–82. Uppsala: International Council of Onomastic Sciences (ICOS).
- Sjöblom, Paula 2016. Commercial Names. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 453–464.
- Sjöblom, Paula; Hakala, Ulla 2018. Toponyms and place heritage as sources of place brand value. – *Onomastica Uralica* 10, 137–148.
- Smith, Grant W. 2018. The symbolic meanings of names. – *Onomastica Uralica* 11, 5–15.

- SPK 2007 = *Suomalainen Paikannimikirja* 2007. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 146. Helsinki: Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Stemshaug, Ola 2002. Place-names and dialectology. – *Onoma* 37, 219–247.
- Stewart, George R. 2012 [1954]. A Classification of Place Names. – *Names* 60 (1), 46–55.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964. *Die alten ostseefinnischen Personennamen im rahmen eines urfinnischen Namenssystems*. Hamburg: Leibniz-Verlag.
- Strandberg, Svante 2016. River names. – *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Toim. Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, 104–114.
- Superanskaja 2005 = Суперанская, А. В. 2005. *Словарь русских личных имён*. Москва: Эксмо.
- Šrámek, Rudolf 1973. Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der Toponomastik. – *Onoma* 18, 55–75.
- Šrámek, Rudolf 2007. *Beiträge zur allgemeinen Namentheorie*. Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft 16. Wien, Praesens Verlag.
- Štěpán, Pavel 2009. Oppositions in Toponymy. – *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008*. Toronto: York University, 915–920.
- Zilliacus, Kurt 1966. *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Tan, Peter K. W. 2017. Limits to styling: The case of adjustments in commemorative names. – *Language & Communication* 57, 29–36.
- Tent, Jan 2015. Approaches to Research in Toponymy. – *Names* 63 (2), 65–74.
- Tent, Jan; Blair, David 2011. Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames. – *Names* 59 (2), 67–89.
- Tiik, Leo 1976. Nimesid Saaremaalt XVI ja XVII sajandist. – *Keel ja Kirjandus* 7, 413–418.
- Tiik, Leo 1977. Isikunimede mugandid Saaremaal XVI ja XVII sajandil. – *Keel ja Kirjandus* 5, 284–288.
- Toporov, Vladimir 2008. Teoreetilise toponomastika valdkonnast. – *Nimetamise strateegiatest Eesti kultuuris*. Toim. Ülle Pärli, Eva Lepik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 274–289.
- Tóth, Valéria 2005. The Changes of the Hungarian Settlement Names. – *Onomastica Uralica* 3, 135–153.
- Troska, Gea 1987. *Eesti külad XIX sajandil. Ajaloolis-etnograafiline uurimus*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Troska, Gea 1995. *Talunimed läbi aegade*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- TT = *Tieteen termipankki* – <http://tieteentermipankki.fi> (26.07.2019).
- Tärk, Tiina 2009. *Kiili valla talunimed*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Käsikiri.
- Tärk, Tiina 2010. *Kiili valla asustusnimed*. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. – <https://dspace.ut.ee/handle/10062/15080> (26.04.2019).
- Udolph, Jürgen 2012. The Colonisation of England by Germanic Tribes on the Basis of Place-names. – *Language Contact and Development around the North Sea*. Toim. Merja Stenroos, Martti Mäkinen, Inge Særheim. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 23–51.

- Uustalu, Koidu 1972. *Lõuna-Eesti saksakeelne toponüümia (mõisanimed)*. Kandidaadi-väitekiri. Tartu Riiklik Ülikool. Käsikiri.
- Vaculík, David 2013. Parts of the city of Ostrava – the past and current state of urbanonymy. – *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space. Baia Mare, May 9–11, 2013*. Toim. Oliviu Felecan. Cluj–Napoca: Mega, Argonaut, 355–363.
- Vahtre, Sulev 1980. *Jüriöö*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vainu, Herbert 1990. Ajalooõrikud jutustavad. – *Harjumaa ja harjulased*. Koost. Ahto Kaljusaar. Tallinn: Perioodika, 7–16.
- Van Langendonck, Willy 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and monographs 168. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Van Langendonck, Willy 2014. Do Proper Names Have an Etymological Meaning? – *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. Toim. J. Tort i Donada, M. Montagut i Montagut. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 172–176.
- Vanguri, Star Medzerian (toim.) 2018. *Rhetorics of Names and Naming*. New York–London: Routledge.
- Vare, Silvi 2014. Lühendamise ja lühendsõnade fenomenist eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 5, 348–371.
- Varep, Endel 1974a. Asulastik. – *Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974. Artiklite kogumik*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 152–169.
- Varep, Endel 1974b. Maastik. – *Harju rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek 11.–14. juulini 1974. Artiklite kogumik*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 114–124.
- Vesiaid, Marit 2005. *Kohanimed Põide valla idaosas Saaremaal 1933. ning 2004. aastal*. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Käsikiri.
- Vuolteenaho, Jani; Ainiala, Terhi 2009. Planning and Revamping Urban Toponymy: Ideological Alterations in the Linguistic Landscaping of Vuosaari Suburb, Eastern Helsinki. – *Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming*. Toim. Lawrence D. Berg, Jani Vuolteenaho. Farnham: Ashgate, 227–251.
- Wieselgren, Per 1951. *Ortnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder. Ostharrien med Nargö*. Studien till en svensk ortnamnsatlas, utgivna av Jöran Sahlgren 7. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 22. Lund. ÕS 2018 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018*. Toim. Maire Raadik. EKSA: Tallinn.

Arhiivimaterjalid, kaardid, registrid

- 1890 = Venemaa topograafiline kaart 1 : 126 000, u 1890–1900.
- 1900 = Venemaa topograafiline kaart 1 : 42 000, u 1900–1921.
- 1935 = Eesti Vabariigi 1 : 50 000 topograafiline kaart (1935–1939).
- 2014 = Eesti põhikaart. Maa-amet. – <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis/> (05.01.2014).
- ADS = Eesti Maa-ameti aadressiandmete süsteemi infosüsteem – <https://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis/> (12.05.2019).
- EAA = Rahvusarhiiv. Eesti Ajalooarhiiv (EAA.fond.nimistu.säilik: kaader, L leht).
- ERA = Rahvusarhiiv. Eesti Riigiarhiiv (ERA.fond.nimistu.säilik: kaader, L leht).
- KN = Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimkartoteek.

- KNAB = Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas – <https://www.eki.ee/knab/knab/> (01.10.2019).
- KNR = Riiklik kohanimeregister – <http://xgis.maaamet.ee/knravalik/> (18.05.2019).
- Mellin 1796 = Ludwig August Mellin 1791–1798. Atlas von Lief- und Ehstland, oder von den beyden Gouvernemen-tern u. Herzogthümern Lief- und Ehstland und der Provinz Oesel. Riga–Leipzig.
- Schmidt 1844 = Generalcharte von Ehstland in 2 Blättern. Mit Unterstützung des Vereins der Merino Zucht zu Orrehhoff. Hrsg. von J. H. Schmidt. [Berlin?] 1844.
- Schmidt 1871 = Karte von Ehstland mit den Kreis-, Polizeidistricts- und Guts-Grenzen so wie den Plänen der Städte neu umgearbeitet und herausgegeben von Hofrath J. H. Schmidt. [1871, täiend. 1876.]

LISA 1. Kose kihelkonna kohanimed „Eesti kohanimeraamatus“

Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; Faster, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2018. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn. DOI: dx.doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-07004L.

Käesolev väljavõte koondab Tiina Laansalu koostatud Kose kihelkonna kohanimeartiklid „Eesti kohanimeraamatust“ (2018). Kohanimeraamatu veebiväljaandes on kokku 6216 nimeartiklit, mis on koostatud 16 eri autori poolt. Veebiväljaande aluseks on aastal 2016 paberil ilmunud „Eesti kohanimeraamat“, mis hõlmab 6211 kohanimeartiklit.

„Eesti kohanimeraamat“ on esimene põhjalik eestikeelne kokkuvõte kogu Eesti olulisemate kohanimedega kohta. Selles on omaette nimeartikli saanud kõik Eesti ametlike asustusi (2015. aasta lõpu seisuga), peale selle sisaldab teos artikleid ka mitteametlike asustusi ja loodusnimede kohta, samuti on kaasatud eesti keelesaarte ja eesti asustusega tihedalt seotud kohanimesid. Veebisõnastikus on võrreldes paberväljaandega uuendatud nimeobjektide halduskuuluvust – muudatused tingis 2017. aastal aset leidnud Eesti omavalitsuste haldusreform. Peale selle on veebiväljaandesse lisatud viis uut kohanimeartiklit ning mõnes artiklis on uuendatud ka sisu.

Kohanimeartikli moodustavad järgmised elemendid (kõik nimeartiklid ei sisalda tingimata kõiki loetletud elemente):

- märksõna (poolpaksus kirjas)
- nime hääldus (nurksulgudes ja kursiivis)
- kohakäänded (noolsulgudes)
- nime kohapealne hääldus, kirjakeelsed või rahvalikud variandid koos kohakäändetega
- kihelkonnalühend
- koha liik (alevik, järv, küla, linn vms) ja halduskuuluvus (maakond, vald)
- mõisakuuluvus 1918. aasta seisuga (sulgudes)
- vanemad, sh muukeelsed nimekujud koos dateeringuga
- kaardiviide
- koha kujunemise lühiiseloostus
- nime võimalik päritolu ja seletused
- koha teised nimed ja nende lühiiseloostus
- ametliku küla puhul sellega liidetud külad, võimaluse korral nende varasemad mainingud ja nimeseletused
- kohapärimus
- artikli koostaja nimetähed
- kasutatud allikad
- viipenimi, illustratsioon

Lähema selgituse kõigi elementide esitusviisi kohta leiab „Eesti kohanimeraamatust“ (2016, 2018).

Kose kihelkonna nimeartikleid on kohanimeraamatus 89, neist 87 on koostanud Tiina Laansalu (ülejäänud kaks on jөнenimed, mis kuuluvad peale Kose veel mõne teise kihelkonna alale; ka Laansalu koostatud 87 nimest kuulub kaks nime lisaks Kosele veel mõne teise kihelkonna nimistusse). 87 nimest 83 on asustusi nimed ja vaid neli loodusnimed.

Kui märksõnale järgneb ülanumber (nt **Alavere**¹), tähendab see, et nimel on kohanimeraamatus homonüüme.

Kuigi sinne väljavõtte põhineb 2018. aasta veebiväljaandel, erinevad need selle poolest, et veebisõnastik annab nimeartikli päise lõpus esitatud kaardiviite lingi kujul, käesolevas väljavõttes on see esitatud aga noolviitena nagu paberväljaandes. Vastavad kaardid on „Eesti kohanimeraamatu“ veebiväljaandes lihtsasti leitavad, samad kaardid leiab ka paberväljaandest. Lisaks on käesolevas väljavõttes lisatud iga nimeartikli lõppu otselink, mille kaudu avaneb veebiväljaande vastav kohanimeartikkel.

Nimeartiklites kasutatud allikate viited asuvad nimeloendi lõpus. Erinevalt kohanimeraamatust on eraldi loendina lisatud ka täpsed arhiiviallikate viited.

Ahisilla [*ahi_silla*] <-le>, koh varem ka *Ahe_silla* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1694 *Ahasil* (talu), 1726 *Ahisilla Herm* (talupoeg), 1782 *Ahhisill* (karjamõis), 1796 *Ahhisil* (karjamõis, kõrts ja küla). ⇒12C1 • Tõenäoliselt on küla saanud alguse hajatalust. Nime päritolu jääb hämaraks. Ühe variandina on *Ahi-* ja *Ahe-*nimesid seostatud võimaliku algkujuga **ahōi-* : **ah̄ti-* (< **aš̄ti-*). P. Ariste sõnul ulatub tüvi **aš̄ti-* läänemeresoome-volga ühisperioodi ja sellega tähistati algselt kusagil viibimist või teatud koha küllastamist, millest hiljem on arenenud ohverdamise mõiste (nt *ahikotus* ‘ohvripaik’). *Ahi-* ja *Ahe-*nimed kuuluvad enamasti just veekogudele või veekogudega seotud kohtadele ning sellele võiks viidata ka siinse nime järelosa *-silla*. *Ahisilla* nimega on seostatud ka Taani hindamisraamatus kirja pandud nime *Æhildelempæ* või siis *Hildelempæ*, hiljem pole seda aga külanimeks peetud, vaid on arvatud, et tegu on pigem isikunimega. Küla keskmest loodes on asunud Nõmme karjamõis (teateid 1555), mille järgi on nime saanud Nõmmemõisa küla (liideti *Ahisillaga* 1977). Vrd *Ahja*. – TL

Ariste 1937; EAA.1.2.C-IV-64; FASTER 2014; Hupel 1774–1782: III, 435; KN; Mellin; Paucker 1853: 47–48; Rev 1725/26 Ha: 317

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=ahisilla&F=M&C06=et>

Alansi [*alansi*] <-le>, koh ka *Alanse* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Harmi ms), 1241 *Atanasca*, 1417 *Adonis*, 1467 *Adanatze*, 1501 *Allanas* (küla), 1696 *Alans Kyla*, 1726 *Alans*, *Alandt*, 1796 *Alanzi*. ⇒12C2 • Põlisküla. 1417 ühendati nime *Adonis* kandvad mõis, küla ja veski Harmi mõisa valdustega. XVII saj lõpu kaardil on küla jagatud Lööra ja Harmi mõisa vahel. Ka adramaarevisjonis 1726 on osa küllest kirjas ühe, osa teise mõisa all. 1743 liideti Lööra Harmiga ning *Alansi* on sestpeale jälle dokumentides ühtne. L. Kettunen on esitanud nime võimaliku lähtekohana isikunime **Ata*, **Atoi?* + *ase*, osutades sealjuures, et nimevormis **Adanase* on kolmanda silbi täishäälik välja langenud ning tüved segunenud *Ala*-ks. Sel juhul on nimes sisalduv *n* ajalooline omastava käände lõpp. Sõna *ase* tekitab siiski küsimusi, kuna selle käänamisel lisandub silp *-me* ning asustusnimede aluskäändeks on tavapäraselt omastav. Veel on Kettunen võimalike vastetena välja pakkunud *alane* : *alase*, *-tse* ning **Atana(i)nen* : *Atana(i)sen*, *-tsen*. Nime teist poolt saab veel kõrvutada muistse isikunimega *Ase*, nõnda võib tegu olla kahest isikunimest lähtuva liitkohanimega. Vrd *Adavere*, *Alastvere*. – TL

Bfl: I, 119; BHO: 9; EAA.1.2.C-IV-66; EO: 244; Joh LCD: 322–323; KN; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 316, 318; Stoebke 1964: 16

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=alansi&F=M&C06=et>

Alavere¹ <-`verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas, mõis, sks *Allafer*, 1241 *Alaueræ*, 1467 *Allaver*, 1621 *Allofer*, 1726 *Allafer* (mõis). ⇒13A1 • Muistne asula. 1621 oli Alavere veel küla ning kuulus Palu mõisa (sks *Pallal*) juurde. A-ks 1663 toodi mõis Alavere külla. 1726 enam Alavere küla ei olnud, sealsed talupojad asustati tõenäoliselt ümber põhja pool üle jõe asuvasse Kaivere külla (1241 *Kaipiaveræ*, 1707 *Kaifer*, ↑Rooküla), viimane mõisastati omakorda XIX saj. Kohanimelõpule -*vere* eelneva nimeosa vasteks on ilmselt *ala* ‘allpoolne, alumine’, nii on arvanud ka L. Kettunen. 1977 liideti Alaverega Metsaküla, pärast sõjaaegne asula Alaverest lõunas. Vrd Alavere², Alavere³– TL

Bfl: II, 347; BHO: 10–11; EAA.1.2.C-IV-59; EO: 273; Joh LCD: 313–314; KNAB; Rev 1725/26 Ha: 325; Troska 1987: 104

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=alavere&F=M&C06=et>

Arava <-le> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Pikva ms), 1429 *Harowe* (küla), 1621 *Arraff* (karjamõis), 1726 *Arrawa Hans* (hajatalu peremees), 1871 *Arrawa*. ⇒13A1 • Kui oletada, et nime esialgne kuju oli *u*-line, võiks algseks lähtekohaks olla *haru*. Seda oletust toetab maastikupilt (küla lähistel hargneb Jägala jõgi mitmeks lisajõeks). Ka *a*-lise algkuju puhul vrd *ara* ‘haru’, samas saaks seda kõrvutada oletatava muistse isikunimega **Ara*. Nimelõpud -*ve* ja -*va* võivad olla lühenenud mitmest sõnast, neist tüüpilisemad on -*pea* ~ -*pää*, -*vahe*, -*õue*. Võimalik on ka sõna *oja* asendus *va*-liitega, nagu see on toimunud nt Jüri khk Harjuva talunimes. D.-E. Stoebke loendis esineb liivi muistne isikunimi *Arowe*, mida eristab siinse nime vanimast kirjapanekust vaid sõnaalgulise *h* puudumine. Pole võimatu, et isikunimel esines kunagi ka *h*-line variant (vrd *Hara*-nimed, nagu *Hara*, *Haravalt* jne), seega on liitvelise päritolu kõrval teine võimalus lähtuda ühest isikunimest. Nime kirjapanekud toetavad väidet, et sõnaalguline *h* kadus Põhja-Eesti murdeist XVII–XVIII saj paiku. 1977 liideti Aravaga Jõeääre ja ↑Tapi küla, esimene kuulub praegu osaliselt ka Pikva alla, teine Vetla küla piiresse. Vrd Arase. – TL

Bfl: II, 347; BHO: 23; EES: *haru*; Joh LCD: 548; Laansalu 2011: 121; Rev 1725/26 Ha: 325; Schmidt 1871; Stoebke 1964: 16, 161; Tärk 2010: 54

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=arava&F=M&C06=et>

Ardu [[˘]*ardu*, ka *ardu*] <`Ardu ~ -sse>, kirjak varem ka *Hardu* Kos – alevik Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), 1241 *Harco* (**Harto*), 1417 *Harde*, 1716 *Ardo*. ⇒13A2 • Põlisküla, al 2011 alevik. L. Kettunen pakub nime lähtekohaks isikunime **Harttoi*, P. Johansen aga võrdleb soome kohanimega *Hartola*. Nime vanemad kirjapanekud toetavad väidet, et sõnaalguline *h* kadus Põhja-Eesti murdeist XVII–XVIII saj paiku, siiski on *h*-algulisi kirjapanekuid esinenud ka hiljem (nt 1871 *Hardo*). – TL

Bfl: I, 119; BHO: 102–103; ENE-EE: I, 277–278; EO: 19; Joh LCD: 349; KN; Schmidt 1871

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=ardu&F=M&C06=et>

Habaja <-le ~ -sse> Kos – alevik Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Habbat*, 1417 *Appa* (küla), 1462 *Hapaie*, 1501 *Appay* (küla), 1633 *Abbiat* (küla), 1695 *Habbat* (mõis), 1732 *Habbaja*. ⇒12C2 • Habaja mõis eraldati Ojasoo mõisast 1646. 1920. a-test asundus, al 1977 küla, 2011 alevik. Habaja nime algusosa võib pärineda puunimetusest *haab*. Nimelõpu -*ja* lähtekoht võiks olla -*oja* või -*jõe*, kuid leitud nimekujud ei ulatu ajas piisavalt kaugele, et selles täit selgust saada. 1977 liideti Habajaga kunagisest poolmõisast alguse saanud Saumetsa küla. – TL

Bfl: I, 119, 243, 617; EAA kinnistud; ENE-EE: III, 271; KNAB

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=habaja&F=M&C06=et>

Harmi <`Harmi ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Neu-Harm*, 1241 *Hermae*, 1417 *Hof zu/ Harme* (mõis), 1782 *Harmi*. ⇒12C2 • Harmi ja Ojasoo praeguste külade alal XIII saj alguses asunud *Hermae* (suuruseks lausa 25 adramaad) hõlmas arvatavasti nelja küla: *Harme*, *Lope*, *Oiel* ja *Harmseleke*. Viimasesse rajati juba enne 1325. a mõis. On oletatud, et 1343 Jüriöö ülestõusu sündmuste käigus see hävitati, sest 1467 oli järel vaid tühi külaase. *Lope* hävis XVI saj. Harmi (Ojasoo) mõisast on esimesed kirjalikud andmed a-st 1417. 1646 jagunes mõis kaheks: Ojasoo mõisaks (sks *Alt-Harm*, varasemalt *Harm*), mille juurde kuulus ka *Ojala küla (sks *Oiel*), ja Harmi mõisaks (sks *Neu-Harm*; rts XVII saj lõpus *Lilla Harm*), mille juurde kuulus Harmi küla (sks *Harme*), viimane oli XVIII saj lõpuks kadunud. 1920. a-tel tekkis mõisa maale asundus, mis pärast 1930. a-id oli kirjas külana. P. Johansen võrdleb nime soome kohanimedega *Härmä* ja *Hermala* ning isikunimedega *Herman* ja *Herm*. L. Kettunen pakub võimaliku lähtekohana välja kirjeldavat isikunime, mida võiks võrrelda sõnaga *harm* : *harmi* ‘hall, hallikirju (loom)’, ka *harmaa* ‘hall’. Samuti on ta võrdluseks toonud sõnad *arm* (murdekeeles ka *harm*) ja (*meele*)*härm*, lisaks *harm* : *harma* (sm *härmä*) ‘härmatis’ või ‘ämblik’. *Harmi* nimi võib tuleneda ka germaani isikunime Herman(n) teisenditest *Härm(ä)* ja *Herm. a* ja ä vaheldumist on esinenud paljudes teisteski nimedes ja sõnades. Vrd Ojasoo. – TL Bfl: I, 119, 266; BHO: 104–105; EAA.1.2.C-IV-69; EMS: I (3), 432; EO: 128; Joh LCD: 358–359; Mägiste 1929: 25; Stoebe 1964: 161 <http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=harmi&F=M&C06=et>

Kanavere <`-verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1343 *Kannever*, 1462 *Kanaveer* (küla), 1696 *Kanafer* (küla), 1796 *Kannafer* (küla, kõrts), 1906 *Kanawere* (küla). ⇒12C2 • Põline küla. Jüriöö ülestõusu ajal peeti seal suur lahing, milles ülestõusnute eelvägi võitles Liivimaa ordu peajõududega, lahingus langes 1600 eestlast. Nimi tuleneb arvatavasti linnunimetusest *kana*, mis võis külanimeks saada isikunime kaudu (*vere*-lõpuliste nimede algusosa pärineb tihti isikunimest), sama oletab L. Kettunen. 1977 liideti Kanaverega osa ↑Kurena külast. Praeguse küla aladele jäävad ka kunagise Leva karjamõisa alad. Vrd Leva raba. – TL Bfl: I, 243; EAA.1.2.C-IV-66; EAA.3724.4.114, L 8; ENE-EE: IV, 287; EO: 293; Joh LCD: 242; Mellin <http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kanavere&F=M&C06=et>

Kantküla¹ [*`kan`_t`_küla*] <`külla ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Harmi ms), 1462 *Kantküll*, u 1900 *Канткюля*. ⇒13A2 • 1462 on küla kohta kirjutatud, et see on tühi. XVII saj lõpul on nimi säilinud lisanimena (*Kankiilla Madis*) ning 1726. a adramaarevisjonis võib Ojasoo (sks *Alt-Harm*) mõisast leida lausa neli *Kanti* lisanimega talupoega. Mellini kaardil 1796 on küla kohale märgitud vaid *Ziegeley* ‘telliselööv’. Külana kirjas u 1900. Nime lähtekohaks on arvatavasti *kand* : *kannu*, *kanna* ‘(millegi) tagaosa, känd’. Kantküla põhjatipus paiknevaid Punamäe talusid on varem nimetatud Tagametsa külaks. Vrd Kantküla², Kantküla³. – TL Bfl: I, 243; EAA.1.2.C-IV-69, L 1; KNAB; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 312 <http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kantk%C3%BCla&F=M&C06=et>

Karla¹ [*`karla*] <`Karla ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1241 *Karol*, 1448 *Karwele* (küla), 1527 *Karrull* (küla), 1696 *Karla* (küla). ⇒12C2 • Põlisküla, mille nime lähtekujuks pakub L. Kettunen *Karvo(i)la*, tuletise isikunimest **Karvoi* (‘karvane’), ning toob võrdluseks soome perekonnanime

Karvo(i)nen ja kohanimed *Karvola*, *Karvala*. 1977 liideti Karlaga osa ↑Kurena külast. Küla piirese lõunas jäävad kunagise Kirimäe kõrvalmõisa (sks *Kirrimeggi*) alad, mis jagati talumaaks XIX saj lõpus. Kohta on mainitud 1241 (*Kiriollaë mæc*). Vrd Karla². – TL

Bfl: I, 195, 931; EAA.1.2.C-IV-66; EO: 74; Joh LCD: 408, 430
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=karla&F=M&C06=et>

Kata [*kata*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Tuhala ms), 1241 *Katal*, 1413 *Kattel* (küla, mõisaase), 1726 *Kattas* (küla), *Kattaweski Tönno* (talupoeg), 1782 *Katta Külla*, 1796 *Katta* (küla, veski). ⇒12B2 • Põlisküla, mille maadel on Tuhala jõe valgalal Tuhala karstiaala (teise nimega Kata karstiaala), kus huviväärne on suurvee ajal üle ajav Nõiaaev. 1413 mainitud mõisaase on XVI saj-ks kadunud. 1447 on mainitud veskit (tänapäeval Kataveski talu). Nime lähtekoht ei ole selge, oletusena võib välja pakkuda lähtumise isikunimest (nii oletab ka L. Kettunen), vrd nt *Catu*. 1977 liideti Kataga osa ↑Võivere külast, samuti Kabeliküla. 1770. a-tel lasi Tuhala mõisa omanik krahv Karl Mellin Kata lähisteale kabeli ehitada (1796 *Karls Kapelle*, mille kõrval on ka kõrts). Kabeli kõrtsi ja kabeli enda järgi hakati ümbritsevat asulat hüüdma Kabelikülaks. – TL

Bfl: I, 112; EAA.1864.2.IV-1:531, L 510p; ENE-EE: IV, 386; EO: 75; EVK; Joh LCD: 414–415; KN; KNAB; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 309; Stoebke 1964: 35
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kata&F=M&C06=et>

Katsina <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), u 1900 *Гатсина* (küla), 1930 *Katsina* (küla). ⇒13A3 • Endine Rava saunaküla, 1977–1998 oli ametlikult Rava küla osa. Talude kruntimise aegu viidud saunad Rava külast Katsina külla. G. Troska järgi olid küla nimevariandid Gatsina, Saunaküla, Katsina linn ja Katsina. Nimi on siirik, mis põhineb Vene linna Gattšina nimel. ✕ *XIX saj keskpaiku rännanud rühm Triigi mõisa töölisi ja talupoegi Venemaale, lootes sealt vaba maad leida ja mõisniku ikke alt pääseda. Nad jõudnud Gattšinasse, kust nad tagasi saadetud, sest väljarändamise puhuks pidi olema luba ja määratud sihtkoht. Seejärel asutanud mõisnik nad külla, mille nimetanud Katsinaks.* (2010) – TL

EVK; KN; Laanet 2010: 7; Troska 1987: 99

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=katsina&F=M&C06=et>

Kirivalla [*kiri_valla*] <-`valda> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Habaja ms), 1241 *Kiriawold*, 1467 *Kirewalde* (küla ja mõisaase), 1665 *Kirriwalla* (küla). ⇒12C2 • Põlisküla. P. Johansen võrdleb nime soome kohanimega *Kirjavalva*. Varaseima kirjapaneku o-d selgitab asjaolu, et alamsaksakeelsed kirjutajad asendasid sageli nimeosa -*vald* rahvaetümoloogia teel sõnaga *wold* (sks *Wald* 'mets'). Germaani laen *vald* on läänemeresoome vanades isikunimedes ja kohanimedes olnud sage koostisosa. L. Kettuneni meelest lähtub nimeosa *Kirja*- sõnast *kiri* : *kirja*, mida teised uurijad on aga ebausutavaks pidanud. J. A. Lopmeri oli kindel, et nime algusosa on isikunimi *Kirja*, ja oletas, et ka kogu nimi võib isikunimi olla. Temaga nõustub M. Kallasmaa, kes peab samuti võimalikuks nime pärinemist liitsest isikunimest ja toob võrdluseks Risti külanime Vilivalla (1283–1288 *Wiliawalde*). Kallasmaa toonitab, et taolist liitisekunime ei ole küll registreeritud, kuid on väga tõenäoline, et kohanimed on muistseid isikunimesid säilitanud. – TL

Bfl: I, 266; BHO: 229; Joh LCD: 429; Kallasmaa, Päll 2009: 573–576

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kirivalla&F=M&C06=et>

Kiruoja [kiru_oja] Kos – oja Harju maakonnas Anija vallas, u 1960. a-tel *pyu.* | *Kupy.*
⇒13B1 • Oja suubub vasakult Jägala jõkke. Nime lähtekeht pole teada, kuid võib oletada, et see on sama algupära mis ↑Kiruverre. – TL

NL TK 25

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kiruoja&F=M&C06=et>

Kiruverre <-`verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), 1371 *Kirieverre*, 1417 *Kirover* (küla), 1726 *Kirrowerre Hans* (talupoeg), 1796 *Kirrefer* (karjamõis), 1871 *Kirrower*. ⇒13A2 • L. Kettunen võrdleb nime algusosa sõnadega *kirju* ja *kiruma*. Tõenäolisem on aga, et nimi lähtub isikunimest, vrd nt *Kyrro*. Vrd Kirivalla, Kiruma. – TL

Bfl: I, 119; BHO: 229; EO: 294–295; Joh LCD: 893; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 304; Schmidt 1871; Stoebe 1964: 38

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kiruverre&F=M&C06=et>

Kolu¹ <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1448 *Collo* (küla), 1659 *Kollo* (küla), u 1900 *Koly* (küla). ⇒12C2 • L. Kettunen võrdleb Kolu-nimesid sõnaga *kolu* ('õõnsus, auk; urgas; lohk, nõgu', 'aru(kas)', 'kolumats' jne), kuid peab tõenäolisemaks, et need pärinevad isikunimest. Eesti isikunimena on näiteks võinud esineda *Kolle*. Küla saunadest koosnevat osa (1970. a-tel Kolu II) on kutsutud ka Kadaka külaks ja Tõkke külaks. Vrd Kolu², Kolu³, Kolu⁴. – TL

Bfl: I, 195; BHO: 248; EO: 290; EVK; KNAB; Stoebe 1964: 39

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kolu&F=M&C06=et>

Kose¹ <-le> Kos – alevik Harju maakonnas Kose vallas, kirikumõis, sks *Kosch*, 1241 *Cosius* (küla), 1346 *Koschal* (mõis, veski), 1379 *Coskel*, 1639 *Koschke*, 1726 *Kosch* (küla), 1796 *Kosch* (kirik, kirikumõis), *Kosse* (küla, veski, kõrts). ⇒12C2 • Muistne asulakoht. XIII saj I veerandi lõpu paiku rajati Kosele kirik. 1346 on teateid vesiveskist. Al 1642 kuulus Kose küla Ravila mõisale. XIX saj lõpus hakkas kujunema Kose alevik. Tõenäoliselt tuleneb nimi sõnast *kosk*: *kose*, toetuseks asjaolu, et asulast voolab läbi kärestikulise sängiga Pirita jõgi. L. Kettunen on võimalikuks lähtealuseks pidanud ka isikunime *Kosk(i)*. Saksakeelne nimekuju *Kosch* on arvatavasti tulenenud vormist *Kosk*, tähejärjendit *sch* hääldati alamsaksa keeles *sk*-na. Kose aleviku lõunaots Tallinna–Tartu maantee ääres on tuntud Kose-Risti nime all. Vrd Kose³. – TL

Ariste 1969: 1–2; Bfl: I, 48; BHO: 258; ENE-EE: V, 75; EO: 256; Joh LCD: 449–450; Johansen 1932: 22; Rev 1725/26 Ha: 317

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kose&F=M&C06=et>

Kose³ <-le> Kos – kihelkond ajaloolisel Harjumaal, sks *Kosch*, 1499 *Kirchspiel zu/ Kosskull* (kihelkond), 1726 *Kosch* (kihelkond). • Vanimaid kiriklikke kihelkondi ajaloolisel Harjumaal. Kose kihelkonnal on selged looduslikud piirid, mis ei ole viimase tuhande aasta jooksul eriti muutunud. Kihelkond on loogilise tervikuna kujunenud välja muinasajal, oletatavalt IX–XI saj paiku. Endise muinaskihelkonna nime ei ole teada, kirikukihelkond asutati enne 1240. a (kirik rajati Kosele 1220. a paiku). Kose khk hõlmas Kose ja Kõue valla (viimane ühines 2013 Kose vallaga) ning osa Anija ja Raasiku vallast. Vrd Kose¹. – TL

Bfl: I, 587; BHO: 258; ENE-EE: XII, 244; Rev 1725/26 Ha: 302

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kose&F=M&C06=et>

Kose-Uuemõisa [*kose-ue* *mõisa*] <-`mõisa ~ -sse> Kos – alevik Harju maakonnas Kose vallas, sks *Neuenhof-Kosch*, 1340 *Nova curia* (mõis), 1413 *Hof zu dem/ Nyenhofe* (mõis), 1704 *Gut/ Nienhoft im Kossichen* (mõis), 1796 *Neuenhof, Ue M.* (mõis). ⇒12C1 • Mõisast on teateid a-st 1340. Mõisasüdamesse tekkis 1920. a-tel Uuemõisa asundus, millest pärast Teist maailmasõda kujunes alevik koos eristava täiendiga *Kose-*. Nimi tuleneb sõnadest *uus* : *uee* + *mõis* : *mõisa*. P. Johansen kirjutab, et arvatavasti asus läheduses muistne *Tapawolkae* küla (1241, nimi säilinud põllunimes *Tabaaru* ja Tabase talu nimes; hiljem samas *Hiiepere küla), kuhu esmalt võidi mõis rajada ja mis uue mõisa (*Nova curia*) ehitamise järel hävis. Vrd Liiva¹. – TL
Bfl: I, 112; BHO: 381–382; Joh LCD: 615–617; KN; KNAB; Mellin
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kose-uum%C3%B5isa&F=M&C06=et>

Krei [*krei*] <-le ~ -sse>, koh ka *Krei küla* <-`külla> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1782 *Krei Tomas* (talupoeg), u 1900 *Kpeu* (küla). ⇒12C2 • Asundusküla, mis sai alguse mõisa teomeeste majadest (nn moonakate küla). Enne moonakamajade ehitamist oli seal asunud suur Krei talu. Nii on küla saanud nime endise talu järgi, mille nimi on võinud lähtuda talupoja isikunimelist päritolu lisanimest. Tulenemist isikunimest oletab ka nt M. Kallasmaa Saaremaa kohanime Kreijalg (Jäm) puhul. Vähem tõenäolise variandina on nimi võinud mугaneda saksapärasest samas asunud karjamõisa nimest *Breinthal* (ka *Brunnthal*, 1796 *Brunnenthal*). – TL
EAA.1864.2.IV-1:454, L 438p; EVK; Joh LCD: 364; KN; KNAB; Mellin; SK I: 126
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=krei&F=M&C06=et>

Kuivajõe [*kuiva* *jõe*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1782 *Kuiwa Kortsmik Ewert* (talupoeg), 1796 *Kuivajoggi* (jõgi), *Kuiwa* (kõrts, veski), 1876 *Kuivajoe* (kõrts, talu), 1900 *Kyüæae* (küla). ⇒12C2 • Küla moodustati osalt asundustaludest, nimekirjas hiljemalt 1970. Nimi lähtub samas asuva jõe nimest (nimepaneku vahetuks motiiviks oli aga, et seal paiknes Kuivajõe vallamaja). Kuivajõgi (Kuivajõe jõgi) on Pirita jõe suurim lisajõgi. Jõe alamjooksul paikneb Kuivajõe karstiala, kus asub karstihäil ning põhja suunas jätkuv Kuivajõe org. Häilus kaob Kuivajõgi suure kurisu kaudu maa alla, org jätkub salajõe (u 2,5 km) kohal Kose-Uuemõisani, kus jõgi taas nähtavale ilmub. Vaid suurvee ajal voolab muidu kuiva jõesängi pidi vett otse Pirita jõkke. Nimi moodustub sõnadest *kuiv* : *kuiva* + *jõgi* : *jõe* ja see esineb ka mujal karstialadel. 1977 liideti Kuivajõega ↑Kurena küla põhjaosa. Vrd Kuijõe. – TL
EAA.1864.2.IV-1:453, L 438; EAA.46.2.62; ENE-EE: V, 181; EVK; KN; KNAB; Mellin
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kuivaj%C3%B5e&F=M&C06=et>

Kukepala [*kuke* *pala*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1379 *Kuckenpallas*, 1726 *Kuckpall Jahn*, *Kuckepalo Jürri* (talupojad), 1871 *Kukkepallo*, 1900 *Куккенапа* (küla). ⇒13A3 • 1977–1998 oli ametlikult Kõue küla osa. Küla on nime saanud kunagiste hajatalude peremeeste lisanime järgi. Liitnime esimene pool tuleneb linnunimetusest *kukk* : *kuke*, mis on võinud esineda ka isikunimena. Nime teise poole, sõna *palu* tähendus läänemurdes on 'kehv, madal maa', Lõuna-Eestis aga 'kuiv kõrge maa, nõmm'. – TL
Johansen 1932: 22; KNAB; Rev 1725/26 Ha: 302; Schmidt 1871
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kukepala&F=M&C06=et>

Kurena² <-le ~ -sse> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1241 *Kurkenoy*, 1448 *Kurenall* (küla), 1453 *Kurgenoye*, 1462 *Kurinoia* (küla), 1467 *Kurenoia* (küla), 1583 *Kurrena*, 1782 *Kurrena* (küla). ⇒12C2 • Põline küla, XV saj-st kuulus Kose-Uuemõisa alla. 1977 liideti küla põhjaosa Kuivajõe külaga, osa talusid kuulub Kanavere ja Karla küla piiresse. P. Johansen oletab, et nimi koosneb sõnadest *kurk* : *kurgu* + *oja*, kuid L. Kettunen peab tõenäolisemaks lähtumist sõnast *kurk* : *kure*, mis on esinenud ka isikunimena. Arvatavasti koosnebki nimi osadest *kure-* + ajalooline omastava käände lõpp *n* + *-a* <*oja*. Vrd *Kurena*¹. – TL
Bfl: I, 195, 243, 268; EAA.1864.2.IV-1:451, L 437; ENE-EE: V, 181; EO: 138; Joh LCD: 458–459
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kurena&F=M&C06=et>

Kursi⁵ <`Kurssi ~ -sse> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1469 *Kursenkare* (küla), 1524 *Kursy* (küla). ⇒13A2 • Kursit on külanä mainitud 1469 ja 1524, ent XVIII–XIX saj-ks kandis seda nime veel vaid üks talu. XIX saj lõpul oli juba saunade rühm Ravila mõisa lähedal. 1977 liideti Võlle külaga. Nime saab kõrvutada sõnadega *kuris* : *kurise*, *kurisu* ‘vett neelav karstilehter’. Selline lähtumine tundub põhjendatud, kuna küla asub karstipiirkonnas. Samas on ajaloost teada, et 1343 korraldas Kursi khk komtuur Ravila külas kallaletungi mässajatest eesti talupoegade moonavoorele – nii on olemas võimalik alus ka nime ühendamiseks Lõuna-Eesti Kursi kohanimega. Loodusnimest lähtumine tundub siiski tõenäolisem. Vrd *Kursi*¹, *Kursi*⁴. – TL
Joh LCD: 570–571; KN; KNAB; Troska 1987: 101
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=kursi&F=M&C06=et>

Kõue <-le>, varem ka *Kõu* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1241 *Køuy* (küla), 1379 *Kowe* (mõis, veski), 1695 *Kouw* (mõis), 1796 *Kouküllä* (küla), *Kau*, *Trigi M.* (mõis). ⇒13A3 • Põlisküla, mis andis nime ka lähedale rajatud mõisale (sks *Kau*, eestikeelne nimi Triigi). Nimi pärineb sõnast *kõu*, mille tähenduseks on arvatavasti esialgu olnud ‘esiisa, vanaisa; taevataat, jumalus’. H. Göseken annab sõna *Anherr* (sks ‘esiisa’) üheks vasteks *wanna kouw*. P. Johanseni järgi on Kõu piksejumal, oletab, et lähtekohaks võib olla isikunimi. Vrd Triigi. – TL
Bfl: II, 993; BHO: 201; Eisen 1924b: 141–143; Göseken 1660: 106; Joh LCD: 454–455; Mellin
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=k%C3%B5ue&F=M&C06=et>

Laane¹ <`Laande ~ -sse>, koh *Laane_küla* <`külla> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms). ⇒13B2 • Külanä mainitud hiljemalt 1970, 1977–1998 oli Leistu küla osa. Külla kuuluvad peamiselt metsatalud (*laas* : *laane* ‘suur tihe (okas)mets’). Laane nime kannab veel mitu teist nooremat küla. Vrd *Laane*², *Laane*³, *Laane*⁴. – TL
KN; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=laane&F=M&C06=et>

Lagesöödi [*lage_söödi*] <-le>, koh varem ka *Lake_söödi* Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1913 *Lakseddi* (küla), 1922, 1935 *Lakesöödi*, 1970 *Lagesöödi*. ⇒13A2 • Väike, algselt saunikute majapidamistest koosnev metsaküla, liideti 1977 Võlle külaga. Nimi tuleneb sõnadest *lage* (murdes ka *lake*) + *sööt* : *söödi*. – TL
Eesti TK 50; KN; KNAB; Troska 1987: 99
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=lages%C3%B6%C3%B6di&F=M&C06=et>

Leistu <Leistu ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1694 *Leiste*, 1726 *Leisto Jürri*, *Leisto Tönno*, *Leisto Bertell* (vabadikud), 1796 *Leisto* (küla), 1811 *Leisto krüger Tomas* (kõrtsmik), 1871 *Leiste* (küla). ⇒13A2 • Väikestest metsataludest alguse saanud hajaküla. Nimi on külale tulnud ilmselt taluperemehe lisanime kaudu. Lähtekoht jääb hämaraks, kõrvutada võiks murdesõnaga *leist* : *leistu* ~ *leisti* ‘leiutasu’, motiveeritum tundub aga lähtumine isikunimest, vrd *Leis*, *Leyso*. Võimalik, et nime lõpus on olnud kollektiivliide *-ste*. ☞ *Need maad olema leitud, mahajäänd maad, mis uuesti leitud, sellepärast [on nimeks] Leistu küla* (1950). – TL
EAA.1.2.C-IV-64; EAA.1864.2.VI-34:7, L 7; EMS: V (21), 74; EVK; KN: 1950; Mellin; Mägiste 1929: 34; Rev 1725/26 Ha: 316; Schmidt 1871; Stoecke 1964: 42
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=leistu&F=M&C06=et>

Lenderma <-le>, koh aj *Lenderme* Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1241 *Lendælemet* (**Lendelemec*, küla), 1468 *Lendermeke* (küla), 1636 *Lendermah*, 1726 *Lendermeggi* (küla), 1782 *Landerma* (küla), 1796 *Lenderma* (küla). ⇒13A1 • Varem Palvere mõisale kuulunud põlisküla, 1977 liideti Palvere külaga, praegu osaliselt ka Nõmbra piires. P. Johansen kirjutab viljelusnimest *Lendremägi* ja külanimest *Lendermaa*. Läbi aegade on nime ülestähendustes näha nimelõppude *-mäe* ja *-maa* vaheldumist (see on nendele lõppudele väga omane muudegi kohanimede puhul). L. Kettunen pakub võimalikuks lähtekohaks sõna *lääs* : *lääne* ~ *länne* (vrd soome *länsi*, *lännen* : *länne*-) ja kõrvutab soome kohanimedega (nt *Länнемäki*), lisades *Pohjola* eeskujul oletusliku **Läntelä*. Ta ei välista ka tulenemist isikunimest. – TL
Bfl: I, 275; EAA.1864.2.IV-1:505; EO: 177; Joh LCD: 478–479; KN; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 315
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=lenderma&F=M&C06=et>

Leva raba Kos – soo Harju maakonnas Kose vallas. ⇒12B2 • Piirkonnas asus Kose-Uuemõisale kuulunud Leva küla ja karjamõis (1379 *Leve*, 1413 *Leve*, 1726 *Lewa*). Nime lähtealus pole selge. Kõrvutamiseks sobib rannikumurdes esinenud sõna *leve* ‘õhuke asi; libe, ebe’ ja sm *levä* ‘veetaim; laugas; vesine maastik’. Võimalik on ka nime pärinemine isikunimest, vrd nt *Leve*, *Leweles*. Vrd *Levala*¹. – TL
Bfl: I, 112; EMS: V (21), 124; Johansen 1932: 22; KN; Mägiste 1929: 36; Rev 1725/26 Ha: 321; Stoecke 1964: 47
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=leva+raba&F=M&C06=et>

Liiva¹ <-le>, kirjaj varem ka *Liivaküla* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Kose-Uuemõisa ms), 1782 *Liwa Tönno*, *Liwa Hans*, *Liwa Mart* (talupojad Karla külas), 1871 *Liwa* (küla). ⇒12C2 • Karla küla saunaküla, mis sai alguse XIX saj lõpus talumaade kruntimisega. G. Troska 1987. a esitatud kaardil nr 44 on näha saunikute krundid Kose-Uuemõisas 1880. a-tel – osa hilisemast Liiva külast. Külas asub Liivamägi, mis on üles tähendatud 1694. a kaardil (*Liwameggi*). Nii võib eeldada, et küla on nimetatud mäe järgi, nimi pärineb sõnast *liiv* : *liiva*. Varem oli paiga nimi *Hiiepere (↑Kose-Uuemõisa). *Hiiepere küla (1453 *Ydenper*) püsis XIX saj alguseni, mil küla mõisastati ja talud ida poole viidi. Uut kohta kutsuti algul samuti Hiiepereks, hiljem aga juurdus Liiva küla nimi. Esmapälgul näib nimi olevat lähtunud sõnadest *hiis* : *hiie* + *pere*, nagu sedastab P. Johansen. Kuid sel juhul jääb küsimus, miks ei ole varasemad nimekujud alanud *h*-ga (sõnaalguline *h* kadus alles paar-kolm sajandit hiljem).

Seetõttu on tõenäolisem, et nimi on algselt lähtunud hoopis isikunimest, vrd liivi *Yddo, Ydy*. – TL

EAA.1.2.C-IV-64; EAA.1864.2.IV-1:464, L 448p, 449; Joh LCD: 616–617; KN; Stoebeke 1964: 25; Troska 1987: 104 ja kaart 44

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=liiva&F=M&C06=et>

Lutsu¹ <-le>, koh *Lutsu küla* <-`külla> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Harmi ms), u 1900 *Луцукюля* (küla). ⇒12C2 • Endine Alansi saunaküla (olla naljatamisi hüütud ka Lutsu linnaks), 1977–1998 oli ametlikult Alansi osa. Nimi on piirkonnas esinenud lisanimena varemgi, nt on 1782 Tuhala mõisas üles tähendatud *Lutso Tõnno* hajatalu. Arvatavasti on küla saanud nime mõne talupoja lisanime vahendusel ning see võib tuleneda kalanimetusest *luts* : *lutsu* või isikunimest *Luts*, *Lutz* (< *Ludwig*). ☞ *Läbi küla voolab oja, kus olnud varem palju lutsukala*. Vrd *Lutsu*², *Lutsu*³. – TL

EAA.1864.2.IV-1:536, L 516; EVK; KN; KNAB; Rajandi 1966: 114; Troska 1987: 99
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=lutsu&F=M&C06=et>

Lööra <`Lööra ~ -sse ~ -le>, kirjak varem ka *Lööra* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Harmi ms), 1675 *Löhr*, 1696 *Löhra Moisa*, 1726 *Lehra* (mõis), 1796 *Löra* (karjamõis, veski), 1871 *Lera* (talu), 1922 *Lööra* (küla). ⇒12C2 • Väike XVII saj loodud mõis, mis 1743 liideti Harmiga. Mellini koostatud kaardil 1798 on Löörat tähistatud kõrvalmõisana (koos veskiga), Schmidt kaardil 1871 esineb Lööra veel vaid taluna. Külana 1920. a-test alates. 1977–1998 oli ametlikult Uueveski küla osa. Nimi on arvatavasti isikunimelist päritolu, vrd sks *Lühr*, *Lüer(s)* (vrd ka Khk Lööra talu). – TL

Bfl: II, 815; BHO: 319; EAA.1.2.C-IV-66; EAA kinnistud; EVK; KNAB; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 316; Schmidt 1871; SK I: 199

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=1%C3%B6%C3%B6ra&F=M&C06=et>

Lükati <-le> HJn, Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Kiviloo ms, Lagedi ms), 1690 *Ljckatto Krog* (kõrts), 1798 *Likati*, XIX saj II poolel *Lükkate*. ⇒13A1 • Küla on saanud nime talunime vahendusel. Nime lähtekohaks võiks sarnaselt Kose asumile (↑Kose⁷) Lükati nimele olla *lükati* kui paatide maad mööda ühest jõest teise viimise koht. Küla asukoht kahe jõeharu vahel toetab seda hüpoteesi. 1922. a rahvaloenduse materjalides on küla rööpnimedeks Hädaküla ja Asuküla. 1977 liideti Lükatiga Kiviloo asunduse Anija poolele jäänud osa (millega oli pärast Teist maailmasõda liidetud suurem osa Kiviloo vanast külast) ning Juurika (ka Känkari) küla (HJn). Vrd Kiviloo. – TL

EAA.46.2.62, L 1; EVK; KN; KNAB; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=1%C3%BCKati&F=M&C06=et>

Mallavere <-`verre ~ -sse>, koh varem ka *Mällavere* Kos – küla Harju maakonnas Raasiku vallas (Pikavere ms), 1241 *Maleiafer*, 1326 *Malyvere*, 1515 *Malleuer* (küla), 1693 *Malliafer*, *Maliafer* (küla), 1765 *Maljafer* (küla), 1796 *Maljaver* (karjamõis), 1889 *Malgawere* (heinamaa). ⇒12C1 • Põline küla, XVIII saj lõpust karjamõis, mis küla mõisastas. Mõisa võõrandamisel 1920. a-tel rajati sinna Pikavere asundustalud ning 1920. a-te lõpul võeti Mallavere nimi uuesti kasutusele. P. Johansen võrdleb nime soome kohanimega *Maljala*. L. Kettunen järgi on tüvi *malja*, vepsa keeles *mal* 'kilp; kauss, tass', eesti keeles tundmatu (tegelikult on sõna rannikumurdes siiski esinenud, Vai *malja* 'kauss'). Ta kõrvutab nime isikunimega *Mall* : *Malle* (palatali-

seeritud hääldusega), sõnaga *mal'l'is* 'rahulik, vaikne, leebe' ning pejoratiividega *mal'l'i*, *mal'l'ikas*. Tõenäolisem on siiski isikunimeline lähtekoht, mis on vere-nimedele omane, vrd ka nimega *Malla*. Samuti saaks külanime varem esinenud hääldusega *Mällavere* kõrvutada kunagist mehenime *Mäll*. 1977 liideti Mallaverega Andi ja Kivioja (HJn) küla. Vrd Suurevälja. – TL

EAA.1.2.C-II-52; EMSK; EO: 278; ERA.14.2.713 (Peningi vallavalitsuse kiri 4. I 1939 nr 562); Joh LCD: 494; KNAB; Mellin; Mägiste 1929: 40; Stoebke 1964: 155
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=mallavere&F=M&C06=et>

Marguse <-le>, koh aj *Marukse* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ojasoo ms), 1935 *Marguse*. ⇒12C2 • Hiljemalt 1930. a-tel tekkinud asundusküla, mis rajatud mõisa põllumaale. Küla on nime saanud Marguse talu järgi, lähtekohaks mehenimi Margus. – TL

Eesti TK 50; EVK; KNAB

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=marguse&F=M&C06=et>

Mõisaaseme² [*ˈmõisa_ase*me] <-le>, koh varem ka *Mõesa_ase*me Kos – paik (küla) Harju maakonnas Anija vallas, karjamõis (Alavere ms), 1636 *Moiseasema*, 1726 *Moisaaseme* (küla), 1871 *Moisaasse* (karjamõis). ⇒13A1 • XIII saj alguses asus seal küla nimega *Coriakiuue* (1241). 1467 on küla nimeks *Mäeküla (*Meckull*) ning 1636 *Mõisaaseme* (*Moiseasema*). 1830. a-tel küla mõisastati ning rajati karjamõis. XX saj alguses jagati maa asundustaludele, 1977 liideti Rasivere külaga. Nimi koosneb sõnadest *mõis* : *mõisa* + *ase* : *ase*me. Sõna *mõis* võis siin tähistada suuremat, mõisa-sarnast majapidamist, maaomandit ja selle juurde kuuluvaid elamuid. P. Johansen tõlgendab nimekuju *Coriakiuue* kui **Korjakive* (sks *sammele Steine*), kuid tõenäolisem tundub hoopiski nimeahel **Kurjenkivi* 'kure kivi (kure veski?)' > **Kivi-Kurg*. Sõna *Kurg* on esinenud ka isikunimena ja võimalik, et sellest lähtub siinnegi kohanimi. Samas jääb võimalus, et nimi pärineb loodusnimest (vrd murdekeeles *kurk* : *kurgu* 'millegi ava, suu; millegi kitsam koht'). Ka Johansen ühendab nime lisanimega *Kivikurgu*, samas klapiß tema väljatoodud varaseima kirjapaneku (1636) tüvevokaal paremini eelmainitud isikunimelise lähtega. Arvatavasti on nimi aja jooksul rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud, vrd 1636 *Kiikurki*, 1684 *Kiwekurk Jahn*, 1707 *Kiwikorgke Jahn* ja alles 1726 *Kiwikurko Maddis* *Mõisaaseme* külas. Vrd *Mõisaaseme*¹. – TL

BHO: 359–360; EVK; Joh LCD: 445–447; Laansalu 2015: 107, 112; Rev 1725/26 Ha: 325; Schmidt 1871; Troska 1987: 104

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=m%C3%B5isaaseme&F=M&C06=et>

Nutu <'Nuttu ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis (Triigi ms), 1695 *Nutz* (mõis), 1726 *Nutz* (mõis), *Nutto Johann* (talupoeg), 1765 *Nuß*, 1815 *Nutz* (karjamõis), 1871 *Nutto* (karjamõis). ⇒12C3 • Mõis eraldati Triigi mõisast 1659, enne olnud seal samanimeline küla. Tõenäoliselt on külanimi tulenenud lisanimest, mida saab kõrvutada sõnaga *nutt* : *nutu*, asustusnime lähtekohana tundub aga tõenäolisem nimest *Knut* ~ *Kanut(h)* mугanenud isikunimi *Nuudo* ~ *Nuut*. ☞ *Nutu asundus sai nime endiselt samanimeliselt mõisa rendikohalt*. – *Nutu talu oli väga vaene koht, kuulus Triigi mõisale, rent oli suur ning peremees käis mõisas nutmas ja kaebamas ning palus renti vähendada. Sellest sai talu Nutu nimetuse. (1929)* – TL

Bfl: II, 993; BHO: 201; EAA kinnistud; KN: 1929; Mägiste 1929: 41; Rajandi 1966: 137; Rev 1725/26 Ha: 303; Schmidt 1871

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=nutu&F=M&C06=et>

Nõmbra [ˈnõmbra] <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, poolmõis, 1621 *zwene Gesinde zu| Number*, 1694 *Nomperre* (tal), 1795 *Nõmbra Jahn* (hajatalu peremees), 1871 *Nõmbra* (poolmõis), u 1900 *Нембра*. ⇒13A1 • Algselt talunimi. 1849 eraldati Nõmbra poolmõis Alavere mõisast. 1920. a-test asundus. 1977 moodustati uus Nõmbra küla, liites kokku väikese osa Nõmbra asundusest ning Nõmme ja Saare küla. Nõmbra mõisasüda ise jääb praegu Rooküla piirsesse. Nimi tuleneb sõnadest *nõmm* : *nõmme* ‘kuiv kõrge liivane (metsaga) maa; palu’ + *pere*. Nii liitnime esimene kui ka teine pool on läbi teinud vanadele kohanimedele iseloomuliku lühenemise. Ravila mõisa piirkonda jäänud Nõmme ja Saare küla loeti varem Lenderma osadeks, iseseisvateks said nad pärast Teist maailmasõda. – TL
Bfl: II, 347; BHO: 11, 388; EAA.1864.2.V-23:280, L 261p; EAA.1.2.C-IV-64; KNAB; Schmidt 1871
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=n%C3%B5mbra&F=M&C06=et>

Nõmmeri <Nõmmeri ~ -sse ~ -le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), u 1900 *Ныммерюри* (tal), 1935 *Nõmmeri* (tal). ⇒13A3 • Küla moodustati 1977 Nõmme ja Saueaugu küla liitmisel. Nõmme ehk Nõmmeküla oli algselt saunaküla ning Saueaugu oli talust alguse saanud küla. Liitmisel tekkinud küla sai nime Saueaugu küla lõunaotsas asuva Nõmmeri metsavahikoha järgi. Tegu on liitnimega, mille esimene pool lähtub sõnast *nõmm* : *nõmme* ja teine on tugevalt lühenenud, nimelõpp *-ri* tuleneb isikunimest *Jüri*. Vrd Saueaugu². – TL
Eesti TK 50; ENE-EE: VI, 692; EVK; KN; Vene TK 42
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=n%C3%B5mmeri&F=M&C06=et>

Nõrava <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Oru ms), 1475 *Nerawe* (küla), 1517 *Narve* (küla), 1726 *Narrawa* (küla), 1796 *Nõrrowa* (küla), u 1900 *Hepava* (küla). ⇒12B2 • Nime päritolu pole selge. Vrd murdekeeles esinevad *nõra(ha)ma* ‘nõrisema’, *nõre* ‘nire; märg, nõretav; nõredena voolav; rippuv’, *narakal* ‘rippus’. Nimelõpud *-ve* ja *-va* on tihti lühenenud sõnadest *-pea/-pää*, *-vahe*, *-õue*. Võimalik (ja siin ehk tõenäolinegi) on sõna *oja* asendus *va*-liitega, nagu see on toimunud nt Jüri khk talunimes Harjuva (vrd ka Arava). K. Pajusalu leiab, et nimelõpp on vastavuses pigem läänemeresoome *ava*-tüvega, vrd liivi *õva* ‘vool’. – TL
Bfl: I, 314; BHO: 380; EMSK; KNAB; Mellin; MS; Rev 1725/26 Ha: 306; Tärk 2010: 54
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=n%C3%B5rava&F=M&C06=et>

Ojasoo [ojaːˈsoo] <-le>, koh ka *Ojasu* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Alt-Harm*, 1417 *Oggil* (küla), 1462 *Oiel* (küla), 1467 *Oial* (küla), 1587 *Oygell* (küla), 1700 *Oyas*, 1726 *Oyasu* (küla), 1732 *Oiaso*, 1765 *Ojaso*. ⇒12C2 • Ojasoo mõisat (sks *Harm*, hiljem *Alt-Harm*; rts XVII saj lõpus *Gambla Harm*) ja selle läheduses asunud ning hiljem mõisastatud *Ojala küla on esimest korda mainitud 1417 (*Hof zu Harme*; *Oggil*). 1646 jagunes mõis kaheks: Harmi (sks *Neu-Harm*) ja Ojasoo mõisaks (sks *Alt-Harm*), mille juurde kuulusid mh Ojasoo küla ning Aeli karjamõis. 1920. a-test Ojasoo asundus, al 1977 küla. P. Johansen märgib, et algselt on nime koostisosad olnud *oja* + *-la*, hiljem on liide *-la* asendunud sõnaga *suu*. L. Kettunen oletab lähtumist sõnast *soo*. Nime järelosa *-suu* ja *-soo* on vaheldunud. Vrd Harmi. – TL
Bfl: I, 119, 243, 266; Bfl: II, 77; ENE-EE: VII, 41; EO: 226; EVK; Joh LCD: 358–359; KNAB; Rev 1725/26 Ha: 311
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=ojasoo&F=M&C06=et>

Oru¹ <-sse>, koh ka <`Orgu> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Orrenhof*, 1241 *Orkæ*, 1475 *Orgall* (küla), 1507 *Orgell* (küla), 1529 *Orekulle* (küla), 1637 *Orro* (küla), 1726 *Orrenhoff* (mõis). ⇒12B2 • Küla järgi sai XIII saj nime selle lääniks saanud aadlisuguvõsa *de Orges*. Oru mõis (sks *Orrenhof*, varem *Orgelhof*) tekkis XVII saj alguses küla kohale, see eraldati 1663.–1666. a paiku Tuhalast. On olnud nii rüütlimõis (millel karjamõis nimega Laastu) kui ka Tuhala mõisa karjamõis. 1920. a-tel moodustati mõisamaadele Oru asundus, 1977 nimetati külaks. Nimi pärineb sõnast *org* : *oru* + *-la* või *-küla*. Oru piires on asunud põline Kämbla ehk Kämla või Kämlu küla (? 1241 *Remmeuo* [**Kemmeno*], 1343 *Kimmole*, 1796 *Kämlo*), mille lähedal võitlesid 1343 ülestõusnud talupojad orduväega. Nime lähtekohaks on pakutud sõna *kämmal* : *kämbla*, samas võib see olla rahvaetümoloogiline teisendus, vrd ka ürikutes leiduvate isikunimedega *Kimm*, *Kimmu*. Kämbla mõisastati XIX saj algul. Talud asustati ümber ääremaadele, Oru ja Saula küla piirile, ning asula nimetati Ridakülaks. 1977 liideti Oruga ↑Särge küla, samuti osa ↑Võivere külast. – TL
Bfl: I, 314, 695; BHO: 410; ENE-EE: VII, 103; EO: 80; EVK; Joh LCD: 520–522, 574–575; KN; Mellin; Mägiste 1929: 32; Rajandi 1966: 88, 97; Troska 1987: 79
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=oru&F=M&C06=et>

Pala² <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1241 *Palas*, 1379 *Pallas*, 1796 *Palla*. ⇒13A3 • Põlisküla, oli 1977–1998 ametlikult Kõue küla osa. Nime lähtekohaks on tõenäoliselt sõna *palu* ‘nõmm; kuiv liivane okasmets’, varasemalt ka ‘põletatud maa, alevaa’. Vrd *Pala*¹, *Pala*³. – TL
Joh LCD: 533–534; Johansen 1932: 22; Mellin; Saarikivi 2007
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=pala&F=M&C06=et>

Palvere [*palvere*] <-`verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis (Ravila ms), sks *Pallfer*, 1241 *Paltauere*, 1468 *Paldever*, 1527 *Palleuer* (küla), 1694 *Pallafer* (mõis), 1726 *Pallfer* (mõis), 1796 *Palfer*, *Palberi*. ⇒13A1 • Külana mainitud XIII saj alguses. XIV saj on märgitud *Paldevere* vasallisuguvõsa. Palvere mõis rajati XVII saj, XVII saj lõpust enam dokumentides küla ei mainita. XIX saj lõpus müüdi mõisa maad taludeks. L. Kettunen kõrvutab nime sõnaga *palistama*, sm *pallistaa*, *palle* : *palten* ‘äär, piir, serv’ ja vastetega sugulaskeeltest (nt liivi *päld* ‘mägi’, *pälde* ‘mägine’, vepsa *paude* ‘mäeserv’), ent ei välista tuletusalusena ka sõna *palu* (mitm om *palude* > **palde*). Üks võimalik variant oleks veel *a*-line mitmusevorm *palade* (vrd ↑*Palade*). Lähtena tuleb arvesse ka mõni vana isikunimi. 1977 liideti Palverega ↑Lenderma ja Maardu küla. Vrd *Palastvere*. – TL
Bfl: I, 275; BHO: 426; EAA.1.2.C-IV-64; EO: 278; Joh LCD: 534–535; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 314
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=palvere&F=M&C06=et>

Paunaste <-sse ~ -le>, koh ka *Paanaste*, varem ka *Paenaste* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1850 *Panaste* (saun), u 1900 *Паунасте* (küla). ⇒13A3 • Kõue saunaküla, 1977–1998 oli ametlikult Kõue küla osa. XIX saj keskel rajatud sinna Paunaste saunakoht (hiljem jagatud Eest-Paunasteks ja Taga-Paunasteks). Lähipiirkonnas, Kurena külas, on nt Pauna talu, rahvakeeles *Paana*. Täishäälikuiuhendi järelkomponendi madaldumine teises vältes (siin *u* > *a*) on kohalikule murdekeelele omane. Külanime lähtekohaks on olnud talunimi ja sellele omakorda lisanimi *Pauna* + kohanimelõpp *-ste*. Vrd *Paunküla*. – TL
EAA.1864.2.IX-58:505, L 501p; EVK; KN; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=paunaste&F=M&C06=et>

Paunküla [ˈpaun_küla] <-külla ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Paunküll*, 1241 *Pankyl*, 1417 *Powenkul* (küla), 1462 *Pauwenküll* (mõisaase, küla), 1493 *Hofzu/Pouwenkul* (mõis), 1726 *Paunküll*, *Paunkül* (mõis, küla). ⇒13A2 ● 1493 on teated mõisa kohta, mis rajati tõenäoliselt XIV saj. Küla mõisast põhjas säilis. 1920. a-tel tekkis mõisa maale asundus, mis arvatavasti 1940. a-tel jagati Jõe ja Puusepa külaks. Paunküla vana küla oli 1970. a-tel kirjas asundusena, al 1977 küla; sellega liideti Jõe küla. P. Johansen võrdleb nime sõnaga *paun* : *pauna* ‘kott’, aga ka ‘lauge kallas’, ning soome isikunimega *Pauni*. Vrd ka tähendusega ‘küür, kühm, muhk’ (piirkonnas asuvad Paunküla mäed, vallseljakud). Usutavam tundub siiski lähtumine loodusterminist *paun* tähendusega ‘vihmaperioodil täituv jõelooge; vesine pehme koht, endine jõekäär, täis kasvanud jõesopp’, mis esineb tihti just kohanimedes (seda pakub ühe variandina ka L. Kettunen). – TL

Bfl: I, 119, 243, 452; BHO: 437; EMSK; ENE: L, 177; ENE-EE: VII, 223; EO: 60; Joh LCD: 535–536; Rev 1725/26 Ha: 304–305

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=paunk%C3%BCla&F=M&C06=et>

Pikasöödi [*pika_söödi*] <-le>, koh varem ka *Pika_süüdi* Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1913 *Pikaseddi* (küla), 1935 *Pikasöödi*. ⇒13A2 ● Algselt saunaküla, mille talud planeeriti kruntimisel pikka ritta tihedalt üksteise kõrvale, põhiosa neist jääb Vardja poole teed. Liideti 1977 Raveliku ja Vardja külaga. Paunkülas on ka Pikasöödi talu. Nime lähtekohaks on sõnad *pikk* : *pika* ja *sööt* : *söödi*. – TL

Eesti TK 50; EVK; KN; KNAB; Troska 1987: 99

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=pikas%C3%B6%C3%B6di&F=M&C06=et>

Pikavere¹ <-verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Raasiku vallas, mõis, sks *Pickfer*, 1241 *Pikauæka* (**Pikeuere*), 1446 *Pitkever* (mõis), *Pickfer*, 1798 *Pitkfer*, *Pikkaverre* (mõis). ⇒12C1 ● Põline asulakoht. A-st 1446 on andmeid vaid mõisa kohta, küla pole mainitud ka edaspidistes dokumentides. 1920. a-test asundus, mis 1920. a-te lõpul jagati kaheks: Suurevälja küla põhjas ja Mallavere küla lõunas. Kuigi Pikavere nime kasutati aeg-ajalt mõisasüdame kohta, tuli ta ametlikku nimistusse tagasi alles 1977, kui üheks külaks liideti ↑Perila asundus (HJn), Silmsi (HJn, Silmsi-Perila, 1241 *Silmel*) ja ↑Suurevälja küla. Kohanimelõpule *-vere* eelnev nimeosa võib pärineda sõnast *pikk* : *pika*, murdes ka *pitk* : *pitka*. L. Kettunen peab üpris kindlaks nime lähtumist isiku- või perekonnanimest *Pitka* ja **Pitkanveerin* : *-veeren*. Vrd *Pikavere*². – TL

BHO: 451; EO: 279; ERA.14.2.713 (Peningi vallavalitsuse kiri 4. I 1939 nr 562); Joh LCD: 549, 605; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=pikavere&F=M&C06=et>

Pikva [ˈpikva] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas, mõis, sks *Pickwa*, 1241 *Pickuta*, 1493 *Pytkow*, 1696 *Pickowa*, *Pickoa By*, 1796 *Pitkwa* (küla, veski). ⇒13A1 ● Küla oli olemas juba XIII saj alguses. Keskajal oli Pikva Padise kloostrimõisa eraldi vakus, 1600 liideti Alavere mõisa külge, mille koosseisu jäi Pikva poolmõis 1849. a-ni, rüütlimõisa õigused sai 1858. L. Kettunen kõrvutab nime nt sõnadega *pikutama* ja *pikutaja*, kuid peab tõenäolisemaks siiski lähtumist sõnast *pikk* ~ *pitk*. Võttes arvesse kirjapanekuid *Pytkow*, *Pickowa* ja *Pickoa By*, võiks oletada lähtumist sõnadest *pikk* + *oja* > *-va*. Küla asub oja ääres. Talurühm Pikvast läänes kannab Laksu nime. 1977 liideti Pikvaga osa Jõeääre külast. – TL

BHO: 11, 451; EAA.1.2.C-IV-288; EAA kinnistud; EO: 260; Joh LCD: 547–548; KNAB; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=pikva&F=M&C06=et>

Pususoo [*pusu*˘*soo*], koh ka *Pusus*˘*soo* Juu, Kos – soo Harju maakonnas Kose vallas, 1873 *Pusso* *soo*, 1900 *Пусосоо*. ⇒13A3 • Soo kuulub Vonka soostikku, mis hõlmab lisaks ka Vonka soo ja Mustsoo ning asub Kõrvemaa lõunaosas Kuimetsa, Ardu, Saarnakõrve ja Vahastu vahelisel alal. Nime päritolu on ebaselge. Häälikuliselt võib seda kõrvutada sõnadega *pusk* : *pusu* ‘valupiste’, *puss* : *pussu* ‘pehme, lõtv; tossike’, ‘peer’ ja ka isikunimedega *Puss*, *Pussak*, *Pussu*. – TL
EAA.854.4.863, L 1; ENE-EE: X, 487; EVK; KN; SK I: 305
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=pususoo&F=M&C06=et>

Puusepa¹ [*puu*˘*sepa*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), 1796 *Pusep* (karjamõis), 1904 *Puusepa* (talu). ⇒13A2 • Puusepa külane hiljemalt 1970, varem moodustas põhiosa ↑Paunküla asundusest. 1977–1998 oli jagatud Kiruvere ja Paunküla vahel. Nimetatud samanimelise talu järgi. Lähtekohaks ametinimetus *puusepp* : *puusepa*. Vrd *Puusepa*² – TL
EAA.3724.5.1335, L 4; EVK; KN; KNAB; Mellin
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=puusepa&F=M&C06=et>

Rahkjärv [*rahk*˘*järv*] Kos – järv Harju maakonnas Kose vallas, 1694 *Rack Jerwe*. ⇒13A2 • Nime lähtekohaks on arvatavasti sõna *rahk* ‘kiviklibu, kruus’. 1930. aastate topokaardil tähistatud ekslikult nimega *Kootsjärv*, sama aja katastrikaardil on aga õigesti. Kootsjärv (Kaatsjärv) asub umbes 2 km kaugusel kagus. – TL
EAA.1.2.C-IV-64; Eesti SK 10; Eesti TK 50; EMSK; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=rahkj%C3%A4rv&F=M&C06=et>

Rasivere¹ <-`verre ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Alavere ms), 1241 *Rasiuera*, 1486 *Rassiver* (küla), 1726 *Rassifer* (küla). ⇒13A1 • Põlisküla. L. Kettunen pakub nimele sama seletuse, mis Hlj Rassivere (↑Kavastu¹) puhul (*rasi* ‘sõord, kütis’). Lisaks esitab ta võrdluseks sõna *räga* (sm *räsä*, *räsy*, *rasa*) ning toob näitena soome perekonnanime *Räsänen*. 1977 liideti Rasiverega ↑Mõisaaseme, Paluküla ja Soo-otsa küla. Vrd *Rasivere*². – TL
Bfl: I, 355; EO: 275–276, 280; Joh LCD: 568; Rev 1725/26 Ha: 325
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=rasivere&F=M&C06=et>

Rava¹ <-le>, koh varem ka *Raava* Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1726 *Rawa* (küla), 1873 *Roawa*, u 1900 *Pava* (küla), 1922 *Raava* (küla). ⇒13A3 • Küla on üles tähendatud alates XVIII saj algusest, kuigi Mellini kaardil (1796) see ei kajastu. Nime lähtekohaks võib olla *raba*, *rava* ‘kõrgsoo’. Vrd *Rava*². – TL
BHO: 491; EAA.854.4.863; EMSK; KNAB; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 302
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=rava&F=M&C06=et>

Raveliku <-`likku ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1241 *Rauelik*, 1469 *Rawelicke*, 1636 *Rawila*, 1694 *Rawel* (küla), 1726 *Rawill*. ⇒13A2 • Põline küla, mis eksisteeris veel 1858, kuid seejärel peagi mõisastati. Talud asustati ringi ja moodustasid Pikasöödi ning Maanteeääre küla. Mõisa maadel tekkis 1920. a-tel Ravila asundus, mille hajasam osa nimetati 1977 vanemate ürikukujude põhjal Raveliku külaks (mõisasüdamik sai Ravila alevikuks). Nime päritolu pole päris selge, vrd *raba*, *rava* ‘kõrgsoo’. L. Kettunen on kõrvutanud nime *ravima*-tüvega, millele võiks olla liitunud nimelõpp *-la*, kuid nendib, et lähtekohaks võib olla ka *Ravelikko(i)*. Samuti toob ta muu hulgas võrdluseks sõna *rava* ‘kivine madalik meres’,

see on esinenud küll läänemurdes. 1977 liideti Ravelikuga osa ↑Pikasöödi külast. Vrd Rava¹, Ravila. – TL
EAA.1.2.C-II-50; EO: 81–82; Joh LCD: 570–571; KNAB; Rev 1725/26 Ha: 317; Troska 1987: 79
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=raveliku&F=M&C06=et>

Ravila <-sse> Kos – alevik Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Meks*, 1241 *Mæchius* (küla), 1469 *Mekes* (mõis), 1499 *Meckekalle* (heinamaa), 1621 *Megkull* (küla), 1636 *Meksz*, *Rawela* (mõis). ⇒12C2 • XIII saj alguses eksisteeris *Mägise küla, 1469 on teateid selle kohale rajatud mõisa kohta (sks *Meks*). Nimi põhineb sõnal *mägi*, *mägise*. Mõisa eestikeelne nimi Ravila, mis on varasema Mägise kõrvale tõrjunud, lähtub naaberküla nimest (↑Raveliku). Ravila on 1920. a-test asundus, al 1977 alevik. – TL Bfl: I, 587, II, 347; BHO: 348; Eisen 1924a: 78; ENE-EE: VIII, 57; EO: 81–82; Joh LCD: 490, 570–571
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=ravila&F=M&C06=et>

Riidamäe [*riida* _mäe] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Harmi ms), XVII saj II poolel *Ridame* (hajatalu), 1871 *Ridama*, 1935 *Riidamäe*. ⇒12C2 • Hajatalust alguse saanud küla. Nime päritolu pole päris selge, häälikulise kuju järgi võiks oletada lähtumist sõnast *riit* : *riida* ‘küttepuude vm virn; rivi; rait, pikk hoone’ + *mäe*. Liitnime esimest poolt saaks kõrvutada ka soome sõnaga *riita* ‘riid (riiu)’. – TL
EAA.1.2.C-IV-69, L 1; Eesti TK 50; Schmidt 1871
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=riidam%C3%A4e&F=M&C06=et>

Rooküla [*roo* _küla] <-`külla ~ -sse>, koh varem ka *Rook* _küla ~ *Rookla* Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas, mõis, sks *Rohküll*, 1241 *Rocol*, 1324 *Rokele*, 1524 *Rokull* (küla), 1726 *Rohküll* (mõis), 1922 *Rookla* (küla), 1935 *Rooküla*. ⇒13A1 • Põline küla. Veel 1586 kuulus Paunküla mõisa alla, Rooküla mõis rajati XVII saj keskpaiku. 1977 liideti Rooküla asundus ja küla. Nime lähtekohaks võivad olla sõnad *roog* : *roo* või *rohi* : *rohu* ~ *roho* + *küla*. P. Johansen kõrvutab nime soome kohanimega *Ruokola*. L. Kettunen pakub võimalikuks algvormiks **Rohoküla*. Rookülalt kagus on endine Kaivere kõrtsikoht, mida P. Johansen seostab Taani hindamisraamatus 1241 mainitud nimega *Kaipiavera* (viimati 1871 *Kaefer*, *Kaëwer*). Vrd Alavere¹. – TL Bfl: I, 913; EO: 94; Eesti TK 50; EVK; Joh LCD: 394, 578–579; KNAB; Rev 1725/26 Ha: 310
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=rook%C3%BCla&F=M&C06=et>

Rõosa <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), 1796 *Räsa* (kõrts), 1871 *Rösa*, u 1900 *Payza*, 1936 *Rõõsa* (järv). ⇒13A2 • Küla on nime saanud vanalt talu- ja kõrtsikohalt või järvelt. Võimalik, et nimi pärineb sõnast *rõusk* : *rõusa* ‘konarlik (jää, pinnas); kungas, põndak’. Täishäälikühendi järelkomponendi madaldumine teises vältes (siin *u* > *õ*) on kohalikule murdekeelele omane. Vrd ka *rõõsk* : *rõõsa* ‘värske’, ‘põletamata, kütistamata (maa)’. Vrd Rõusa. – TL
EMSK; ERA.T-6.3.31; Mellin; MS; Schmidt 1871; Vene TK 42
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=r%C3%B5%C3%B5sa&F=M&C06=et>

Saarnakõrve [*saarna* _kõrve] <-`kõrve ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Sarnakorb*, 1564 *Sarnakorb*, 1615 *Sarnekorbe* (küla), 1695 *Sarnekorb* (mõis), 1726 *Sarrenkorb* (mõis). ⇒13A3 • Küla asub Kõrvemaa maastikul, mida

ilmestavad metsased seljakud ja lainjas pinnamood. Piirkonnas on mitmeid *kõrve*-lõpulisid kohanimesid (*kõrb* : *kõrve* 'suur asustamata metsaala'). Nime algusosa on arvatavasti puunimetusest *saar* ~ *saarn(a)* ~ *saarnes*. Mõisa juurde kuulunud küla, vahel ka mõisat ennast, on varem nimetatud Soontagaks (1726 *Gontakus*, p.o *Sontakus*; u 1866 *Сарнакорбъ* (*Зонтакенъ*)). – TL

Bfl: II, 993; BHO: 535; Eisen 1924a: 76; EMSK; ENE-EE: VIII, 290; EO: 62–63; Rev 1725/26 Ha: 314; Vene TK 126

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=saarnak%C3%B5rve&F=M&C06=et>

Sae¹ <-le>, koh 'Sae_küla <-külla> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms, Ravila ms), 1694 *Sage Adams* (tal), 1796 *Säge M.* (veski). ⇒13A2 • Külana mainitud 1970, 1977–1998 oli Paunküla osa. Külanimi lähtub kunagisest lisanimest, mida saab kõrvutada sõnaga *saag* : *sae*, võrdluseks sobib ka ürikutes kirjepandud isikunimi *Saggj*. ☒ *Asub Paunküla lähedal Pirita jõe ääres, nimetuse on saanud sellest, et jõel asub veski ja laualõikamise vabrik* (1956). – TL

BHO: 527; EAA.1.2.C-IV-64, L5; KN; Mellin; Mägiste 1929: 45

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=sae&F=M&C06=et>

Saueaugu² [*saue_augu*] <-le> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Paunküla ms), 1935 *Saueaugu*. ⇒13A3 • Külana mainitud 1922, 1977 liideti Nõmme külaga, uueks ühisenimeks sai Nõmmeri. Nimi on pandud samanimeliste talude järgi, juba 1795 esines see hajatalu peremehe lisanimena (*Saueaugo Mart*). Lähtekohaks on *sau* : *saue* 'savi' + *auk* : *augu*. Vrd Nõmmeri, Saueaugu¹. – TL

EAA.1864.2.V-23:281, L 262p; Eesti TK 50; ENE-EE: VI, 692; KNAB

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=saueaugu&F=M&C06=et>

Saula [*saula*] <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Kose-Uuemõisa ms), 1241 *Saul*, 1462 *Saudel* (küla), 1608 *Saulakülla*, 1796 *Saula* (küla), *Sauel* (kõrts). ⇒12B2 • Põline küla. XV–XVI saj elas külast põhja pool, Pirita jõe ületava Saula silla lähedal üle jõe rühm vabatalupoegi. 1560 oli asula hävinenud, hiljem oli seal vaid kõrts. XIX saj lõpus rajati karjamõis, mille maad omakorda 1920. a-tel asundustaludele läksid. P. Johansen kõrvutab nime soome kohanimega *Sautala*. L. Kettunen rekonstrueerib **Sauvala(n)*, **Sauvela(n)* või **Savolan*, lähtekohaks isikunimi **Sau* < **Savoi*, mitm om **Saude*. Vrd *sau* : *saue* 'savi'. 1977 liideti Saulaga osa Ridakülalt. – TL

Bfl: I, 243; BHO: 537; ENE-EE: VIII, 390; EO: 82; Joh LCD: 594–595; KN

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=saula&F=M&C06=et>

Silmsi¹ [*silmsi*] <`Silmsi ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Paunküla ms), 1241 *Silmus*, 1462 *Silmes* (küla, mõisaase), 1726 *Silms* (küla). ⇒13A2

• Põline küla, mille asemele XIX saj rajati karjamõis ning talud asustati ümber. Omaniku järgi sai karjamõis algul nime *Magnushof* (1882). 1920. a-test uuesti küla, 1977–1998 oli Rava küla osa. L. Kettunen pakub HJn Silmsi (↑Pikavere¹) eeskujul nime võimaliku lähtekohana välja sõna *silm*, nt **Silmane* : **Silmase* > *Silmse* > *Silmsi*, samuti kõrvutab sõnaga *silmus* : *silmuse*. Vrd -si, Silmsi². – TL

Bfl: I, 243; BHO: 550; EO: 205–206; Joh LCD: 605–606; Rev 1725/26 Ha: 305

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=silmsi&F=M&C06=et>

Suurevälja [suure_välja] <-le> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Raasiku vallas (Pikavere ms). ⇒12C1 • Pikavere asunduse põhjapoolsed talud said 1920. a-te lõpu-poolle Suurevälja küla nime. Küla liideti 1977 Pikaverega. Nimi esineb tihti hilise talunimena, tulenedes enamasti põllunimest, nimeosisteks sõnad *suur* + *väli* 'põld'. – TL

ERA.14.2.713 (Peningi vallavalitsuse kiri 4. I 1939 nr 562); EVK; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=suurev%C3%A4lja&F=M&C06=et>

Sõmeru³ <Sõmeru ~ -sse ~ -le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis (Ravila ms), sks *Sommerhof*, 1241 *Semær*, 1528 *Somers*, 1726 *Sommer* (küla), 1782 *Sommerhof*, *Sömmero* (karjamõis). ⇒13A2 • Põline asulakoht. 1469 on küla juures mainitud mõisat, edaspidistes dokumentides see aga enam esile ei tule. XVIII saj alguses rajati külla Ravila mõisa kõrvalmõis. Nimi pärineb arvatavasti pinnasele viitavast sõnast *sõmer* 'järe liiv, kruus' ja see esineb asustusnime üpris sageli. 1977 liideti Sõmeruga Maanteeääre küla. Maanteeääre läänepoolset osa on nimetatud ka Tire külaks, samanimeliste talude järgi. Vrd Sõmeru¹. – TL

BHO: 557; EVK; Joh LCD: 600; Rev 1725/26 Ha: 315

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=s%C3%B5meru&F=M&C06=et>

Särke [ˈsärke] <-sse> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Tammiku ms), 1469 *Serks* (küla), 1494 *Serkes* (küla), 1517 *Klein- und* ↓ *Gross-Serkes* (külad), 1871 *Weikeserje*, *Suursärje* (külad). ⇒12B2 • Küla on pikalt olnud jagatud kaheks: põhja pool Väike-Särke ja lõuna pool Suur(e)-Särke. 1977 liideti Oru külaga. Nime häälikuline kuju on ühendatav sõnaga *särg* : *särje*, võib oletada, et see on külale läinud isikunime kaudu. – TL

Bfl: I, 465, 847; BHO: 546; KN; KNAB; Mellin; Schmidt 1871

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=s%C3%A4rge&F=M&C06=et>

Sääsküla¹ [ˈsääs_küla] <-`külla ~ -sse>, koh varem ka `Seas_küla Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, poolmõis, 1417 *Sesskul* (külaase), 1653 *Sehsküll* (hajaküla), 1726 *Sesskülla Jürri* (hajatalu peremees Kirivalla külas), 1782 *Sehskülla Hans*, *Sehskülla Jurry* (talupojad Kirivalla külas), 1871 *Saeskül*. ⇒13A2 • XV saj on üles tähendatud Sääsküla-nimeline külaase, küla on selle sajandi kirjapanekutes märgitud mahajäetuks. Hiljem esineb hajaküla nimena või hajatalu peremehe lisanimena. Hajakülast on välja kasvanud samanimeline poolmõis. Ametliku külana mainitud 1970, 1977–1998 oli Riidamäe osa. Nimi on võinud lähtuda sõnast *sääsk* : *sääse*. Sõnadel *sääs(k)* ja *sääs(t)* on eesti keeles mitmeid tähendusi, nagu 'putukas, kihulane', 'merikotkas', 'kalapüünis'. Vrd Sääsekõrva, Sääsküla², Sääsküla³. – TL

Bfl: I, 119; EAA.1864.2.IV-1: 523, 525, L 502p, 504p; EAA kinnistud; EVK; KNAB; Schmidt 1871

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=s%C3%A4%C3%A4sk%C3%BCla&F=M&C06=et>

Tade <-le>, koh ka <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Kose-Uuemõisa ms), 1881 *Tadde* (karjamõis), 1899 *ПМЗ* | *Tade*. ⇒12C2 • Kohanimekartoteegi andmeil on küla moodustatud osast Kose-Uuemõisa asundustaludest ning nime saanud see Tade mäe järgi. Paikkonnas on asunud ka Tade nõmm (1890 *Tade nõmm*). Loodusnimed võivad olla omakorda nime saanud seal asunud Tade poolmõisa järgi (1890 *Hoflage Tade*). Nime päritolu pole selge, aga võib oletada, et see lähtub

isikunimest (vrd 1507 *Evert* ja *Bertold Toddewen*). ▫ *Rahvaetümoloogia järgi on Tade mäe nimi tulnud sellest, et mäel asunud sauna tagant lepikust leitud imiku surnukeha, misjärel mäge hakatud hüüdma Tite mäeks, see aga mугanenud ajapikku Tade mäeks.* (1962) – TL

Bfl: I, 695; BHO: 84, 381; EAA.3724.5.1327; ERA.T-6.3.548, L 54; KN; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=tade&F=M&C06=et>

Tammiku² <-sse ~ -le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Tammik*, 1637 *Tammick* (karjamõis), 1782 *Tammiko mois*. ⇒12B1 • Tammiku mõis eraldati Tuhalast XVII saj algul. 1920. a-tel sai asunduseks, 1977 külaks. 1977 liideti Tammi-kuga Nõmme küla. Nime lähtekohaks on sõna *tammik* : *tammiku* ‘tammemets’. Vrd Tammiku¹. – TL

BHO: 579; Hupel 1774–1782: III, 436; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=tammiku&F=M&C06=et>

Tapi¹ <-le> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Anija vallas (Raasiku ms), 1871 *Tuppi*, XIX saj II poolel *Toppi*, 1935 *Tapi*. ⇒13B1 • XIX saj lõpul ilmus kaartidele hajatalu nimena. Ametliku külana mainitud 1970, 1977 liideti Arava külaga, praegu kuulub Vetla piiresse. Nimi võib olla lähtunud talupoja lisanimest – 1811. a hingeloendis on Ardu külas kirja pandud talupoeg nimega *Toppi Erik*. Nime tähendus jääb hämaraks, üks võimalus on lähtuda isikunimest, vrd nt ürikutes esinenud nimekujudega *Tabbe*, *Tappe* või friisi mehenimega *Toppe* (↑Tupenurme). Vrd Tapi². – TL

EAA.1864.2.VI-34:9, L 9; EAA.46.2.62; Eesti TK 50; KNAB; Schmidt 1871; Stoebke 1964: 65–66
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=tapi&F=M&C06=et>

Triigi¹ <‘Triiki ~ -sse ~ -le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Kau*, 1732 *Triki* (mõis), 1796 *Kau*, *Trigi* (mõis). ⇒13A3 • Algselt mõis, 1920. a-test asundus ning al 1977 küla. Eestikeelse nime on saanud mõisaomaniku Stryki järgi, kellele mõis XVII–XVIII saj kuulus. Mõisa saksakeelne nimi *Kau* (1379 *Kowe*) pärineb naabruses olevalt Kõue külast. Vahel on eesti uuemaski pruugis kasutatud Kõue või Kõue-Triigi mõisa nime. Vrd Kõue, Triigi², Triigi³. – TL

BHO: 201; Joh LCD: 454–455; KNAB; Ligi 1961: 331; Mellin
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=triigi&F=M&C06=et>

Tuhala <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, mõis, sks *Toal*, 1241 *Tohal*, 1468 *Toall* (mõis), 1796 *Toal*, *Tuhhala M.* (mõis). ⇒12B1 • Tuhala mõis on nime saanud seal asunud põliskülalt, mis oli XV saj keskpaigaks kadunud. Mõis kuulus XVII saj lõpust XIX saj lõpuni Mellinitele, seal on pärit ka krahv Ludwig August Mellin, „Liivimaa atlase“ koostaja. 1920. a-te maareformiga loodi mõisa maadele Tuhala asundus, küla 1977. a-st. L. Kettunen pakub nime lähtekohaks *tuhk* : *tuha*, *tuhane* (võib-olla *Tuha küla* ~ *Tuhala*), kõrvutab ka sõnaga *tuhar* : *tuhara* ja soome perekonnanimega *Tuhkanen*. Huvitav paralleel võiks olla veel muistne eesti isikunimi *Tuyhewalde*, nimelõpp *-valla* on lühenenud *la*-lõpuks mitmes nimes (nt ↑Jägala). – TL

Bfl: I, 275; EO: 83; Joh LCD: 621; KNAB; Mellin; Stoebke 1964: 71
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=tuhala&F=M&C06=et>

Uuearu [*uue_aru*] <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Alavere ms), 1782 *Uearro Jahn* (hajatalu peremees), 1796 *Uearro* (karjamõis). ⇒13A1 • Arvatavasti hajatalust alguse saanud asula. Küllana kirjas 1922. Nimi lähtub sõnadest *uus* : *uue* + *aru* '(kuiv) rohumaa'. – TL

EAA.1864.2.IV-1:516, L 496p; KNAB; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=uuearu&F=M&C06=et>

Uueveski¹ [*uue_`ves'ki*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ojasoo ms), XVII saj II poolel *Uheweske byy* (küla), 1726 *Uhewesky* (küla), 1796 *Uewesk* (küla, veski). ⇒12C2 • Küla on saanud nime Kuivajõeal asunud veski järgi, vastandusena mõnele olemasolevale vanemale veskile, tõenäoliselt Lööra (*Löra*) veskile, mis asus 1796 Mellini kaardi järgi Uueveski lähedal jõe alamjooksul. Vrd Uueveski². – TL

EAA.1.2.C-IV-80; EVK; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 312

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=uueveski&F=M&C06=et>

Vahetüki [*vahe_tüki*] <-`tükki ~ -sse>, varem ka <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Triigi ms), u 1900 *Bazemukъ* (küla), 1913 *Wahhetukki* (mõis). ⇒13A3 • Vahetüki oli väike karjamõis, mis asunud Nutu ja Kõhastu (ka Kõsastu, sks *Kossas*) karjamõisa vahel, sellest arvatavasti nimigi. 1920. a-tel jagati asundustaludeks. 1977–1998 oli Nutu küla osa. – TL

EVK; KNAB; Vene TK 42

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=vahet%C3%BCki&F=M&C06=et>

Vanamõisa¹ [*vana_`mõisa*] <-`mõisa ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Saarnakõrve ms), 1782 *Wannamois* (küla), 1796 *Wanamois* (küla), u 1900 *Ванамыза* (karjamõis). ⇒13B3 • 1920. a-tel jagati asundustaludeks. 1977–1998 oli Kõrvenurga küla osa. Arvatavasti on seal varem asunud Saarnakõrve mõis. Kui ehitati uus mõisahoone, liikus nimi koos mõisaga mujale ning vana kohta jäi tähistama Vanamõisa nimi. Selle järgi on omakorda hiljem nimetatud sealseid talusid (nt 1782. a revisjonis on Saarnakõrve mõisas Vanamõisa külas kirjas olevast kuuest talust kolme peremehed *Wannamoise Mihkel*, *Wannamoise Mart* ja *Wannamoisa Hans*). Nimi on külanimena väga sage. – TL

BHO: 649; EAA.1864.2.IV-1:448, L 433p; EVK; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=vanam%C3%B5isa&F=M&C06=et>

Vardja¹ [*`vardja*] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas, karjamõis (Ravila ms), 1782 *Wardja* (küla), 1796 *Wardia* (küla). ⇒12C2 • Mellini kaardil 1796 veel küllana, XIX saj alguses küla aga mõisastati ning 1871 on kirjas juba ainult karjamõis. 1920. a-tel rajati mõisa maadele asundustalud. Vardja nime lähtekohaks on sõna *vardi*, *vardja* 'külavanem'. P. Johansen samastab Vardjaga Taani hindamisraamatus 1241 mainitud küla nimega *Uauæ* (lugeda **Uanæ*, **Uænæ* või **Vene*), u 1592 *Fenckull*. Asula nimeks oli 1636 *Repnall*, 1744 jälle *Fenkill*. Nime saab tõlgendada **Venekülaks*, kuid Johanseni arvates on **Uanæ* võinud olla ka isikunimi (vrd liivi *Wane*). Viimane variant näib tõenäolisem. 1977 liideti Vardjaga osa ↑Pikasöödi külast. Vardja küla lõunaosas oli Kalsperi karjamõis (sks *Karlsberg*), mille järgi nimetati vahel Vardja küla ennast. Vrd Vardja², Vardja³. – TL

BHO: 627; EAA.1864.2.IV-1:487, L 470p; EO: 45; Joh LCD: 660; Mellin

<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=vardja&F=M&C06=et>

Vetla [ˈvetla] <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Alavere ms), 1379 *Vettevilge*, 1694 *Wetla Qwärn* (veski), 1796 *Wetla* (veski), 1844 *Wätla*. ⇒13B1
● Esimest korda ilmub nimi veski nimena, veski järgi sai hiljem nime ka küla. Kohanime lähtekohaks on peetud sõnu *vesi* + *vili*, mis vesiveski nimena tundub piisavalt motiveeritud. V. Pall kirjutab, et nimi **Vetvilja* paistab olevat olnud veskiga seoses laiemalt kasutuses ja et Johanseni arvates võis see olla möldri metafoorne nimetus. 1977 liideti Vetlaga Taganurga küla. Viimane oli mõisaomaniku pandud nimi Alavere mõisa idasopis asunud talude kohta. 1939. a sooviti Taganurga nimi asendada rahvausuus talu järgi kasutusel olnud Vetlaga, ent pärast Teist maailmasõda olid Taganurga ja Vetla eri asulad. Vetla piires on praegu ka ↑Tapi. – TL
EAA.1.2.C-IV-64; ERA.14.2.713 (Alavere vallavolikogu 10. II 1939 protokoll nr 7); Johansen 1932: 22; KN; KNAB; Mellin; PTK I: 273; Schmidt 1844
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=vetla&F=M&C06=et>

Vilama <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1516 *Vilenbeke*, 1592 *Filenbegk* (küla), 1694 *Willameggi Byy* (küla), 1726 *Weilomeggi* (küla), 1844 *Willama* (küla). ⇒13A1 ● Praegune nimi on võinud külale liikuda loodusnimelt. Nimelõpud *-mäe* ja *-ma(a)* on kohanimedes sageli vaheldunud. Nime algusosa lähtekoht pole päris selge, seda saaks kõrvutada isikunimedega *Vile*, *Ville*, *Wylle*. 1516. a nimelõpp *-beke* tuleneb sellest, et saksa kirjurid tõlgendasid eesti sõna *mägi* valesti, ühendades selle alamsaksa sõnaga *becke* (ojanimedes ka *-meke*) ‘oja; jõgi’. P. Johansen samastab Vilamaga Taani hindamisraamatus mainitud küla *Laucotaux* (*Laukataguse). 1977 liideti Vilamaga Raba küla. – TL
Bfl: II, 117; BHO: 675; EAA.1.2.C-II-46; EO: 120; Joh LCD: 474; Rev 1725/26 Ha: 315; Schmidt 1844; Stoebeke 1964: 77, 79
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=vilama&F=M&C06=et>

Virla [ˈvirla] <ˈVirla ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Triigi ms), 1241 *Wircol*, 1524 *Virgell*, 1726 *Wirla* (küla). ⇒13A3 ● Põline küla. L. Kettunen kõrvutab nime sõnaga *virguma* (~ *virkuma*) ning isikunimedega **Virgo(i)* ja **Virge(i)* + *-la(n)*. Pole ka võimatu, et nime teiseks pooleks on olnud sõna *küla*, samuti on nime algusosa võinud lüheneda mõnest muust *Vir*-algulisest isikunimest, nt *Vire*, *Virteke*, *Virthe*. Virla küla piires oli saunaküla nimega Uuevärava. – TL
EO: 84; EVK; Joh LCD: 667; Rev 1725/26 Ha: 303; Stoebeke 1964: 81
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=virla&F=M&C06=et>

Viskla [ˈviskla] <-sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), 1379 *Visschele*, 1592 *Fisschell*, 1694 *Wysküll*, 1716 *Wisekyle*, 1726 *Waisküll* (küla), 1796 *Wiskla* (küla). ⇒12C1 ● Nime algusosa lähtekoht pole selge, võrdluseks saaks tuua soome isikunime *Visa*. Esmamainingus võib ka kajastuda saksa isikunimi *Fisch(e)l*, kuid lähemad teated selle nime esinemise kohta Eesti alal puuduvad. Nime järelosa on arvatavasti lühenenud sõnast *küla*. Viskla osad on Suure-Viskla ehk Suurküla ja Väike-Viskla ehk Saunaküla. Viskla kirdepoolsed talud kannavad Lellavere nime, mida võiks ühendada isikunimega *Lelle* või *Lello*. – TL
Bahlow: 139; Bfl: II, 117; BHO: 678; EAA.1.2.C-II-43; ENE-EE: X, 461; Johansen 1932: 22; KN; KNAB; Mellin; Mägiste 1929: 35, 52; Rev 1725/26 Ha: 314; Stoebeke 1964: 43
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=viskla&F=M&C06=et>

Voose¹ [ˈvoose] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Anija vallas (Ravila ms), 1241 *Hohen (*Vosen)*, 1313 *im dorf] Wosele*, 1566 *Wosekulla*, 1782 *Wosla*, 1796 *Wosel* (küla, kõrts). ⇒13B1 • Põlisküla. L. Kettunen on nime võimalikuks lähtekohaks pakkunud sõna *voos* : *voe* ‘aasta; aastane viljasaak’, oletatavat isikunime *Voose* (sellest võinuks tuleneda kohanimi **Voosla*) ja ka sõna *vohine* : *vohise*, mille tähendust ta ei ole täpsustanud. 1977 liideti Voosega Mäeküla (endine Voose-Saunaküla, muutus 1920.–1930. a-tel omaette külaks), Jõe, Nirgu ja Ojaküla. Voose osadeks on ka endine Saia küla, mis tekkis Saia karjamõisa asundustaludeks jagamisel 1920. a-tel, ning Koodi (Mäeküla edelaotsa talud). Vrd Voose². – TL
BHO: 688; EO: 197; Joh LCD: 366–367; KN; KNAB; Mellin; Troska 1987: 101
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=voose&F=M&C06=et>

Võivere² [ˈvõivere] <-verre ~ -sse> Kos – paik (küla) Harju maakonnas Kose vallas (Tammiku ms), 1241 *Wætheueræ*, 1413 *Weydever*, 1726 *Woyfer* (küla), 1796 *Woibifer* (küla), 1844 *Woiwer* (küla). ⇒12B2 • Küla on enne 1637. a Tuhala mõisalt Tammiku mõisale läinud. 1977 jagati Kata ja Oru küla vahel. Sageli on *vere*-lõpulistel nimedel olnud algusosaks muistne isikunimi, P. Johansen on siin õigustatult lähtekohaks pidanud isikunime *Woyde* (**Võide*). L. Kettunen kõrvutab nime sõnaga *võie* : *võide* ning lisaks isikunimedele **Võidi*, **Võide* sõnaga *võit* seotava isikunimega **Võitto* : **Võido*. Vrd Võidivere, Võivere¹. – TL
Bfl: I, 112; EO: 283; Joh LCD: 658; Mellin; Rev 1725/26 Ha: 311; Schmidt 1844
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=v%C3%B5ivere&F=M&C06=et>

Võlle [ˈvõlle, ka võlle] <-le> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Ravila ms), XIX saj II poolel *Wölle*. ⇒12C2 • Asundustaludest moodustatud küla, mis sai nime seal asunud Võlle teomaja järgi. Nimi esineb XIX saj II poole kaardil hajatalu nimena, 1909 on üles tähendatud sellenimeline mets. Külana kirjas 1930. a-te topokaardil. Nime tähendus jääb hämaraks. 1977 liideti Võllega ↑Kursi ja ↑Lagesöödi küla. Vrd Võle. – TL
EAA.3724.4.371:8; EAA.46.2.62; Eesti TK 50; KN; KNAB
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=v%C3%B5lle&F=M&C06=et>

Äksi³ <Äksi ~ -sse> Kos – küla Harju maakonnas Kose vallas (Habaja ms, Harmi ms), 1687 *Exy Jahn*, 1726 *Akse Marri Wittwe* (talupoja lesk), XIX saj II poolel *Eksi* (kõrts). ⇒12C2 • Ametliku külana moodustati alles 1998, enne seda oli Alansi küla osa. Tõenäoliselt tuleneb külanimi talu- või kõrtsinimest ning see omakorda talupoja lisanimest. Lähtekohaks sobiks kunagine isikunimi, nt eestlaste nimedena on varem kirja pandud *Ege* ja *Ecke*, liivlaste nimedena *Eke*, *Ecken*, *Ecks* ja *Ekus*. Vrd Äksi². – TL
EAA.1.2.C-IV-74; EAA.46.2.62; KNAB; PTK I: 286; Rev 1725/26 Ha: 322; Stoebke 1964: 18
<http://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=%C3%A4ksi&F=M&C06=et>

Kasutatud allikad

- Ariste 1937 = Ariste, Paul. Ahikotus. – Eesti Keel 1937, nr 1–2, lk 34–38.
- Ariste 1969 = Ariste, Paul. Estnisch Kose, deutsch Kosch. – Советское финно-угроведение V (1969), nr 1, lk 1–2.
- Bahlow = Bahlow, Hans. Deutsches Namenlexikon. Suhrkamp Taschenbuch 65. Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Germany, s. a.
- Bfl = Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands, in Uebersetzungen und Auszügen. I Th. Dänisch und Ordenzeit. Hrsg. von F. G. Bunge und R. Toll, 1. Bd. Reval 1856; 2. Bd. Reval 1857; II Abt. Schwedische und polnische Zeit. Hrsg. von E. Pabst und R. Toll, 1. Bd. Reval 1861.
- BHO = Baltisches historisches Ortslexikon. Teil I. Estland (einschließlich Nordlivland). Begonnen von Hans Feldmann. Herausgegeben von Heinz von zur Mühlen. Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Herausgegeben im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission von Paul Kaegbein und Gert von Pistoil Kors. Band 8/I. Böhlau Verlag, Köln–Wien 1985.
- EAA kinnistud = Rahvusarhiivi kinnistute register. <http://www.ra.ee/apps/kinnistud/>.
- EES = Eesti etimoloogiasõnaraamat. Koostanud ja toimetanud Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoimetaja Iris Metsmägi. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2012. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.
- Eesti SK 10 = Skeemiline kaart 1 : 10 000. [Katastrikaart, 1930–1944. Põllutöoministeriumi väljaanne.]
- Eesti TK 50 = Eesti topograafiline kaart 1 : 50 000. 1930. aastad.
- Eisen 1924a = Eisen, Matthias Johann. Eesti keelest kadunud, saksa keeles püsinud eestikeelsed kohanimed. – Eesti Keel 1924, nr 3–4, lk 67–82.
- Eisen 1924b = Eisen, Matthias Johann. Kau ja ta kildkond. – Eesti Keel 1924, nr 5–6, lk 140–146.
- EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Tallinn 1994–.
- EMSK = Eesti murrete sõnaraamat. (Käsikiri Eesti Keele Instituudi eesti keele ajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakonnas.)
- ENE = Eesti nõukogude entsüklopeedia I–VIII+L. Tallinn 1968–1978.
- ENE-EE = Eesti nõukogude entsüklopeedia I–IV / Eesti entsüklopeedia V–XV. Tallinn 1985–2007.
- EO = Kettunen, Lauri. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1. Helsinki 1955.
- EVK = Endel Varepi asustusajalooline kartoteek Eesti Keele Instituudis.
- Faster 2014 = Faster, Mariko. Kaks Hargla kihelkonna vetenime. – Emakeele Seltsi aastaraamat 59 (2013). Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn 2014, lk 28–45.
- Göseken 1660 = Göseken, Heinrich. Manuctio ad linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Adolph Simon, Reval 1660.
- Hupel 1774–1782 = Hupel, August Wilhelm. Topographische Nachrichten von Lief- u. Ehstland. Bd. I–III. Riga 1774–1782.
- Joh LCD = Johansen, Paul. Die Estlandliste des Liber Census Daniae. Kopenhagen, Reval 1933.
- Johansen 1932 = Johansen, Paul. 35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien-Wierlands (Harju-Virumaa) im 13. und 14. Jahrhundert. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1930. Tartu 1932, lk 1–46.

- Kallasmaa, Päll 2009 = Kallasmaa, Marja; Päll, Peeter. Pudemid Liber Census Daniaest. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 8–9, lk 573–582.
- KN = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek. <http://heli.eki.ee/kohanimed/>.
- KNAB = Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas (KNAB). Tallinn 2001–. <http://www.eki.ee/knab/knab.htm> [koost. Peeter Päll].
- Laanet 2010 = Laanet, Viivi. Suur küla valla põhjas teel Voosele (järg). Kõue Kuulutaja 2010, veebruar, lk 6–8.
- Laansalu 2011 = Laansalu, Tiina. Asustusnimed Kiili vallas. – Emakeele Seltsi aastaaraamat 56 (2010). Tallinn 2011, lk 109–126.
- Laansalu 2015 = Laansalu, Tiina. Kose kihelkonna põliste asustusnimede vanus ja päritolu. – Emakeele Seltsi aastaaraamat 60 (2014). Tallinn 2015.
- Ligi 1961 = Ligi, Herbert. Eesti rahva olukord ja klassivõitlus Liivi sõja algul (1558–1561). Tallinn 1961.
- Mellin = Mellin, Ludwig August. Atlas von Liefland oder von den beyden Gouvernements und Herzogthümern Lief- und Ehistland und der Provinz Oesel. (1791–1798).
- MS = Eesti Keele Instituudi murdesõnavara kartoteek.
- Mägiste 1929 = Mägiste, Julius. Eestipäraseid isikunimesid. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused XVIII. Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus, Tartu 1929.
- NL TK 25 = Nõukogude Liidu topograafiline kaart 1 : 25 000. [Kaardistatud 1948–1954, trükitud 1969–1976.]
- Paucker 1853 = Paucker, Carl Julius Albert. Der Güterbesitz in Ehistland zur Zeit des Dänenherrschaft nach Jacob Langebek's, Peter Friedrich Suhm's und Georg Magnus Knüpfper's topographischen Bemerkungen zum „Liber census Daniae“ mit einigen Zusätzen. Reval 1853.
- PTK I = Pall, Valdek. Põhja-Tartumaa kohanimed. I. Toimetanud M. Norvik. Valgus, Tallinn 1969.
- Rajandi 1966 = Rajandi, Edgar. Raamat nimedest. Eesti Raamat, Tallinn 1966.
- Rev 1725/26 Ha = Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon. I–II köide. Harjumaa. Allikapublikatsioon. Tallinn 1988.
- Saarikivi 2007 = Saarikivi, Janne. On the Uralic Substrate Toponymy of Arkhangelsk Region: Problems of Research Methodology and Ethnohistorical Interpretation. – Onomastica Uralica 4. Borrowing of Place Names in the Uralian Languages. Edited by Ritva Liisa Pitkänen, Janne Saarikivi. Debrecen–Helsinki 2007, lk 45–109.
- Schmidt 1844 = Generalcharte von Ehistland in 2 Blättern. Mit Unterstützung des Vereins der Merino Zucht zu Orrehhoff. Hrsg. von J. H. Schmidt. [Berlin?] 1844.
- Schmidt 1871 = Karte von Ehistland mit den Kreis-, Polizeidistricts- und Guts-Grenzen so wie den Plänen der Städte neu umgearbeitet und herausgegeben von Hofrath J. H. Schmidt. [1871, täiend. 1876.]
- SK I = Kallasmaa, Marja. Saaremaa kohanimed I. Eesti Keele Instituut, Tallinn 1996.
- Stoebke 1964 = Stoebke, Detlef-Eckhard. Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems. Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien. Bd. IV. Leibniz-Verlag, Hamburg 1964.
- Troska 1987 = Troska, Gea. Eesti külad XIX sajandil. Ajaloolis-etnograafiline uurimus. Tallinn 1987.
- Tärk 2010 = Tärk, Tiina. Kiili valla asustusnimed. Magistritöö. Tartu 2010. (Käsikiri autori valduses.)
- Vene TK 42 = Venemaa topograafiline kaart 1 : 42 000. [Nn üheverstakaart, u 1900–1921.]
- Vene TK 126 = Venemaa topograafiline kaart 1 : 126 000. [Nn kolmeverstakaart, 1846–1863 ja hiljem.]

Kasutatud arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

- EAA.1.2.C-II-43. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Hofwet Mecks med En Deel desz Bonde Ägor i Kosch Sochn. 1694.
- EAA.1.2.C-II-46. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. En Deel aff Godzet Mecks i Kosch Sochn. 1694.
- EAA.1.2.C-II-50. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. En Deel aff Godzet Mecks uti Kosch Sochn. 1694.
- EAA.1.2.C-II-52. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. En Deel aff Godzet Pickfer. 1693.
- EAA.1.2.C-IV-59. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Allofer Hoff. 1707.
- EAA.1.2.C-IV-64. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Meckz Hoff med thess underliggiande Byar och Gardar. 1694.
- EAA.1.2.C-IV-66. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Nyenhof med Arro-wall Hoff. 1695–1696.
- EAA.1.2.C-IV-69. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Oijas Byy, Gambla Harm Till Hörigh. 17. sai II pool.
- EAA.1.2.C-IV-74. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Schiuck: Byy Gambla Harm Till Hörig. 1687.
- EAA.1.2.C-IV-80. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Uheweske Byy Hörigh Till Gambla Harm. 17. sai II pool.
- EAA.1.2.C-IV-288. Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner. Kaardikogu. Grentzestrijd Emellan Byen Pickoa under Godzet Rasich ... och Godzet Lechtes uti Jerwen District beläget. 1696.
- EAA.46.2.62. Eestimaa kubermangu joonestuskoda. Kaardid ja plaanid. Karte des Kirchspiels Kosch /M 1 : 42 000/. 19. sai II pool.
- EAA.854.4.863. Eestimaa rüütelkond. Kaardid ja plaanid. Karte des Gutes Kau (Triigi). [M 1 : 42 000] 1 Zoll = 1 Werst. 1873.
- EAA.1864.2.IV-1. Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon. Neljas hinge-revisjon 1782. a. Jöelähtme, Harju-Jaani, Kuusalu, Jüri, Kose, Rapla kihelkond. 1782.
- EAA.1864.2.V-23. Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon. Viies hinge-revisjon 1794–1795. Jüri, Kose kihelkond. 1795.
- EAA.1864.2.VI-34. Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon. Kuues hinge-revisjon 1811. a. Kose, Jüri kihelkond. 1811.
- EAA.1864.2.IX-58. Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon. Üheksas hingerevisjon 1850. a. Kose kihelkonna revisjonilehed. 1850.
- EAA.3724.4.114. Katastridokumentide kollektsioon. Eestimaa kubermang. Kose-Uue-mõisa mõisa kontsept plaanid. Maamõõtja A. Aun. M 1 : 4200. 1905–1906.
- EAA.3724.4.371. Katastridokumentide kollektsioon. Eestimaa kubermang. Ravila mõisa talumaade plaanid. 1909.
- EAA.3724.5.1327. Katastridokumentide kollektsioon. Eestimaa kubermang. Kose-Uue-mõisa maade plaan. 1890.
- EAA.3724.5.1335. Katastridokumentide kollektsioon. Eestimaa kubermang. Paunküla mõisa maade kaart. 1900–1904.
- ERA.14.2.713. Siseministeerium. Kirjavahetus Harjumaa omavalitsusastutustega Harju-maa külade ja asunduste nimede muutmise kohta. 27.04.1939–09.02.1940.

ERA.T-6.3.548. Ehituste ja maa-alade kaartide, plaanide, jooniste ja projektide kollekt-sioon. Kaardid ja skeemid. Eestimaa ja Liivimaa kubermangude üheverstaline kaart (osaline). 1899.

ERA.T-6.3.31. Ehituste ja maa-alade kaartide, plaanide, jooniste ja projektide kollekt-sioon. Kaardid ja skeemid. Eesti kaart 1 : 50 000. 409 Harju- ja Järvamaa, Kose. 1936.

PUBLIKATSIOONID

SUMMARY

The development of place names in Central Harjumaa and name transfer

Names have played a significant role in people's interpersonal communication and comprehension of the world. Therefore, they have been of interest to language enthusiasts for millennia. Without names, the transmission of information would be made significantly more difficult – how else could one quickly describe the people, settlements, countries, cities, streets, and other objects that one needed to refer to? Thus, names are indispensable and irreplaceable for effective communications.

There is (and has been) a causal relationship between places and their names, and ascertaining this relationship is among the tasks of toponomastics. Studying the development of place names provides us with information about their history, initial meanings, and changes over time, of name templates and patterns, the lives of the namegivers as well as the surrounding nature, and much more. Thus, toponomastics provides a picture of the history and culture of a specific locality, of the local customs and environment, and of course, of the language. By nature, names are more conservative than other vocabulary and the elements that have disappeared from the common language may still occur in place names. Names also reflect language contacts. They may contain traces of migrations and reflect various socio-cultural aspects.

This thesis, which is based on five publications (P1; P2; P3; P4; P5), is focused on the place names in two parishes – Jüri and Kose – located in the central part of Harjumaa County in North Estonia. The term *Central Harjumaa (Kesk-Harjumaa)* has been used as the general designation of this area because the parishes are located in the central section of Harjumaa, in terms of both historical and current administrative division. The study supplements the regional research approach of Estonian (but also Finnic more generally) toponomastics and is particularly closely associated with the study of the toponymy of the Kiili rural municipality.

The thesis is divided into two notional sections. The objectives of the first section (P1–P3) include providing a survey of the Central Harjumaa place names, continuing the research of the traditional regional toponomastics, with the main emphasis being on older settlement names; and mapping the trends in the development of toponymy based on the analysis and linguistic processing of place names. An answer is sought to the following research question: *What characterizes the development of the place names in Central Harjumaa?* In order to achieve this goal, the study analyzes the history, variation, and changes of names, including specific toponymic developments, folk etymology, analogy, adaptations, etc.

The second half of the thesis (P4; P5) deals with a phenomenon of name creation, that is *name transfer (nimesiire)*, which is being separately dealt with

for the first time in Estonian onomastics. The goal of this section is to give an overview of different approaches, and to ascertain which approach applies to the Estonian place name system. In addition, the dissertation seeks to determine what traits characterize the transferred names included in the toponymy of Central Harjumaa. This leads to the second research question: *How should the transferred names be classified and which transferred names occur in the toponymy of Central Harjumaa?*

Place names reflect the landscape and the toponymies of various regions directly correlate to the nature of a place's landscape and geography. Therefore, this dissertation provides an overview of the natural conditions of Central Harjumaa, as well as its history, general administrative division, and other local phenomena, including the dialectal language (see 2. *Lähemalt Kesk-Harjumaast*).

Most of the earlier theories of onomastics have arrived in Estonia from Finland and Sweden, and to a lesser degree, from Germany and Russia. This thesis provides an overview of the most important models adapted in Estonian toponomastics at the beginning of its development and includes the more important works related to Estonian diachronic onomastics, which form the main theoretical basis for this thesis. Parallels have also been drawn with several Finnish studies, as well as works from elsewhere.

In the last few decades, in addition to the traditional study and etymologization of the origins of names, the analysis of their linguistic form, grouping of name elements, etc., onomastics that also considers the use and users of names has forcefully come to the fore. The following sub-themes are dealt with: names and identity; the pragmatics of names, change of names, and socio-onomastics; cognitive onomastics; the semiotics of names, etc. The interdisciplinary study of names is becoming increasingly popular.

The newer trends that are separately introduced in this thesis include syntactic-semantic name research and socio-onomastics. The latter factors play a role in the use of the place names studied within the framework of this study as well. The socio-onomastic viewpoint of the research is, for instance, indicated by the inclusion of the parallel names of farms and settlements, which are used simultaneously depending on the social situation and the naming needs of the particular user. The parallel forms of settlement names that have been colloquially abbreviated were used in certain communication situations, i.e. in more official situations, the longer name forms that preceded the abbreviation were used, while the abbreviated forms were used orally and in casual discourse. Also, a survey of the earlier research done on place names in Central Harjumaa area is provided.

The theoretical section introducing name transfer is presented as a separate sub-chapter (see 3.2. *Nimesiire*). The transfer that has occurred at the onomastic level is treated as name transfer. In many places, secondary names and transferred names have been equated by assigning these concepts to all the names derived from the onomastic level. However, the Estonian onomastic tradition is different. In Estonian onomastics, the concept of *transferred name* (*siirdnimi*) has been used only in reference to the toponyms that have been transferred due to migration from the original location to a faraway place (see Kallasmaa 1996; Pall 1977).

The secondary names that have developed due to a locational relationship have not been considered as transferred names. Two sub-categories for name transfer have developed: name transfer resulting from migration and name transfer based on comparison (see Saar 2008: 43). In turn, name transfer resulting from migration is divided in two: 1) names given by the transferrers (this type is especially common in more recent times), in which the name template is *place name* > *second place name (commemoration)*; and 2) place names that have developed based on a by-name being given to the transferrer (more traditional type), in which the name template is *place name* > *transferrer's by-name* > *settlement name originating from the transferrer's by-name*.

In this study, the place names derived from ethnonyms are linguistically considered to be borderline cases. In some languages (e.g. English, Dutch, German, and Hungarian), ethnonyms are considered to be a separate type of names, while in Scandinavian terminology, ethnonyms are classified as appellatives – as they are in Estonian linguistics. Among other things, ethnonyms are by nature geographical, i.e. referring to some place or region, as well as to human groups and languages, and as such, are often the means or transitional links for the transfer of proper names. Thus, place names that have developed from by-names that indicate origin can also be considered to be transferred names, e.g. *Läti küla* ‘Latvian village’, *Veneküla* ‘Russian village’, as can the names that indicate internal transition, such as *Muhu talu* ‘Muhu farm’ (< *Muhu* ‘person from Muhu island’).

In Estonian onomastics, the transferred place names that are not related to human migration, are now being called *comparative transferred names*, based on the Finnish example (see Kiviniemi 1975: 49). This group includes names that are based on a comparison with some other existing place. Many of these comparative transferred names have been derived from the Bible. More recently, comparative transferred names have started to be used for marketing purposes – the names can be treated as brands.

We are also dealing with the further derivations that have occurred at the onomastic level in the cases where the point of origin for the toponym has been an anthroponym. In this study, most of the anthropotonyms, i.e. further toponymic derivations based on anthroponyms, have been left aside and the focus is on the *toponym* > *toponym* transfers. An exception has only been made for commemorative names, and the commemorative names formed on the basis of personal names have been included in the analysis.

In this thesis, commemorative names are defined as place names that have purposefully been assigned to commemorate a place or person. During the Soviet era, a totally new layer of names was added to the list of Estonian place names: the names of communal economic units (primarily the names of kolkhozes and sovkhoses, state farms), many of which were commemorative names. The government of the Soviet Union had a great impact on toponymy, as it placed emphasis on names derived from ideological policies, official activities, and persons.

The basic source material for this study comes from the Place Name Archive of the Institute of the Estonian Language (KN). This has, in turn, been compared to various historical sources, archival data, maps, databases, and more important publications. In connection with name transfer, the National Place Names Register (KNR) and the Address Data System (ADS) have also been used.

This PhD thesis shows that, in the place names of Central Harjumaa, irregular shortenings (e.g. *Alta* < *Alttoa*; *Kuie* < *Kuivajõe*) and group transitions (e.g. *Allikmäe* ~ *Allikma(a)*; *Aruaia* ~ *Aruoja*; *Kirjasselja* ~ *Kirjassilla*), as well as mechanisms related to adaptation and folk etymology (e.g. *Eerumaa* < *Jerjoma*; *Kaarepere* < *Scharenberg*), have been used (P1; P2). Confirmation was received for the position that specific toponymic developments are promoted by the weakening or disappearance of the connections between the proper name and the appellative(s) that formed it. However, since this research study is focused mostly on settlement names that are primarily secondary, and therefore, the relevant connection is already weakened, in future comparisons it would be useful to examine the development and persistence of the other types of (primary) names in the area.

The analysis of the specific toponymic developments allows one to conclude that the formations impacted by specific developments comprise unique development chains that undergo particular cycles. In simplified form, this could look like this: a place name is created > the name becomes fixed and loses its connection to its linguistic creator(s) > the name becomes shortened and, in the sense of synchronic meaning, becomes (more) opaque > an attempt is made to change the opaque name into a transparent one again (for instance by using folk etymology) > the name loses its connection to its folk etymology-based synchronic linguistic creators > the name is shortened and becomes opaque > ... Although, as a rule, the particular sound-related developments caused by specific developments may not follow any rules, it is still possible to make some generalizations about the 'regular irregular' behaviour of names. One could say that the specific developments of place names comprise a certain typology, in which place names with similar structures behave in a similar way. The fact that place names are increasingly present in the visual world (e.g. maps, signs, documents) and are no longer exclusively used orally, as was true in the past, and the fact that they are now written down and formalized have become hindering factors affecting the developmental series that has taken shape over time. However, it is still possible to find the corresponding developments in current (oral) usage.

The diachronic analysis of toponyms (P1–P3) clearly indicates that many place names in Central Harjumaa (ca ¼) have survived since the Middle Ages and half of the place names could be considered to be ancient (i.e. they appear in records before 1700). The point of derivation for the ancient names is often a personal name, and in the case of several names, the initial name is an ancient Finnic name (e.g. *Ihuvere* < ?*Iha*, **Ihoi*; *Kaivere* < ?*Kaybe*, *Kaybi*, *Kaipa*); several comparisons could also be made to Germanic personal names (e.g. *Kaltsu* < *Kalsu*; *Tilluvälja* < *Till*, *Tillo*). By making these comparisons, believable explanations were found for many of the names that are nowadays opaque. The settlement names derived from natural names were found to be more transparent (e.g. *Nõmmemõisa* <

nõmm : *nõmme* ‘moorland’ + *mõis* : *mõisa* ‘manor’; *Oru* < *org* : *oru* ‘valley’; *Soon-taga* < *soo* ‘swamp’ + Gen. -*n* + *taga* ‘behind’). The diachronic research of older place names enabled several sound-historical developments to be observed, e.g. the disappearance of the word-initial *h* from the North-Estonian dialects between the 17th and 18th centuries, and the occurrence of the syncope between the 14th and 15th centuries. The name articles on the place names in Kose, which were published in *Eesti kohanimeraamat (Dictionary of Estonian Place Names, 2016, 2018)* have also been compiled as a part of this study.

When the researched material on regional names becomes available to researchers, new opportunities will develop, e.g. comparing one’s own material to that of other locations, and thereafter, drawing broader conclusions and generalizations. The existence of etymological data will definitely enhance the research directions, following, for instance, the standpoints of name givers and name users, that are gaining popularity, regardless of whether the chosen method is part of sociolinguistics, psycholinguistics, rhetoric, or some other field. The supplementation of traditional diachronic onomastics with sociolinguistic, psycholinguistic and cognitive viewpoints provides us with a broader picture of how and under what conditions names developed, under what conditions various names were used, etc.

Being familiar with the history of names, just like the researching and preservation of historical names, is important for several other reasons. The socio-onomastic approach classifies the names that people still remember, but that are no longer in use or where the referent has been destroyed, as vanished names (see Ainiala 1997; Alas 2012). In the case of the synchronic approach, this may be true, but if names that are no longer actively used are still remembered by people or have been preserved in archives, they could possibly be revived in the future. Namely, based thereon, it would be possible to form new annexes, which have the great advantage of being connected to the local history, are heritage-related, or justified for other reasons. Such revived names could fulfil several laudable objectives: firstly, based thereon, the naming problems of new referents could be easily resolved. These names would also preserve our cultural heritage and would not allow historical names to perish. The ‘recycling’ of the local toponymy was the initial motivation for this study, as was mentioned in the foreword. The other contribution that the diachronic research of toponyms can make is to provide a better understanding of other name spheres (e.g. surname *Meresmaa* < place name *Määrasmäe*).

The etymologization of ancient place names is a complicated assignment, and often leaves the researcher at an impasse due to the lack of sufficient written evidence. When this is the case, there is no other option than to present the source options that seem the most plausible, while leaving the question open. The newer the name, the more transparent it is, and therefore, the number of names without a clearly explainable origin is constantly decreasing. If the linguistic form of the toponym is opaque for the language user, the reason may be that it is a very old name that has been drastically shortened or undergone other specific developments, or it could be that the appellative(s) that were once its point of derivation

have disappeared from the general language. Therefore, the knowledge that a name is difficult to etymologize is also valuable in its way. Due to the shortage of historical sources, it is impossible to trace the development of place names over time to a sufficient degree. However, when a researcher gets a hold of sources that have yet to be researched, or when new facts or connections between the language and names appear, some of the current etymologies and name interpretations can be supplemented, corrected, or totally revised.

In addition to the diachronic research of place names, the thesis has also focused on the issue of name transfer (P4; P5). In the study, name transfer has been approached in an innovative way and the traditional concept of *transferred names* (*siirdnimed*) has been expanded. The sub-categories of transferred names, i.e. *migratory transferred names* (*rändesiirdnimed*, place names created by those moving from one place to another, or place names that have developed via a by-name being given to the transferrers) and *comparative transferred names* (*võrdlevad siirdnimed*, a name given to a place based on another existing place, i.e. a name given on a comparative basis) were classified. In addition, the relationship between transferred names and annexes and metonymic names has been examined.

The thesis ascertained that, although in some places all the names that have developed as the result of a transfer of a proper name are called transferred names, a different approach has been employed in Estonia. The different approach is also supported by the change in the basic case of the Estonian settlement names. In addition, the thesis presents a classification of secondary names, based on which they can be divided into transferred names, annexes, and metonymic names. The latter have been added to the division presented by Saar (2008: 44). Structurally, there are very few overlapping metonymic names in Estonian, because the transfer of the name is indicated by a change in the form of the name. In addition, the creation of names by annexes and name clusters was acknowledged, as this method is also supported by the Estonian Place Names Act.

Place names derived from ethnonyms were recognized as a special group of migratory transferred names, in which the following model applies: (*toponym* >) *ethnonym* / *by-name* > *toponym*, e.g. (*Muhu(maa)* ‘Muhu island’ >) *Muhu* ‘person from Muhu island’ > *Muhu talu* ‘Muhu farm’; (*Vene(maa)* ‘Russia’ >) *Vene* ‘Russian’ > *Veneküla* ‘Russian village’). Other cases were also identified in which an intermediate appellative step may have played a role (e.g. *Rootsi tee* ‘Swedish road’, *Saksamaa heinamaa* ‘German meadow’).

Most of the transferred names identified in the toponymy of Central Harjumaa were comparative transferred names. More than half had been named after a famous or otherwise known place (e.g. *Ameerika mets* ‘American forest’, *Jamburgi talu* ‘Yamburg farm’, *Katsina küla* ‘Gatchina village’, *Siberi küla* ‘Siberian village’), and the rest were from the Bible (e.g. *Damaskuse värav* ‘Damascus Gate’, *Siinai kivi* ‘Rock of Sinai’, *Soodoma põld* ‘Sodom field’) or inspired by national romanticism (e.g. *Kungla talu* ‘Kungla farm’, *Lehola tänav* ‘Lehola street’, *Põhjala talu* ‘Põhjala farm’, *Ugala talu* ‘Ugala farm’). Based on the data collected from the Place Name Archive, it can be concluded that biblical names

were more often used in colloquial speech and appeared as impermanent micro-toponyms.

Commemorative names were one of the sub-groups of transferred names analysed in the thesis. Commemorative names are also closely related to social and cognitive factors that must definitely be taken into account when observing toponymic principles. The analysis shows that, of the commemorative names in Central Harjumaa, half were the names of communal economic units, which comprise a very characteristic ideological group of names. Two-thirds of the names of communal economic units were the names of important people related to Soviet politics (e.g. *Johannes Lauristini nimeline kolhoos* ~ *Lauristini kolhoos* ‘Kolkhoz named after Johannes Lauristin ~ Lauristin kolkhoz’, *Arnold Sommerlingi nimeline sovhoos* ~ *Sommerlingi sovhoos* ‘Sovkhoz named after Arnold Sommerling ~ Sommerling sovkhos’). However, one-third had names that were important from the viewpoint of nationalism and folk heritage (e.g. *Kalevipoja kolhoos* ‘Kolkhoz of Kalevipoeg’, *Lydia Koidula nimeline kolhoos* ~ *Koidula kolhoos* ‘Kolkhoz named after Lydia Koidula ~ Koidula kolkhoz’). This contextual contradiction is explainable by the fact that the policies during the Soviet era accepted folk culture to a certain extent, in an attempt to demonstrate a positive side to socialist nationality policies. It also turned out (as indicated in the previous examples) that the names of the communal economic units were often characterized by foreign linguistic constructions (created using the word *nimeline* (Russian *имени*) ‘named after’), which were adapted in colloquial speech to make it easier to pronounce, thereby creating various parallel forms. The names of the communal economic units no longer appear in the present toponymy, since the kolkhozes and sovkhoses have disappeared as well: they vanished from Estonian toponymy just as suddenly as they had appeared, without leaving a profound trace.

The use of commemorative names as an ideological tool can be compared to the use of comparative transferred names for the ‘marketing’ of places and the creation of brands. Place names are a means by which people can be influenced, and they can help to mould and shape people’s attitudes toward specific places.

The research clearly shows how changing situations in various eras can change the name templates and toponymies, and lead in a direction off the beaten path. Nevertheless, many of the place names in Central Harjumaa have survived for about a thousand years.

ELULOOKIRJELDUS

Nimi Tiina Laansalu (Tärk)
Sünniaeg 13.04.1982
Aadress Eesti Keele Instituut, Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn
Telefon +372 617 7517
E-post tiina.laansalu@eki.ee

Haridustee

2014–2020 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, doktoriõpe
2012–2014 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, doktoriõppe eksternatuur
2009–2010 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, magistriõpe (teaduskraad)
2000–2009 Tallinna Ülikool, gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja, filoloog, bakalaureuseõpe (lisaerialad: algklasside muusikaõpetaja; keeleteoimetamine)

Teenistuskäik

2016–... Eesti Keele Instituut, osakonnajuhataja-vanemleksikograaf
2015–2016 Eesti Keele Instituut, osakonnajuhataja-leksikograaf
2010–2015 Eesti Keele Instituut, leksikograaf
2007–2010 Eesti Keele Instituut, assistent
2005–2007 Eesti Päevalehe AS / AS Linnaleht, keeleteoimetaja

Publikatsioone

Laansalu, Tiina 2019. Transferred Place Names in Central Harjumaa. – *Linguistica Uralica* 55 (2), 109–125.
Laansalu, Tiina 2018. Nimesiire ja selle käsitus eesti toponomastikas. – *Keel ja Kirjandus* 10, 747–763.
Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; Faster, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2018. *Eesti kohanimeraamat*. 10.15155/3-00-0000-0000-0000-07004L.
Laansalu, Tiina 2016. Dry Rivers and Secret Rivers as Mappers of Karst Phenomena. – *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25-29 August 2014*. Toim. Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow, 239–243.
Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; Faster, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2016. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Laansalu, Tiina 2015. Kose kihelkonna põliste asustusnimede vanus ja päritolu. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60 (2014), 101–126.
- Laansalu, Tiina 2015. Similarities and differences between older and newer settlement name layers. – *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming“*. *Conventional / Unconventional in Onomastics*. Toim. Oliviu Felecan. Cluj–Napoca: Mega, Argonaut, 512–521.
- Laansalu, Tiina 2014. Kohanimede eriarengutest Kose kihelkonna asustusnimede põhjal. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59 (2013), 127–138.
- Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Kallasmaa, Marja 2014. Saksa juurtega asulanimed Eestis. – *Keel ja Kirjandus* 2, 125–133.
- Laansalu, Tiina; Alas, Marit 2013. Intercultural influences in contemporary Estonian settlement names. – *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space. Baia Mare, May 9–11, 2013*. Toim. Oliviu Felecan. Cluj–Napoca: Mega, Argonaut, 339–346.
- Laansalu, Tiina 2012. Specific developments in Kiili place names. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3 (1), 173–187.
- Laansalu, Tiina 2011. Asustusnimed Kiili vallas. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 56 (2010), 109–126.

CURRICULUM VITAE

Name Tiina Laansalu (Tärk)
Date of birth 13.04.1982
Address Institute of the Estonian Language, Roosikrantsi 6, 10119
Tallinn, Estonia
Phone +372 617 7517
E-mail tiina.laansalu@eki.ee

Education

2014–2020 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, PhD studies
2012–2014 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, external PhD studies
2009–2010 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, MA
2000–2009 Tallinn University, teacher of Estonian language and literature, philologist, BA (additional specialities: primary music teacher; copy-editing)

Professional experience

2016–... Institute of the Estonian Language, head of the department, senior lexicographer
2015–2016 Institute of the Estonian Language, head of the department, lexicographer
2010–2015 Institute of the Estonian Language, lexicographer
2007–2010 Institute of the Estonian Language, assistant
2005–2007 Eesti Päevalehe AS / AS Linnaleht, copy-editor

Publications

Laansalu, Tiina 2019. Transferred Place Names in Central Harjumaa. – *Linguistica Uralica* 55 (2), 109–125.
Laansalu, Tiina 2018. Nimesiire ja selle käsitus eesti toponomastikas. – *Keel ja Kirjandus* 10, 747–763.
Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; Faster, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall, Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2018. *Eesti kohanimeraamat*. 10.15155/3-00-0000-0000-0000-07004L.
Laansalu, Tiina 2016. Dry Rivers and Secret Rivers as Mappers of Karst Phenomena. – *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25-29 August 2014*. Eds. Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow, 239–243.
Kallasmaa, Marja; Saar, Evar; Päll, Peeter; Joalaid, Marje; Kiristaja, Arvis; Ernits, Enn; Faster, Mariko; Puss, Fred; Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Pall,

- Valdek; Blomqvist, Marianne; Kuslap, Marge; Šteingolde, Anželika; Pajusalu, Karl; Sutrop, Urmas 2016. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Laansalu, Tiina 2015. Kose kihelkonna põliste asustusnimede vanus ja päritolu. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60 (2014), 101–126.
- Laansalu, Tiina 2015. Similarities and differences between older and newer settlement name layers. – *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming“. Conventional / Unconventional in Onomastics*. Ed. Oliviu Felecan. Cluj–Napoca: Mega, Argonaut, 512–521.
- Laansalu, Tiina 2014. Kohanimede eriarengutest Kose kihelkonna asustusnimede põhjal. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59 (2013), 127–138.
- Laansalu, Tiina; Alas, Marit; Kallasmaa, Marja 2014. Saksa juurtega asulanimed Eestis. – *Keel ja Kirjandus* 2, 125–133.
- Laansalu, Tiina; Alas, Marit 2013. Intercultural influences in contemporary Estonian settlement names. – *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space. Baia Mare, May 9–11, 2013*. Ed. Oliviu Felecan. Cluj–Napoca: Mega, Argonaut, 339–346.
- Laansalu, Tiina 2012. Specific developments in Kiili place names. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3 (1), 173–187.
- Laansalu, Tiina 2011. Asustusnimed Kiili vallas. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 56 (2010), 109–126.

**DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS**

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressurside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Küllü Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.

26. **Karen Kuldnokk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.
27. **Kai Tafenu.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Küllil Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system. Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti-keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uiboaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 lk.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiaallused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 lk.
36. **Annika Kungas.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. Tartu, 2014, 200 lk.
37. **Maarika Teral.** Arvutipõhine eesti keele õpe: vahendid ja hinnangud nende efektiivsusele Tartu ülikooli keelekursuste näitel. Tartu, 2015, 175 lk.
38. **Anni Jürine.** The development of complex postpositions in Estonian: a case of grammaticalization via lexicalization. Tartu, 2016, 315 p.
39. **Kairi Tamuri.** Basic emotions in read Estonian speech: acoustic analysis and modelling. Tartu, 2017, 238 p.
40. **Sven-Erik Soosaar.** Eesti keele kultuursõnavara arenguhooni – eesti keel kui piirikeel. Tartu, 2017, 157 lk.
41. **David Ogren.** Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. Tartu, 2018, 212 p.
42. **Reet Hendrikson.** Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel. Tartu, 2018, 252 lk.
43. **Eva Velsker.** Ajaväljendid eesti murretes. Tartu, 2018, 216 lk.
44. **Riina Reinsalu.** Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus. Tartu, 2019, 168 lk.
45. **Ann Siiman.** Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. Tartu, 2019, 209 lk.